

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Часопис ЦИВІЛІСТИКИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

Випуск **32**

Одеса–2019

ISSN 2522-4832

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Ківалов Сергій Васильович – Національний університет «Одеська юридична академія», президент, професор кафедри адміністративного і фінансового права; д.ю.н., професор, академік НАПрН України, Заслужений юрист України.

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Харитонов Євген Олегович – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри цивільного права; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Некіт Катерина Георгіївна – Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права; к.ю.н., доцент.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Барзо Тімеа – Мішкотьцький державний університет (Угорщина), зав. кафедри цивільного права; доктор філософії, доцент;

Борисова Валентина Іванівна – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», зав. кафедри цивільного права № 1; к.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений працівник освіти України;

Бехруз Хашматулла Набієвич – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри історії держави і права; д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Васильєва Валентина Антонівна – Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор, зав. кафедри цивільного права; д.ю.н., професор, Заслужений юрист України;

Голубєва Нелмі Юріївна – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права; д.ю.н., професор;

Дзера Олександр Васильович – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри цивільного права; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України;

Довгерт Анатолій Степанович – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зав. кафедри міжнародного приватного права; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України;

Дудченко Валентина Віталіївна – Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри теорії держави і права; д.ю.н., професор, Заслужений юрист України;

Каракаш Ілля Іванович – Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права; к.ю.н., професор;

Ківалова Тетяна Сергіївна – Міжнародний гуманітарний університет, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства; д.ю.н., професор, Відмінник освіти;

Кожокар Євгенія Василівна – Державний університет Молдови (USM), професор кафедри підприємницького права; доктор хабілітат, професор;

Луць Володимир Васильович – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, м. Київ, зав. відділу проблем приватного права; д.ю.н., професор, академік НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Роман Андрійович – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, зав. кафедри цивільного права юридичного факультету; д.ю.н., професор, академік НАПрН України;

Мисяк Пьотр – Зеленогурський університет, декан факультету права і адміністрації; доктор права;

Оборотов Юрій Миколайович – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри загальнотеоретичної юриспруденції; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України;

Харитонова Олена Іванівна – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Чанишева Галія Інсафівна – Національний університет «Одеська юридична академія», декан соціально-правового факультету, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Шишка Роман Богданович – Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; д.ю.н., професор, академік Академії наук вищої школи України.

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 10 від 11 березня 2019 р.)

Збірник зареєстровано Міністерством інформації України: свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 10996 від 15 лютого 2006 р.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (юридичні науки) :
наказ № 153 від 14 лютого 2014 р. Міністерства освіти і науки України.

«Часопис цивілістики» включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5	ПОРІВНЯЛЬНА ЦИВІЛІСТИКА	55
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ	6	<i>Римарчук Римма Миколаївна, Римарчук Галина Сергіївна</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	55
<i>Харитонов Євген Олегович, Харитонова Олена Іванівна</i> ЧИ ІСНУЄ В УКРАЇНІ ШКОЛА ЮРИДИЧНОЇ ВІЗАНТИНІСТИКИ?.....	6	<i>Ярошевська Тамара Василівна</i> РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	60
<i>Чанишева Аліна Рашидівна</i> ОСНОВНІ МАЙНОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У СТРУКТУРІ ЗМІСТУ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	13	<i>Сабура Світлана Олександрівна</i> СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ТВОРЧИСТЬ.....	66
<i>Вакулович Елла Валентинівна</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ.....	21	ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА	72
<i>Бельо Людмила Юріївна, Вовк Анастасія Василівна</i> УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ.....	26	<i>Харитонов Євген Олегович, Толмачевська Юлія Олегівна</i> КІБЕРСПОРТ ЯК СФЕРА ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	72
ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА	31	<i>Сафончик Оксана Іванівна</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИДАЧІ ДОКУМЕНТІВ ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ.....	76
<i>Волік Вячеслав Вікторович</i> ПИТАННЯ ДОДЕРЖАННЯ ВИМОГ ЛІЦЕНЗІЙНИХ УМОВ ПІД ЧАС НАДАННЯ АВТОМОБІЛЬНИМИ ПЕРЕВІЗНИКАМИ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ.....	31	<i>Манжосова Олена Вікторівна</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	81
<i>Антонюк Олена Ігорівна</i> СУБ'ЄКТИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО ДАВАТИ ІНФОРМОВАНУ ЗГОДУ НА УЧАСТЬ У КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАННЯХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ.....	36	<i>Некіт Катерина Георгіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА ВІРТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	86
<i>Костова Наталія Іванівна, Фалес Олександра Георгіївна</i> ПЕРСПЕКТИВИ ТА НОВАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ.....	44	РЕЦЕНЗІЇ	93
<i>Красуцький Віталій Віталійович</i> СУТНІСТЬ МАЙНОВОЇ ПОРУКИ ЯК АКЦЕСОРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЇЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ.....	50	<i>Колодін Денис Олексійович</i> РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРКУ ЕСЕ СТУДЕНТІВ ІІ КУРСУ МАГІСТРАТУРИ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ «ПРАВО» «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА».....	93

CONTENTS

FOREWORD	5	COMPARATIVE CIVIL LAW	55
THEORETICAL ISSUES	6	<i>Rimarchuk Rimma, Rimarchuk Galyna</i>	
<i>Kharitonov Evgen, Kharitonova Olena</i>		EUROPEAN APPROACH TO DEFINING	
DOES A SCHOOL OF LEGAL		A METHODOLOGY FOR THE CONDUCT	
BYZANTINISITIES EXIST IN UKRAINE?.....	11	OF LEGAL ANALYSIS OF TRADEMARKS	
<i>Chanysheva Alina</i>		AND COMMERCIAL NAMES.....	58
MAIN PROPERTY OBLIGATIONS		<i>Yaroshevska Tamara</i>	
IN THE STRUCTURE OF THE CONTENT		REFORMING THE LEGISLATION OF	
OF OBLIGATIONS' RELATIONSHIPS.....	20	UKRAINE IN THE SPHERE OF PROTECTION	
<i>Vakulovych Ella</i>		OF INDUSTRIAL PROPERTY:	
CLASSIFICATION OF PUBLIC		THE CIVIL LAW ASPECT.....	64
CONTRACTS.....	25	<i>Sabura Svitlana</i>	
<i>Belo Liudmyla, Voyk Anastasiia</i>		WAYS OF IMPLEMENTATION	
UKRAINIAN PEOPLE AS SUBJECTS		OF THE SUBJECTIVE RIGHT	
OF PROPERTY RIGHTS OF LAND.....	29	ON THE CREATION.....	71
PRACTICAL CIVIL LAW	31	IT LAW CIVIL PROBLEMS	72
<i>Volik Viacheslav</i>		<i>Kharitonov Evgen, Tolmachevskaya Yuliia</i>	
ISSUES OF COMPLIANCE WITH		ESPORT AS A SPHERE OF CIVIL LAW	
THE REQUIREMENTS OF THE LICENSING		REGULATION.....	75
CONDITIONS IN THE PROVISION		<i>Safonchyk Oksana</i>	
OF TRANSPORT SERVICES		LEGAL ASPECTS OF ISSUING DOCUMENTS	
BY ROAD CARRIERS.....	35	ON VITAL ACT REGISTRATIONS	
<i>Antoniuk Olena</i>		IN THE FIELD OF INFORMATION	
SUBJECTS HAVING THE RIGHT TO		TECHNOLOGIES IN UKRAINE	80
GIVE INFORMED CONSENT FOR THE		<i>Manzhosova Olena</i>	
PARTICIPATION IN CLINICAL TRIALS		SPECIFIC ASPECTS OF IMPLEMENTING	
OF MEDICINES.....	43	THE RIGHT TO RESPECT TO HONOR	
<i>Kostova Nataliia, Fales Oleksandra</i>		AND DIVINE IN SOCIAL NETWORKS.....	85
PROSPECTS AND NOVATION		<i>Nekit Kateryna</i>	
OF THE ELECTRONIC COMMERCE		THE UNDERLYING CHARACTERISTICS	
IN UKRAINE	49	OF VIRTUAL PROPERTY OWNERSHIP	
<i>Krasutskyi Vitalii</i>		AND USAGE.....	92
ESSENCE OF PROPERTY BAIL		REVIEWS	93
AS AN ACCESSORY OBLIGATION			
AND ITS DELINEATION FROM			
RELATED LEGAL CATEGORIES.....	54		

ПЕРЕДМОВА

У представленому до уваги читача тридцять другому випуску журналу «Часопис цивілістики» містяться наукові статті, у яких вирішуються складні проблеми у сфері цивільного права, права інтелектуальної власності, проблеми у сфері ІТ-права, які сьогодні викликають особливий інтерес у наукових колах і на практиці.

Головним завданням журналу є публікація наукових статей провідних спеціалістів у галузі цивільного права, а також підтримка молодих дослідників. Про ґрунтовність проведених досліджень свідчить обсяг використаної авторами вітчизняної та іноземної літератури, аналіз законодавства як України, так і інших держав. Авторами запропоновані для введення в науковий обіг правові конструкції, які не використовуються сьогодні в законодавстві України, однак успішно застосовуються в цивілістичній доктрині інших держав.

Рубрика «Питання теорії» представлена науковими доробками професорів Є.О. Харитонова та О.І. ХаритонОВОЇ, які ставлять питання про існування школи юридичної візантиністики; статтею А.І. Чанишевої, присвяченою аналізу майнових зобов'язань у структурі змісту зобов'язальних відносин; дослідженням Е.В. Вакулович щодо класифікації публічних договорів; статтею Л.Ю. Бельо та А.В. Вовк, присвяченою проблемам, що виникають у зв'язку з реалізацією права власності українським народом.

Особлива увага приділяється практичним проблемам та шляхам їх вирішення в наукових публікаціях, вміщених у рубриці «Практична цивілістика», де автори розглядають питання додержання вимог ліцензійних умов під час надання автомобільними перевізниками транспортних послуг (В.В. Волік), особливості надання інформованої згоди на участь у клінічних випробуваннях лікарських засобів (О.І. Антонюк), перспективи у сфері електронної комерції (Н.І. Костова, О.Г. Фалес), проблеми визначення сутності майнової поруки та відмежування її від суміжних правових категорій (В.В. Красуцький).

Рубрика «Право інтелектуальної власності» представлена роботою Р.М. Римарчук та Г.С. Римарчук щодо європейського підходу до визначення методології проведення правового аналізу товарних знаків і комерційних позначень, розвідкою Т.В. Ярошевської щодо реформування законодавства України у сфері охорони промислової власності, а також статтею С.О. Сабури щодо способів реалізації суб'єктивного права на творчість.

З огляду на той факт, що останнім часом дедалі більше актуалізуються проблеми правового регулювання цивільних відносин у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, успішно продовжує своє існування нещодавно введена рубрика журналу «Цивілістичні проблеми ІТ-права». У цьому випуску рубрика представлена статтею Є.О. ХаритонОВА та Ю.О. Толмачевської щодо кіберспорту, публікацією О.І. Сафончик щодо особливостей видачі документів про державну реєстрацію актів цивільного стану у зв'язку з розвитком сфери інформаційних технологій, розвідкою О.В. Манжосової стосовно реалізації права на повагу до честі й гідності в соціальних мережах, а також роботою К.Г. Некіт щодо особливостей змісту та здійснення права віртуальної власності.

Окремо подано рубрику «Рецензії», де міститься рецензія декана факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» Д.О. Колодіна на студентську збірку есе з проблем інформаційної безпеки.

Сподіваємося, що представлені у випуску матеріали будуть корисними науковим робітникам, практикуючим юристам та всім, хто цікавиться проблемами цивілістики.

*Доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»
Сергій Васильович Ківалов*

стосуються концепту права тощо. Це їхня парафія, яка потребує спеціальної підготовки, методології і навичок дослідження.

Тому, обмежившись згадкою про існування значного інтересу вітчизняних дослідників до історії Візантії та до проблематики «Візантія і сучасність» [2] (хоча, можливо, й не такого масштабу, як у північних сусідів, що, як на нашу думку, має своє пояснення, до якого ми повернемося далі), який прийшов на зміну байдужості до візантиністики часів радянської влади, коли візантиністика не вивчалася в жодному університеті України [3, с. 115], розглянемо тут тенденції наукових розвідок вітчизняних правознавців у цій галузі.

Отже, почнемо з того, що дослідження проблем формування концепту приватного/цивільного права у Східній європейській правовій традиції неодноразово ставило авторів перед необхідністю звернення до праць правознавців, які займалися науковими розвідками в цій сфері.

Природно, що нас при цьому найбільше цікавили не просто окремі факти, відомості про законодавство та юридичний побут Візантії та її наступників, а передусім концептуальне (точніше, «концептне») бачення дослідниками алгоритму розвитку Візантійської традиції права. При цьому хотілося встановити факт існування вітчизняних правових шкіл у даній галузі, оскільки, як на нашу думку, ефективність формування концепцій і концептів (так само, як і ефективність дослідження цих феноменів) значною мірою залежить від існування відповідних правових шкіл, які, власне, виступають своєрідними носіями та поширювачами концептів, сукупності уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, які виникають у зв'язку з використанням терміно-поняття «приватне право», супроводжують і характеризують його.

Відтак для початку визначимося стосовно того, що ми маємо на увазі, вживаючи вираз «правова школа».

На нашу думку, терміно-поняття «правова школа» (взагалі або стосовно певної галузі) може розцінюватися та бути охарактеризованим у подвійному значенні: широкому та вузькому.

У широкому сенсі «правову школу» можна визначити як сукупність наукового потенціалу (правознавців, особистостей) у певній галузі правознавства, що реалізується шляхом отримання наукових результатів на певних, властивих саме цій сукупності засадах, які відрізняють її від інших аналогічних шкіл.

Ознаками «правової школи» в широкому сенсі цього поняття є: 1) наявність сукупного наукового

потенціалу; 2) наукові розвідки в певній галузі, певному напрямку, з метою досягнення певної наукової мети, спільної для представників школи); 3) прагнення отримання наукових результатів шляхом проведення досліджень на певних, властивих саме цій сукупності засадах, які відрізняють її від інших аналогічних шкіл.

При такому підході критерії об'єднання науковців в одну правову школу можуть бути різноманітними: країна, місцевість, місто, вищий навчальний (науково-дослідний) заклад, особистість керівника, особисті взаємини (симпатії чи антипатії) тощо. Аналіз діяльності правової школи в такому випадку може проводитися з наступною деталізацією її діяльності за допомогою «персоналістського» (характеристики та доробку правознавців, які належать до певної школи) чи «хронологічного» (виокремлення етапів, періодів дослідження представниками певної наукової школи) підходів.

Однак можливим є й дослідження особливостей «правової школи», взятої у її вузькому значенні, – як сукупності наукового потенціалу формалізованої чи ситуативно утвореної групи правознавців (особистостей), який на методологічних засадах, запропонованих формальним або реальним лідером цієї групи, реалізується шляхом дослідження певних проблем або навіть однієї проблеми, яка має істотне значення.

Розглядаючи з таких позицій наукові потенціали дослідження проблем пошуку парадигми приватного права в Західній та Східній європейських правових традиціях, зауважимо, що стосовно першої з них можна впевнено констатувати наявність вітчизняних шкіл римського права та рецепції римського приватного права. Не зупиняємось тут на характеристиці їх потенціалу і доробку, оскільки про це вже йшлося в попередній книзі, а також у Інтродукції та частині першій цього тому.

Отже, з'ясуємо далі наявність підстав для визнання існування вітчизняної школи греко-римського права (школи правової візантиністики).

Почнемо з гарної новини, яка полягає в тому, що початок відліку існування Одеської школи греко-римського права (юридичної візантиністики) можна було б вести від часів, коли Дмитро Іванович Азаревич спочатку (у 1877 році) захистив у Новоросійському (тепер – Одеський) університеті докторську дисертацію, а потім (з травня 1882 року) став ординарним професором цього університету. Щоправда, можуть заперечити, що Д.І. Азаревич належить до ярославської юридичної школи, оскільки він з 1876 року був ек-

важливих положень загального характеру, є дисертація Т.Є. Харитонової, присвячена проблематиці систематизації права у Візантійській імперії в першій половині VI ст. н.е. (так звана «систематизація Юстиніана») [12].

На підставі аналізу передумов запровадження систематизації Юстиніана, серед яких – специфічні соціально-економічні умови, існування східної гілки християнства, а також суб'єктивний фактор – харизматична особистість Юстиніана I, у дисертації зроблено висновок про існування у IV–VI ст. трьох джерел формування «права Візантії»: християнства, класичного римського права, греко-римського або ж візантійського права. Обґрунтовано принципово важливе положення, що Юстиніан I не мав на меті створення єдиного Зібрання – *Corpus juris civilis*, а ставив завданням підготовку трьох законодавчих актів різного цільового призначення: Кодексу (збірка імператорських конституцій) – для практичного вжитку в умовах Візантійської імперії, Дігесту (збірка правових концептів, казуїстичних рішень тощо) – для забезпечення підвалин правосвідомості та правової культури (і на цьому підґрунті створення концептів приватного та публічного права), Інституцій (посібника з римського приватного права) – для закладення фундаменту юридичної освіти.

На такому підґрунті зроблено висновок про «троїсте» значення систематизації Юстиніана: як основи формування та вдосконалення греко-римського (візантійського) права; як емпіричної основи рецепції римського права в більш пізніх правових системах; як позитивного досвіду значної за масштабами і вдалої за результатами систематизації права [18, с. 59–63].

Інші три дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук присвячені дослідженню більш спеціальних питань. Не торкаємось тут положень згаданої дисертації Л.О. Попсуєнко, що стосується досить специфічної і певної мірою публічно-правової проблематики визначенню правового статусу християнської церкви за Римським імператорським законодавством IV сторіччя, а натомість звернемо увагу на дві «правові» дисертації з наведеного переліку, які, як на нашу думку, відображали цікаву тенденцію, що намітилась на той час у юридичних дослідженнях у галузі візантиністики.

Дисертація В.І. Форманюка присвячена з'ясуванню особливостей формування візантійської (греко-римської) системи шлюбно-сімейного права в період його становлення, який, на думку

автора, припадає на IV–VI ст. і поділяється на два етапи: греко-римське право «доюстиніанової доби» та візантійське право доби Юстиніана.

На підставі дослідження світоглядного підґрунтя, джерел та засад правового регулювання шлюбних та сімейних відносин у Східній Римській імперії в ту добу зроблено висновок про формування на підґрунті класичного римського права специфічного шлюбно-сімейного права, якому відводилось особливе місце у структурі візантійської культури. Проаналізовані ті докорінні зміни, яких інститут шлюбу зазнав у період правління Юстиніана під впливом християнської ідеології, та обґрунтовано закономірність такого розвитку візантійського шлюбно-сімейного права. При цьому звертається увага на існування подібних тенденцій у формуванні аналогічних інститутів в Україні і наголошується, що дані тенденції мають бути враховані в процесі сучасної законотворчості у нашій державі [19, с. 79–84].

Дисертація Р.М. Достдар, присвячена проблемам рецепції принципів візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України, є єдиним поміж згаданих дисертацій із проблематики візантійського права дослідженням, виконаним за спеціальністю 12.00.03 – «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Його авторка, провівши комплексне дослідження принципів цивільно-правових положень візантійської Еклоги та сучасного сімейного і спадкового законодавства України під кутом зору вивчення проблеми їхньої рецепції, з'ясує межі та характер рецепції візантійського права Еклоги в сучасній національній правовій системі та визначас місце інститутів сімейного та спадкового права в цивільному законодавстві України [20].

Характерною (і об'єднуючою їх) властивістю згадуваних вище кандидатських дисертацій В.І. Форманюка та Р.М. Достдар є те, що вони виконані на одній і тій самій методологічній основі, основними акцентами якої є, по-перше, визнання і доведення впливу візантійського (греко-римського) права на українське право і, по-друге, врахування тієї обставини, що, коли класичне римське приватне право було рециповане в Україні, передусім у галузі речового та зобов'язального права, то греко-римське (візантійське) право відчутно вплинуло на сферу регулювання шлюбних і сімейних відносин та відносин, що виникають під час спадкування.

Зазначені акценти сформувався і були розвинені на той час у процесі дослідження низки про-

блем розвитку Східної традиції права науковцями, головним чином, Одеської національної юридичної академії (тепер – Національний університет «ОЮА») в контексті наукового проекту «Римське право і сучасність» Центру вивчення римського права і похідних правових систем [21–25].

Здавалося б, можна вести мову про формування вітчизняної школи юридичної візантиністики.

Однак після десяти років активних досліджень (у тому числі дисертаційних) інтерес правознавців до проблематики, пов'язаної з візантійською правовою системою, рецепцією візантійського права тощо, помітно знизився. Після 2012 року в цій галузі з'являються лише поодинокі публікації [26] (не рахуючи розділи в навчальних посібниках із порівняльного правознавства тощо).

Загалом, стан речей у цій галузі нагадує ситуацію, яка мала місце свого часу під час оцінки істориками існування візантиністичних шкіл. Так,

В.Ю. Чеканов відзначав неможливість визнання існування візантиністичної школи в Київському університеті», зауважуючи: «Дослідження київських візантиністів носили відособлений одне від одного, подекуди навіть епізодичний характер, не мали спільної мети і не спиралися на використання єдиної методології. Жоден із київських візантиністів не мав учнів, які успадкували б цю проблематику безпосередньо від учителя» [27, с. 12; 28, с. 46–55; 29, с. 116].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Тому, на нашу думку, можна зробити висновок, що формування вітчизняної школи юридичної візантиністики поки що не відбулося. Йдеться хіба що про обрання певного напрямку досліджень, про спробу створення такої школи, можливо – про наявність певних передумов її виникнення, але, на жаль, не про сформовану наукову школу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Окара А. Константинополь – Київ: Візантійська спадщина як фактор побудови нової української ідентичності. *«Візантійщина»: візантійський цивілізаційний спадок у Центральній-Східній Європі* / За ред. А. Домановського, О. Файди ; уклад. М. Домановська. Харків : Майдан, 2018. С. 183–189. URL : <https://byzantina.wordpress.com/2019/03/11/okara-5/>.
2. «Василевс. Українська візантиністика». URL : <https://byzantina.wordpress.com/2013/10/31/news-605/>.
3. Гончаревський В.Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009). Київ. 2011. С. 115–116.
4. Азаревич Д. История византийского права. И. 1. Ярославль : Тип. Г.В. Фалька, 1876. 118 с.
5. Азаревич Д. История византийского права. И. 2. Ярославль : Тип. Г.В. Фалька, 1877. 351 с.
6. Егоров С.А. На честное дело жизни: Ярославская юридическая школа. Ярославль : Верхняя Волга, 1997. 288 с.
7. Азаревич Д.И. Режим доступу: URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/Азаревич,_Дмитрий_Иванович.
8. Харитонов Є.О. Одеська наукова школа цивільного (приватного) права. *Правова доктрина України : у 5 т.* Харків : Право. 2013. Т. 3 : Доктрина приватного права України / Н.С. Кузнєцова, Є.О. Харитонов, Р.А. Майданик та ін. ; за заг.ред. Н.С. Кузнєцової. С. 113–125.
9. Харитонов Є.О. Одеська юридична романістика: правова школа і традиція. *Часопис цивілістики: Науково-практичний журнал. Випуск 11.* Одеса. 2011. С. 5–10.
10. Линман С.І. Середньовічні цивілізації Західної, Центральної та Південно-Східної Європи: досвід досліджень в українських землях Російської імперії (1804 – перша половина 1880-х рр.) : автореф. дис. ... докт. іст. наук. Харків. 2010. 36 с.
11. Форманюк В.І. Формування Візантійської системи шлюбно-сімейного права (IV–VI ст.) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Одес. нац. юрид. акад. Одеса. 2001. 22 с.
12. Харитонов Т.Є. Систематизація права у Візантійській імперії у першій половині VI ст. н.е. (систематизація Юстиніана) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Одес. нац. юрид. акад. Одеса. 2003. 19 с.
13. Попсусенко Л.О. Правовий статус християнської церкви за Римським імператорським законодавством IV сторіччя : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 ; Одес. нац. юрид. акад. Одеса. 2006. 19 с.
14. Достдар Р.М. Рецепція принципів візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 ; Одес. нац. юрид. акад. Одеса. 2005. 20 с.
15. Бардола К.Ю. Система оподаткування у Візантії в IV–IX ст. : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.02 ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків. 2003. 20 с.
16. Домановський А.М. Державний контроль та регулювання торгівлі у Візантії IV–IX ст. : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.02 ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків. 2007. 20 с.
17. Ореховський В.О. Взаємовідносини церкви і держави на євразійському та північноафриканському просторах (I–XVIII ст.) : автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.02 ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2009. 34 с.
18. Матвєєнко Т.Є. Греко-римське право доби Юстиніана. *Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць.* Одеса. 2000. Вип. 13. С. 59–63.
19. Харитонов Є.О., Форманюк В.І. Візантійське шлюбно-сімейне право його вплив на регулювання шлюбно-сімейних відносин в Україні. *Актуальні проблеми політики.* Одеса. 1998. Вип. 3-4. С. 79–84.
20. Достдар Р.М. До питання дослідження візантійської традиції права: вплив Еклоги на національне законодавство IX–XIV ст. *Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць.* Одеса. 2003. Вип. 18. С. 587–590.
21. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Візантійський тип духовності і Україна. *Проблеми політики. Зб. наук. праць.* Одеса. 1999. Вип. 5. С. 249–254.

22. Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. Одеса. 2000. 260 с.
23. Харитонов Е.О. Семейное право Украины: между Европой и Византией. *Юридическая практика*. 2001. № 2. С. 11.
24. Харитонов Е.О., Харитонova Е.И. Современное право Украины: между рецепцией римского и византийского права. *X коллоквиум романистов Центральной и Восточной Европы и Азии (Душанбе, 19-21 октября 2005 г.)*. Душанбе. 2007. С. 82–86.
25. Харитонов Є.О. Формування сучасного цивільного права України: вплив західної та східної традиції права. *Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т.* Харків : Право, 2008. Т. 3 : Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н.С. Кузнєцової. С. 79–121.
26. Харитонов Є.О. Статути Великого Князівства Литовського як основа формування Східно-Європейської традиції приватного права. *Законодавство України, Польщі та Литви у галузі приватного права : матер. міжнародн. кругл. столу (16 травня 2017 р., м. Одеса)*. Одеса. 2017. С. 5–8.
27. Чеканов В.Ю. Візантиністика в Київському університеті Св. Володимира (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ. 2009. 18 с.
28. Чеканов В. Візантиністика в Київському університеті в другій половині XIX – на початку XX ст.: «недорозвинена школа» чи «окремий варіант розвитку»? *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ. 2011. Вип. 21. С. 46–55.
29. Домановський А.М., Домановська М.Є. Проблеми візантиністики в дисертаційних дослідженнях, захищених в Україні у 2009–2011 рр. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2012 № 1006. С. 110–141.

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна
ЧИ ІСНУЄ В УКРАЇНІ ШКОЛА ЮРИДИЧНОЇ ВІЗАНТИНІСТИКИ?

У статті досліджуються проблемні питання формування вітчизняної школи юридичної візантиністики, від існування якої залежить ефективність використання наукового потенціалу для забезпечення адаптації вітчизняного цивільного законодавства до права Європи в умовах інтеграційних процесів.

На підставі аналізу стану речей у цій галузі, огляду наукових досліджень у галузі візантійського (греко-римського) права та проблем його рецепції у цивільному праві України обґрунтовано висновок, що наразі у вітчизняному правознавстві формування вітчизняної школи юридичної візантиністики ще не відбулося. Тому поки що може йтися лише про обрання певного напрямку досліджень, про спробу створення такої школи. Разом із тим висновок про наявність передумов створення наукової школи юридичної візантиністики дозволяє визначити завдання діяльності в цьому напрямку.

Ключові слова: наукова школа, науковий напрямок, наукові дослідження, візантиністика, адаптація права, інтеграційні процеси.

Харитонов Евгений Олегович, Харитонova Елена Ивановна
СУЩЕСТВУЕТ ЛИ В УКРАИНЕ ШКОЛА ЮРИДИЧЕСКОЙ ВІЗАНТИНІСТИКИ?

В статье исследуются проблемные вопросы формирования отечественной школы юридической византистики, от существования которой зависит эффективность использования научного потенциала для обеспечения адаптации отечественного гражданского законодательства к праву Европы в условиях интеграционных процессов.

На основании анализа состояния дел в этой области, учитывая научные исследования в области византийского (греко-римского) права и проблем его рецепции в гражданском праве Украины, обоснован вывод, что сейчас в отечественном правоведении формирования отечественной школы юридической византистики еще не произошло. Поэтому пока можно говорить лишь об избрании определенного направления исследований, о попытке создания такой школы. Вместе с тем вывод о наличии предпосылок создания научной школы юридической византистики позволяет определить задачи деятельности в этом направлении.

Ключевые слова: научная школа, научное направление, научные исследования, византистика, адаптация права, интеграционные процессы.

Kharitonov Evgen, Kharitonova Olena
DOES A SCHOOL OF LEGAL BYZANTINISMS EXIST IN UKRAINE?

The article examines the problematic issues of the formation of the national school of legal Byzantine studies, the existence of which determines the effectiveness of the use of scientific potential to ensure the adaptation of domestic civil legislation to the law of Europe in the context of integration processes.

The need for the scientific research concerning the Byzantine (Eastern European) tradition of law (the totality of which, to a certain extent, can be named here as “legal Byzantine studies”) is due, first of all, to the fact that the legacy of the Byzantine Empire at one time was partially broadcast to Kievan Rus, and with time, many scholars began to recognize that Ukraine objectively (together with Greece and Russia) was the main successor to the Byzantine heritage.

The largest activity of research in the field of legal byzantinisms took place in about ten years – from 1997 to 2012 when theses were defended and a number of publications of domestic lawyers in this field appeared.

The article also focuses on the “troistic” significance of Justinian’s systematization: as the basis for the formation and improvement of the Greco-Roman (Byzantine) law; as the empirical basis for the reception of Roman law in later legal systems; as a positive experience large in scope and successful in the systematization of law

УДК 349.1

Чанишева Аліна Рашидівна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСНОВНІ МАЙНОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У СТРУКТУРІ ЗМІСТУ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Zobов'язальні відносини являють собою цілий комплекс zobов'язань і відносин правовідносин, що не є zobов'язаннями. Стрижнем zobов'язальних відносин є основні zobов'язання. У них виражаються мета zobов'язальних відносин (договору, на якому вони ґрунтуються) і засоби досягнення еквівалентності у відносинах сторін. Зміст основних zobов'язань зазвичай зазначається в нормативних визначеннях окремих цивільно-правових договорів. Проте інколи у цих визначеннях вказується на zobов'язок прийняття виконання, який до змісту основних zobов'язань входити не може. Відмова законодавця від використання терміна «основне (основні) zobов'язання» і використання замість нього терміна «zobов'язання» призводить до невизначеності численних законодавчих положень, зокрема положень, у яких ідеться про припинення zobов'язань (ч. 2 ст. 653, ст.ст. 599–608 ЦК України).

Основні zobов'язання в реальності переважно є складними, складаються із зустрічних односторонніх zobов'язань, які можуть бути простими і складними. Вони можуть бути майновими і організаційними.

Стан дослідження теми. Основні майнові zobов'язання як елемент структури змісту zobов'язальних ще не були предметом спеціального комплексного дослідження у вітчизняній науці цивільного права.

Метою статті є виокремлення основних майнових zobов'язань у структурі змісту zobов'язальних відносин на підставі аналізу чинного цивільного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Визначити основні майнові zobов'язання було б просто, виходячи із законодавчого визначення майна.

Воно визначається як особливий об'єкт цивільних прав – річ, сукупність речей, а також майнові права та zobов'язки (ч. 1 ст. 190 ЦК України). Але у статті 177 ЦК України майнові права називаються як об'єкт цивільних прав поряд із майном, тобто майнові права виводяться за межі майна. І це не єдина хиба законодавчих положень, що стосуються розуміння майнових відносин як предмету цивільного права, майна і майнових прав як об'єкта цивільних правовідносин. Якщо предметом цивільного законодавства визнаються майнові і особисті немайнові відносини (і більше відповідно до частини першої ст. 1 ЦК України – ніякі), то майнові відносини (отже, і майнові zobов'язання) повинні розумітися значно більш широко, ніж тільки як такі, об'єктом яких є майно і майнові права.

Роботи і послуги згідно зі ст. 177 ЦК України не охоплюються поняттям майна. Однак численні норми zobов'язального права свідчать про те, що цивільні відносини щодо виконання робіт і надання послуг є предметом цивільно-правового регулювання. Оскільки жодних підстав для визначення їх особистими немайновими немає, вони повинні бути визначені майновими, а поняття майнових відносин, що вживається у ст. 1 ЦК України, слід тлумачити з урахуванням положень цивільного законодавства про підряд і про надання послуг. Відтак існують цивільні майнові відносини щодо виконання робіт і надання послуг та відповідні zobов'язання. Особливо слід наголосити на майновому характері zobов'язань щодо надання послуг, оскільки як показало дослідження, здійснене Н.В. Федорченко [1, с. 107–133], ці zobов'язання представляють вельми широке коло цивільно-правових явищ.

купівлі-продажу (ст. 698 ЦК України), поставки (ст. 712 ЦК України), контрактації сільськогосподарської продукції (ст. 713 ЦК України), постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу (ст. 714 ЦК України), міни (ст. 715 ЦК України) можуть укладатись тільки як консенсуальні. Договором може передбачатись, що товари повинні передаватись певними партіями у визначені строки. При цьому слід визнати, що в таких випадках договір купівлі-продажу є консенсуальним. У момент укладення договору виникають: 1) складні односторонні зобов'язання щодо передання майна, до складу яких входять прості зобов'язання, кількість яких відповідає кількості партій товару; 2) складні односторонні грошові зобов'язання, що складаються із простих зобов'язань, кількість яких відповідає кількості передбачених договором платежів. Названі складні односторонні зобов'язання щодо передання товарів і зустрічні складні односторонні грошові зобов'язання разом утворюють складні двосторонні зобов'язання.

Із самого моменту їх виникнення (крім випадків укладення договору під відкладальною умовою згідно зі ст. 212 ЦК України) зміст усіх цих зобов'язань складають відповідні суб'єктивні права і кореспондуючі їм обов'язки. На певному етапі розвитку цих зобов'язань зазначені суб'єктивні права перетворюються у права вимоги. Тобто існує досить чітка правова конструкція, що підтверджує висновок, згідно з яким у момент, з якого договір вважається укладеним, виникають і відносини, і правовідносини, в тому числі зобов'язання, суб'єктивні права та кореспондуючі їм обов'язки, що складають зміст правовідносин (зобов'язань). Тому розділити момент виникнення відносин (правовідносин, зобов'язань), з одного боку, і прав та обов'язків – з іншого, неможливо. Можливо розділити у часі виникнення відносин (правовідносин, зобов'язань) і прав та обов'язків, з одного боку, і прав вимоги (а не прав і обов'язків, як це встановлюється у частині третій ст. 5 ЦК України) – з іншого.

Вважати, що у випадках, які розглядаються, виникає одне просте зобов'язання щодо передання товарів, яке буде виконуватись частинами, і одне просте грошове зобов'язання, яке також буде виконуватись частинами, було б неправильним. Виконання зобов'язання частинами – це право продавця передавати передбачений договором товар чи окремі передбачені договором партії товару частинами. Таке згідно зі ст. 529 ЦК України допускається у випадках, коли право

виконувати зобов'язання частинами передбачене договором, актами цивільного законодавства або коли таке право продавця випливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обігу. Відмінність між переданням продавцем товару окремими партіями і виконанням зобов'язання частинами полягає в тому, що за наявності у продавця права виконувати зобов'язання частинами він зберігає за собою право передати всі товари, передбачені договором, одночасно. Якщо ж договором передбачене передання товарів окремими партіями у встановлені договором строки, то продавець не може передати товар одночасно. Правило ст. 531 ЦК України про можливість, як правило, дострокового виконання зобов'язання при цьому застосовуватись не може, оскільки встановлення договором строків передання окремих партій товарів дає підстави для висновку про те, що із суті зобов'язання випливає неприпустимість його одночасного виконання.

Отже, у випадках, коли сторони консенсуального договору купівлі-продажу передбачили передання продавцем товарів покупцеві окремими партіями, стосовно кожної партії на стадії, на яку вище вказувалось, виникає окреме просте основне зобов'язання купівлі-продажу.

Просте основне зобов'язання щодо передання товарів на підставі договору купівлі-продажу включає до свого змісту численні обов'язки продавця та кореспондуючі йому правоможності покупця. Перш за все, продавець у межах простого основного зобов'язання зобов'язаний передати товар, визначений договором купівлі-продажу. Продавець зобов'язаний передати товар у кількості, що визначена договором купівлі-продажу у відповідних одиницях виміру або в грошовому вираженні. Частина друга ст. 669 ЦК України допускає, що кількість товарів у договорі може бути встановлена шляхом визначення порядку погодження цієї кількості. Це не буде перешкоджати визнанню договору укладеним.

Договором може бути визначений асортимент товарів, що підлягають переданню, шляхом встановлення видів, моделей, розмірів, кольору та інших ознак товарів. При цьому зазвичай встановлюється і кількість товарів за кожною асортиментною позицією, що підлягає переданню покупцеві.

Наступний обов'язок продавця, що входить до змісту простого основного зобов'язання щодо передання товарів, полягає в забезпеченні відповідності якості товару умовам договору купівлі-продажу, законодавству та технічним правилам.

Обов'язок передати товар може вважатись належно виконаним за умови, що дотримана вимога договору купівлі-продажу щодо комплектності або щодо передання певного набору товару в комплекті (ст.ст. 682, 683 ЦК України). Одночасно з товаром продавець зобов'язаний передати покупцеві приналежності та документи (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), як це передбачене актами цивільного законодавства та договором.

Виконуючи обов'язок передати товар, продавець повинен дотримуватись вимог щодо тари і упаковки товару (ст. 685 ЦК України).

Частиною обов'язку передати товар у кількості та в асортименті, що передбачені договором, забезпечити належні якість, комплектність товару, відповідність установленим вимогам тари і упаковки товару є обов'язок продавця перевіряти кількість, асортимент, якість, комплектність, тару і упаковку, якщо такий обов'язок на продавця покладено договором, актами цивільного законодавства або нормативно-правовими актами з питань стандартизації. За межі цього обов'язку не виходить і обов'язок продавця надати покупцеві на його вимогу докази проведення такої перевірки (ч. 3 ст. 697 ЦК України).

Виконання продавцем обов'язку передати товар тягне перехід від продавця до покупця права власності (ст. 334 ЦК України) і ризику випадкового знищення або пошкодження товару, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 668 ЦК України). При цьому згідно із частиною другою ст. 334 ЦК України переданням майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки. Спеціальне правило щодо переходу ризику випадкового знищення або випадкового пошкодження товару встановлено на випадок його продажу під час транспортування. У цьому випадку ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця в момент укладення договору (ч. 2 ст. 668 ЦК України). Р.О. Стефанчук поставив питання про те, як буде розподілений зазначений ризик у випадку, коли товар був проданий під час транспортування з обов'язком доставити його покупцеві. При цьому виникає колізія між загальною правовою нормою, що встановлена частиною першою ст. 668 ЦК України («ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту передання йому товару, якщо інше не

встановлено договором або законом») і застосовується з урахуванням визначення поняття передання в частині другій ст. 334 ЦК України («переданням майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки»), і спеціальною правовою нормою, що закріплена в частині другій ст. 668 ЦК України («ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару, переданого під час транспортування, переходить до покупця з моменту укладення договору купівлі-продажу, якщо інше не встановлено договором або звичаями ділового обороту»). Р.О. Стефанчук вирішив цю колізію на користь частини першої ст. 668 ЦК України, оскільки частина друга ст. 668 ЦК України покладає на покупця невиправдану кількість ризиків [7, с. 50]. Ця думка не враховує контекст ст. 668 ЦК України. Зазначена стаття стосовно випадків здачі товару перевізникові моментом переходу відповідного ризику визнає момент здачі товару. Але під час здачі товару перевізникові продавець може визначити одержувачем вантажу або себе або одержувача (покупця), якого він під час транспортування вирішить замінити (у зв'язку з укладанням договору купівлі-продажу з іншим покупцем). Крім того, коносамент може бути оформлений не тільки як іменний (із зазначенням одержувача вантажу), а й як ордерний і навіть на пред'явника (ст. 138 Кодексу торговельного мореплавства). Якщо договір купівлі-продажу було укладено під час такого транспортування, то частина друга ст. 668 ЦК України цілком логічно перекладає відповідні ризики на покупця не з моменту здачі товару перевзникові (бо на цей момент не був визначений або був визначений неправильно), а з моменту укладення договору купівлі-продажу під час транспортування. Якщо транспортування здійснює сам продавець, то це не є транспортуванням у цивільно-правовому розумінні цього поняття і в контексті ст. 668 ЦК України. Отже, частина друга ст. 668 ЦК України стосується тих випадків, коли товар відчужується не з обов'язком доставки.

Після спливу строку передання товару суб'єктивне право покупця на отримання товару перетворюється у право вимоги. Проте ця вимога є вельми своєрідною, оскільки примушення продавця до виконання в натурі обов'язку передати товар частіше є неможливим. Відповідно до частини першої ст. 665 ЦК України відмова продавця передати проданий товар породжує

на боці покупця секундарне право на відмову від договору. Отже, невиконання продавцем в натурі обов'язку передати товар не тягне виникнення на боці покупця права вимагати виконання обов'язку передати товар у натурі. Коректність такого висновку могла б бути поставлена під сумнів. Але вона підтверджується частиною 2 статті 665 ЦК України, яка передбачає застосування ст. 620 ЦК України у випадках відмови продавця передати індивідуально визначену річ. Що стосується ст. 620 ЦК України, то вона істотно обмежує можливість примушення продавця до виконання в натурі обов'язку передати покупцеві товар, що є річчю, визначеною індивідуальними ознаками. Виходить, що тим більше немає правових підстав для примушення до виконання в натурі обов'язку передати покупцеві речі, визначені родовими ознаками. Цей висновок узгоджується з частиною першою ст. 665 ЦК України, але суперечить частині п'ятій ст. 226 ГК України, яка стосовно господарських зобов'язань купівлі-продажу залишає на розсуд покупця вибір між правом вимагати примушення продавця до виконання в натурі обов'язку передати річ, визначену індивідуально, чи речі, визначені родовими ознаками, і правом стягнення збитків, завданих відмовою передати товар. В умовах ринкової економіки примушення продавця до передання товарів втрачає свою актуальність, бо перспективою відшкодування збитків продавець достатньо стимулюється до виконання в натурі обов'язку передати товар. А покупець зазвичай має можливість придбати товар в іншого продавця. Тому законодавець не повинен слідувати юридичним схемам, що були опрацьовані за часів соціалізму (мається на увазі принцип реального виконання зобов'язань), а повинен більше враховувати соціально-економічні чинники, потреби цивільних відносин.

Цей короткий аналіз обов'язків продавця в простому основному зобов'язанні купівлі-продажу чітко показує різницю між зобов'язанням та обов'язками, які складають його зміст разом із правоможностями покупця, що кореспондують цим обов'язкам. Є головний обов'язок, що відповідає визначенню зобов'язання у частині першій ст. 509 ЦК України (нагадаємо, що тут вказується, зокрема на обов'язок однієї зі сторін «передати майно») і визначенню договору купівлі-продажу у ст. 655 ЦК України (нагадаємо, що тут також вказується на обов'язок продавця передати майно, товар). Цей головний обов'язок і складає сутність зобов'язання купівлі-продажу, що і зумовлює вказівку на нього у визначеннях і зобов'язання, і дого-

вору купівлі-продажу. Тому певною мірою просте основне зобов'язання купівлі-продажу співпадає з обов'язком продавця передати майно (товар). І все ж термін «зобов'язання» (купівлі-продажу) не можна ототожнювати з терміном «обов'язок» (передати майно, товар). Зобов'язання не тільки в теорії визнається різновидом правовідносин. У частині першій ст. 509 ЦК України зобов'язання як поняття видове визначається через родові поняття правовідношення. Проте термін «виконання зобов'язання» є загальноживаним і в теорії, і в актах цивільного законодавства. А термін «виконання правовідношення» не використовується ні в науці, ні в законодавстві. Якщо це – так, то і термін «виконання зобов'язання» мав би вважатись некоректним. Проте реальною є протилежна ситуація: термін «виконання зобов'язання» став настільки поширеним, що увійшов у заголовки глав 48 і 49 ЦК України та у назви відповідних глав у підручниках і наукових виданнях. Будь-який термін є умовним. І все ж не можна допускати того, щоб термінологія призводила до виходу змісту родового поняття за межі змісту відповідного родового поняття. Тому треба було б подумати над тим, як привести термінологію, про яку йдеться, у відповідність до існуючої реальності, хоча це і призведе до ускладнення термінології, бо простіше сказати «виконання зобов'язання», ніж «виконання обов'язків за зобов'язанням».

Що стосується інших обов'язків продавця, які вище розглядалися і яким кореспондують окремі правоможності покупця, то стосовно них використання терміну «зобов'язання» як синонімічного було б некоректним. Наприклад, не існує зобов'язання, в якому продавець несе обов'язок дотримуватись встановлених належним чином вимог до якості товарів, їх комплектності, до комплекту товарів, до тари і упаковки, до строків передання товарів, але існують відповідні обов'язки продавця, яким кореспондують не суб'єктивні права, а правоможності покупця.

Майно на підставі договору купівлі-продажу передається покупцеві продавцем у власність (ст. 655 ЦК України). Тому, за загальним правилом, з моменту передання майна в покупця (набувача) виникає право власності (ч. 1 ст. 334 ЦК України). Проте сторони договору купівлі-продажу можуть домовитись про те, що до оплати товару або до настання інших обставин право власності на передані покупцеві товари зберігається за продавцем (ч. 1 ст. 697 ЦК України). Це – домовленість про особливості (особливий момент) переходу права власності на товар, а

правоможності та обов'язки сторін, що виникають на підставі цієї домовленості, складають зміст простого основного зобов'язання купівлі-продажу (щодо передання товару). Спеціальне правило про відсутність у покупця правоможності розпоряджатися товарами до переходу до нього права власності закріплюється у частині першій ст. 697 ЦК України. Воно також не породжує будь-якого зобов'язання, у виокремленні якого був би якийсь сенс. Воно дещо конкретизує зміст основного зобов'язання. Але і без цієї конкретизації зрозуміло, що якщо в покупця не виникло право власності на товари, то воно не виникло в цілому, в тому числі й у частині правоможності розпоряджатися товаром.

Просте основне зобов'язання щодо передання товару і зустрічне грошове зобов'язання щодо оплати товарів утворюють складне основне зобов'язання купівлі-продажу.

Обов'язок покупця сплатити ціну товару створюється в борг, а кореспондуюче йому суб'єктивне право продавця на отримання відповідної грошової суми – в право вимоги після спливу встановленого строку оплати. Загальне правило про строк оплати товарів встановлюється частиною першою ст. 692 ЦК України: товар підлягає оплаті після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього. Покупець може бути примушений до виконання обов'язку оплатити товар шляхом пред'явлення продавцем позову про стягнення відповідної грошової суми.

Крім зобов'язання купівлі-продажу, до основних майнових зобов'язань належать й інші зобов'язання (проаналізувати їх неможливо в межах однієї наукової статті, тому зазначимо окремі з них). Так, згідно із частиною першою ст. 717 ЦК України договір дарування може укладатись і як реальний, і як консенсуальний. В останньому випадку виникає просте основне зобов'язання дарування. Зміст цього зобов'язання складають обов'язок дарувальника передати дарунок (майно, у тому числі гроші) і суб'єктивне право обдаровуваного на отримання дарунка. У разі непередання дарувальником дарунка в установленій строк обдаровуваному надається право вимагати передання дарунка.

Під час укладення реального договору найму (оренди) зобов'язання щодо передання майна не виникає. Тому на підставі реального договору найму (оренди) виникають тільки такі основні зобов'язання, об'єктом яких є відповідна річ: 1) просте основне одностороннє зобов'язання щодо повернення предмета найму наймачем

наймодавцеві; 2) просте основне зобов'язання, в якому наймач стосовно наймодавця має правоможності володіти і користуватись річчю відповідно до умов договору, а наймодавець зобов'язаний не перешкоджати наймачеві у здійсненні цих правоможностей.

Якщо договір найму (оренди) укладено як консенсуальний, виникає основне зобов'язання щодо передання речі в користування. Зміст цього зобов'язання складають обов'язок наймодавця передати річ наймачеві і кореспондуюче йому суб'єктивне право наймача (ст. 766 ЦК України). Ця спеціальна правова норма підлягає переважному застосуванню перед загальною правовою нормою, яка закріплена в частині другій ст. 620 ЦК України та істотно обмежує можливість примушення боржника до передання речей, визначених індивідуальними ознаками, у власність чи в користування. Для усунення колізії між ст. 766 ЦК України і частиною другою ст. 620 ЦК України до цієї частини слід додати застереження «якщо інше не встановлено законом». Тоді не залишиться сумнівів у тому, що правова норма, закріплена в ст. 766 ЦК України, підлягає переважному застосуванню перед правовими нормами, що закріплені у частині другій ст. 620 ЦК України.

Стосовно зобов'язання щодо передання наймодавцем речі наймачеві зустрічним є зобов'язання щодо її повернення наймачем наймодавцеві. На наймача покладається обов'язок у разі припинення договору негайно повернути наймодавцеві річ у стані, в якому вона була одержана, з урахуванням нормального зносу (ст. 785 ЦК України). Це зобов'язання є зустрічним стосовно зобов'язання щодо передання речі наймодавцем наймачеві, оскільки якраз воно відновлює еквівалентність у відносинах між наймодавцем і наймачем.

Зустрічним зобов'язанням стосовно зобов'язання щодо надання наймачеві права на предмет найму є грошове зобов'язання щодо внесення наймачем плати на користь наймача. Ці два простих основних зобов'язання утворюють відповідне основне складне зобов'язання. Утім, зазвичай на підставі договору найму виникає декілька (відповідно до кількості платежів) простих грошових зобов'язань.

Договір управління майном може бути укладений тільки як реальний (ч. 1 ст. 1029 ЦК України). Отже, зобов'язання щодо передання майна в управління взагалі не виникає: таке передання здійснюється в процесі укладання договору. Це не перешкоджає виникненню в разі припинення

договору управління майном простого (одностороннього) основного зобов'язання щодо повернення майна, яке було раніше отримане управителем (довірчим власником) в управління, установнику управління разом із майном, отриманим від управління.

На підставі договору підряду виникають два прості основні зобов'язання, що є зустрічними і утворюють основне складне підрядне зобов'язання. Зміст першого із цих двох простих основних зобов'язань складають обов'язок підрядника виконати роботу, передбачену договором, і кореспондуюче цьому обов'язку суб'єктивне право замовника. Обов'язок виконати роботу, очевидно, включає в себе і обов'язок підрядника передати замовникові результати роботи. На такий обов'язок підрядника прямо вказується лише стосовно будівельного підряду у ст. 882 ЦК України, в якій ідеться про передачу роботи. Зустрічним стосовно цього зобов'язання є просте основне зобов'язання щодо оплати роботи. Обов'язок у цьому зобов'язанні несе замовник. Цьому обов'язку кореспондують суб'єктивні права підрядника.

Висновки. Виокремлення і дослідження основних майнових зобов'язань дає можливість

більш послідовного структурування змісту зобов'язальних відносин. Необхідно не просто в дедуктивний спосіб виокремити основні майнові зобов'язання, а розглянути їх більш детально на підставі конкретного нормативного матеріалу, в тому числі маючи на увазі необхідність їх відмежування від допоміжних і додаткових зобов'язань та інших правових явищ, що входять до змісту зобов'язальних відносин.

Основними майновими є не тільки зобов'язання, у формі яких здійснюється передання майна, як воно визначається у ст. 190 ЦК України, а й зобов'язання щодо виконання роботи, надання послуги, передання інформації, що мають майнову цінність. Виокремлення основних майнових зобов'язань є необхідним, оскільки вони мають певну специфіку. Правова невизначеність, яку породжує частина друга ст. 653 ЦК України, зумовлена тим, що в ній ідеться про припинення зобов'язань сторін, у той час як треба було вести мову про припинення на майбутнє основних майнових зобов'язань, що ґрунтуються на договорі, який був розірваний, а також про приведення до стану еквівалентності відносин між сторонами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Федорченко Н.В. Зобов'язання надання послуг у цивільному праві України: теоретико-правові засади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 443 с.
2. Белов В.А. Гражданское право. Т. II. Общая часть. Лица, блага, факты. Москва : Юрайт, 2012. 1093 с.
3. Савиньи Ф.К. ф. Обязательственное право. Москва, 1876. 581 с.
4. Дертбург Г. Пандекты: Обязательственное право. В 3 т. Т. 3 / Под ред. П. Соколовского. Москва : Университет. тип., 1904. 490 с.
5. Кодинець А. Договірні інформаційні відносини у сфері наукової діяльності. Проблеми теорії і практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 15–17.
6. Кохановська О.В. Договір про надання інформаційних послуг. *Договірне право України. Особлива частина* / За ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 1141–1148.
7. Стефанчук Р.О. Загальні положення про договір купівлі-продажу. *Договірне право. Особлива частина* / За ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 7–78.

Чанишева Аліна Рашидівна

ОСНОВНІ МАЙНОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У СТРУКТУРІ ЗМІСТУ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті на підставі аналізу чинного цивільного законодавства та спеціальної літератури виокремлюються основні майнові зобов'язання у структурі змісту зобов'язальних відносин. Визначаються їх сторони, зміст, моменти виникнення та припинення. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства в частині, що регулює зазначені зобов'язання.

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальні відносини, основні зобов'язання, основні майнові зобов'язання.

Чанышева Алина Рашидовна

ОСНОВНЫЕ ИМУЩЕСТВЕННЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА В СТРУКТУРЕ СОДЕРЖАНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье на основе анализа действующего гражданского законодательства и специальной литературы выделяются основные имущественные обязательства в структуре содержания обязательственных отношений. Определяются их стороны, содержание, моменты возникновения и прекращения. Вносятся предложения по совершенствованию гражданского законодательства в части, регулирующей указанные обязательства.

Ключевые слова: обязательства, обязательственные отношения, основные обязательства, основные имущественные обязательства.

УДК 347.44(477)

Вакулович Елла Валентинівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу,

Харківського національного університету внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ

Постановка проблеми. Укладення угод і договорів в сучасному суспільстві вже давно стало способом виникнення зміни та припинення різного виду юридичних зв'язків (правовідносин) між суб'єктами – фізичними та юридичними особами. Велика частина таких договорів, разом із процедурою їх укладення та процесом виконання, регулюються нормами цивільного права, яке, як прийнято вважати, порівняно з іншими галузями, є найбільш наближеним до громадян, оскільки регулює не тільки окремі напрями здійснення процесів в межах їх життя, а й регламентує побутову сферу. Дійсно, цивільно-правові норми регламентують процедури і встановлюють правила щодо правовідношень, які мають місце під час задоволення громадянами власних побутових проблем і розв'язання різного роду ситуацій особистісного характеру. Наприклад, питання щодо: встановлення опіки та піклування над громадянами; здійснення представництва та реалізації особистих немайнових прав (права на ім'я та його зміну, повагу до гідності та честі, в тому числі людини, яка померла, інформацію та особисті папери, свободу та особисту недоторканість, охорону здоров'я та медичну допомогу тощо); відшкодування моральної шкоди, завданої громадянам, набуттям, реалізацією та припиненням права власності; здійснення роздрібної купівлі-продажу та побутового підряду, прокату речі чи її зберігання, в тому числі складського; перевезення транспортними засобами загального користування тощо. Таким чином, для вирішення більшості з окреслених проблем громадянам необхідно стати учасниками цивільно-правових договорів, зокрема публічних.

Публічні договори, будучи частиною інституту зобов'язального права, об'єднують низку угод,

які, характеризуючись своєю множинністю, відрізняються одна від одної предметами, умовами, строками та специфічними рисами. Водночас цивільне законодавство не закріплює чіткого переліку зазначених видів договорів, натомість у його приписах містяться лише окремі вказівки, які саме угоди можна вважати публічними. Така систематизація у вигляді конкретного переліку публічних договорів вбачається ускладненою ще і з огляду на те, що договірні правовідношення стрімко розвиваються з огляду на соціальні і суспільні потреби. Одночасно це ускладнює не тільки розуміння сутності окремих договорів публічного характеру, а і не сприяє додержанню процедури їх узгодження та укладення, що своєю чергою може призвести до визнання договору та його окремих умов недійсними, а також до порушення прав і свобод осіб – учасників публічних договорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класифікацією договорів як одного з різновидів правочинів займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л.М. Баранова, Ю.Б. Бек, Й.Г. Богдан, В.І. Борисова, А.М. Бровдій, Л.В. Григоровська, І.В. Жилінкова, І.І. Килимник, В.М. Коссак, Д.Є. Кутоманов, В.В. Луць, В.А. Ойгензихт, Ю.В. Романець, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.А. Суханов, В.Л. Яроцький. Але у більшості із наукових праць увага була зосереджена на загальній класифікації цивільно-правових договорів, де публічний договір був лише одним із видів отриманих внаслідок поділу, а не об'єктом останнього. Тому у дослідженні також були враховані основні положення логіки щодо проведення класифікації, які були викладені в роботах Я.С. Гнатюка, О.П. Невельської-Гордеєвої, О.Л. Никіфорової, В.Д. Титова, І.В. Хоменка, С.Д. Цаліна.

Мета статті полягає у тому, щоб на підставі аналізу та узагальнення наукових підходів щодо поділу на види цивільних правочинів і договорів виробити власну класифікацію, яка зможе якнайповніше охопити поняття «публічний договір» під час проведення зазначеної операції поділу понять, що вбачається неможливим без з'ясування правил вказаного логічного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Власне класифікація є поширеним видом поділу понять (разом із поділом за видовією ознакою, дихотомічним [1, с. 12] і мереологічним поділом [2, с. 80–81]), який дозволяє визначити обсяг поняття, щодо якого проводиться така операція, шляхом з'ясування його утворюючих елементів або їх груп на підставі визначених ознак і критеріїв. Своєю чергою під класифікацією прийнято розуміти «логічну операцію, яка здійснюється на підставі багаторівневого, послідовного поділу обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу» [3, с. 249] або «визначення всіх різновидів поняття відповідно до певної множини підстав» [3, с. 251].

Зважаючи на те, що всі без винятку операції поділу понять мають наукове обґрунтування, під час їх здійснення необхідно додержуватись принаймні п'яти основних правил. Перше правило полягає в тому, що такий поділ повинен бути співвимірним, тобто сукупність отриманих внаслідок поділу елементів повинна становити обсяг поняття, над яким проводиться та чи інша операція поділу. Зміст другого правила зводиться до необхідності послідовності проведення вказаної операції – ділити поняття, отримані внаслідок здійснення попереднього поділу, та не порушувати такий порядок. Наступне правило свідчить про необхідність обрання однієї підстави поділу – єдиного критерію, який буде відповідати кожному конкретному етапу. Отримані внаслідок поділу елементи повинні виключати один одного, а їх зміст – не перетинатися між собою [1, с. 12–13]. Згідно із заключним правилом «поділ повинен бути безперервним, тобто члени поділу понять мають бути однопорядковими видами. Кожне видове поняття має бути найближчим видом певного роду» [4, с. 59–60].

Таким чином, класифікація – це поділ явищ (предметів, об'єктів, понять) за сформульованими найсуттєвішими критеріями на класи чи види, підкласи та підвиди (за необхідності), які мають власне, чітко визначене місце. Внаслідок класи-

фікації можна отримати цілісну систему інших, принципово нових елементів, які розкривають і характеризують сутність первинного поняття, що підлягає класифікації, вона дає можливість систематизувати знання про загальний об'єкт.

На початку дослідження нами вже було наголошено на існуванні різних видів публічних договорів і підкреслено, що лише деякі закріплено в чинному цивільному законодавстві, а частина знайшла відображення в різних актах цивільного законодавства. Це не дає єдиного розуміння змісту кожного окремого публічного договору, його суттєвих умов і процедури укладення, що впливає на процеси їх виконання та притягнення до відповідальності у разі порушення чи невиконання умов договору. Водночас проведення класифікації публічних договорів на підставі вироблених критеріїв дасть змогу охопити найповніший їх перелік, визначити особливості щодо предмету, суб'єктів – учасників договорів, умов укладення та здійснення, а також отримати систематизовані знання про публічні договори та їх специфіку. На практиці це повинно сприяти підвищенню якості укладення та виконання публічних договорів шляхом чіткого визначення їх предметів і умов.

Легалізоване визначення публічного договору закріплено в ч. 1 ст. 633 Цивільного кодексу України: «публічним є договір, в якому одна сторона – підприємець, взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо)» [5]. З зазначеного визначення випливає декілька особливостей такого виду договорів: по-перше, наявність обов'язкової сторони – учасника договору, який є суб'єктом підприємництва; по-друге, продаж товарів або надання послуг вказаний суб'єкт повинен здійснити на адресу кожної особи, яка до неї звернеться, без будь-яких переваг, окрім законодавчо-визначених пільг; по-третє, умови публічного договору повинні бути однаковими для всіх суб'єктів – покупців товарів або споживачів послуг; по-четверте, суб'єкт підприємництва не може відмовити у продажі товарів і наданні послуг, якщо у нього є об'єктивна можливість це зробити; по-п'яте, особливості укладення даного виду договорів можуть бути передбачені актами цивільного законодавства. У Цивільному кодексі України прямо вказано на різновиди публічних договорів, зокрема, це договори: роздрібно-купівлі-продажу (ч. 2 ст. 698); прокату (ч. 3 ст. 787); побутового

підряду (ч. 2 ст. 865); перевезення транспортом загального користування (ч. 2 ст. 915); зберігання (ч. 3 ст. 936); складського зберігання (ч. 2 ст. 957); про зберігання автотранспортних засобів (ч. 1 ст. 977); договір банківського вкладу (ч. 2 ст. 1058) [5].

Проведення такої класифікації вбачається неможливим без з'ясування загальнотеоретичних положень, які стосуються поділу цивільно-правових договорів. В науці цивільного права відносно видів договорів прийнято виділяти дві класифікації – загальну та спеціальну. Перша впливає з розуміння договору як правочину, а тому до нього в процесі поділу застосовуються критерії, прийнятні для виокремлення різних видів правочинів; друга відбиває специфіку договорів як взаємоузгоджених положень у процесі домовленості учасників (сторін), яка призводить до виникнення, зміни та припинення цивільних прав і обов'язків. Автори підручника «Цивільне право України» (І.І. Килимник, А.М. Бровдій, Д.Є. Кутومانов [6, с. 193]) в межах загальної класифікації пропонують виділяти такі види договорів: реальні та консенсуальні; відплатні та безвідплатні; абстрактні та казуальні; умовні; строкові та безстрокові; фидуціарні; біржові. Реальні договори набувають дійсності та юридичного сенсу тільки за умови настання конкретної дії, яка була передбачена під час досягнення згоди, тоді як для консенсуальних договорів важливим є досягнення згоди сторін щодо всіх істотних умов такого договору. Укладення відплатних договорів, на відміну від безвідплатних, мають на меті отримання результату майнового характеру, який може мати форму речей, майна чи послуг. Поділ на абстрактні та казуальні договори здійснюється залежно від наявності цілі, де останні (казуальні) матимуть місце, якщо така ціль буде мати винятково правовий характер, а перші призначені для досягнення цілей, що по суті не мають жодного юридичного значення. Умовними цивільні договори визнаються, якщо для настання правових наслідків необхідно виникнення конкретно-визначених обставин і умов. Строкові договори укладаються на визначений термін, безстрокові – не мають такого терміну. Передумовою фидуціарних договорів є довірчі відносини між учасниками, а їх особливість полягає в тому, що зміна таких відносин може прямо вплинути на умови договору та процес його реалізації. Біржові договори виокремлюються як самостійні правочини, що укладаються між членами товарних бірж, брокерами, і підлягають обов'язковій реєстрації у строк встановлений чинним законодавством. Врахо-

вуючи таку класифікацію та юридичну природу публічного договору (ст. 633 Цивільного кодексу України [5]), останні можна охарактеризувати як реальні, відплатні, строкові, а також такі, які можуть бути як абстрактними, так і казуальними, умовними та фидуціарними.

Спеціальна класифікація договорів передбачає їх поділ за такими критеріями: 1) за сукупністю прав і обов'язків сторін – учасників договору, вони поділяються на односторонні та двосторонні; односторонніми договорами називаються ті, де сторона має лише право чи обов'язок, двосторонні передбачають права та обов'язки; б) залежно від юридичної спрямованості та послідовності досягнення цілей договори поділяються на основні і попередні; у такому випадку перші передують укладенню останніх, в яких вже чітко окреслюються права та обов'язки кожної із сторін; в) за характером підстав укладення договори поділяються на вільні, що укладаються залежно від розсуду сторін, та обов'язкові, укладення яких передбачено законодавством; г) залежно від способу укладення договори поділяються на взаємоузгоджені договори та договори приєднання; перший вид договору передбачає узгодження умов між його учасниками, в другому випадку один із учасників, по суті, не впливає на умови договору, а лише приймає їх у такому вигляді, в якому вони існують; г) залежно від суб'єкта, який може вимагати виконання договору, останні поділяються на договори, що укладаються на користь їх учасників або третьої особи [6, с. 193–194; 7, с. 87–92]. Публічні договори тяжіють до договорів приєднання, є основними, обов'язковими, можуть бути оплатними та безоплатними, укладатись на користь безпосередньо самих учасників або на користь третьої особи. Необхідно зазначити, що не зважаючи на той факт, що обидва види класифікації мають наукове обґрунтування, вони не охоплюють усі види публічних договорів і не відображають їх специфіку.

Одночасно в науці цивільного права пропонуються й інші критерії класифікації договорів, наприклад, В.В. Луць залежно від мети договору пропонує виділяти: «1) договори про передачу майна у власність, повне господарське відання або оперативне управління (купівля-продаж, поставка, контракція, постачання енергетичних ресурсів тощо); 2) договори про передачу майна у тимчасове користування (лізинг, оренда, прокат тощо); 3) договори про виконання робіт (підрядні договори на виконання проектних робіт тощо); 4) договори про надання послуг (транспортні

9. Романец Ю.В. Система договоров в гражданском праве России. Москва : «Юристъ», 2001. 496 с.
10. Гражданское право : підручник : в 2 т. / под ред. Е.А. Суханова. Москва : Издательство «БЕК», 1994. Т. 1. 384 с.
11. Ойгензихт В.А. Нетипичные договоры в советском гражданском праве : учебное пособие. Душанбе, 1984. 128 с.
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / Ю.Б. Бек, Й.Г. Богдан, Л.В. Григоровська [та ін.] ; за заг. ред. В.М. Коссака. Київ : «Істина», 2008. 992 с.

Вакулович Елла Валентинівна
КЛАСИФІКАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ДОГОВОРІВ

У статті автором наголошено на необхідності проведення класифікації публічних договорів з огляду на теоретико-прикладну значущість останньої, а також з'ясовано, що класифікація використовується як одна із поширених операцій поділу понять і повинна здійснюватись на основі чітко визначених правил. Окрім того, узагальнено та проаналізовано різноманітні наукові підходи щодо класифікації договорів і правочинів у цивільному праві (спеціальна та загальна класифікації відповідно) та норми цивільного законодавства в сфері публічних договорів. Внаслідок чого автором зроблено спробу запропонувати власну класифікацію публічних договорів, на підставі вироблених критеріїв.

Ключові слова: публічний договір, сторони публічного договору, зміст публічного договору, правочин, види, класифікація, систематизація.

Вакулович Элла Валентиновна
КЛАССИФИКАЦИЯ ПУБЛИЧНЫХ ДОГОВОРОВ

В статье автором отмечена необходимость проведения классификации публичных договоров, учитывая теоретико-прикладную значимость последней, а также установлено, что классификация используется как одна из распространенных операций разделения понятий, которая должна осуществляться на основе четко определенных правил. Кроме того, обобщены и проанализированы различные научные подходы к классификации договоров и сделок в гражданском праве (специальная и общая классификация, соответственно), а также нормы гражданского законодательства в сфере публичных договоров. В результате автором сделана попытка предложить собственную классификацию публичных договоров на основании выработанных критериев.

Ключевые слова: публичный договор, стороны публичного договора, содержание публичного договора, сделка, виды, классификация, систематизация.

Vakulovych Ella
CLASSIFICATION OF PUBLIC CONTRACTS

In the article, the author noted the need for the classification of public contracts, given the theoretical and applied value of the latter, it is used as one of the common operations of the division of concepts, which should be carried out on the basis of clearly defined rules. Classification is the division of phenomena (objects, objects, concepts) according to the chosen essential criteria into classes or types, subclasses and subspecies (if necessary) that have their own clearly defined place. As a result of the classification, it is possible to obtain an integral system of other, fundamentally new elements that reveal and characterize the essence of the primary concept to be classified, it gives the opportunity to systematize knowledge about a common object. The classification of public contracts and the criteria developed will enable them to cover the most comprehensive list, identify features regarding the subject, subjects – parties to the contracts, conditions for entering into and implement, as well as obtain systematic knowledge of public contracts and their specifics. In practice, this should contribute to improving the quality of the conclusion and implementation of public contracts, through a clear definition of their objects and conditions.

Also, various scientific approaches to the classification of contracts and transactions in civil law (special and general classifications, respectively) and the norms of civil legislation in the field of public contracts are summarized and analyzed. The specifics of public contracts are disclosed through the following features: the presence of an obligatory party to the contract party who is a business entity; the sale of goods or the provision of services to a specified entity must provide each person who applies to it, with no advantages other than legally defined benefits; conditions of a public contract must be the same for all subjects – buyers of goods or consumers of services; A business entity cannot refuse to sell goods and provide services if it has an objective opportunity to do this; fifth, the specifics of concluding this type of contract may be provided for by acts of civil law. In the framework of the general classification, public contracts are characterized as real, retaliatory, urgent, as well as such which can be both abstract and casual, conditional and fiduciary. During the study, a special classification found that public contracts are to the accession agreements, are basic, mandatory, both paid and free, and may also be in favor of the participants themselves or in favor of a third party. Given the fact that the existing scientific classifications are not able to cover all types of public contracts, the author made an attempt to offer his own classification of public contracts, based on the criteria developed.

Key words: public contract, parties to a public contract, content of a public contract, transaction, types, classification, systematization.

Стаття 318 Цивільного кодексу України вказує на те, що суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин [2]. У статті 13 Конституції України зазначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1]. Ця конституційна норма була використана як засіб протидії тим, хто прагнув якнайшвидше розпродати українські чорноземи і хто всіляко тиснув на народних депутатів України, щоб змусити їх проголосувати за Земельний кодекс України, у якому немає й згадки про власність Українського народу на землю [9].

Земельний кодекс України дає визначення землі в ч. 1 ст. 1, яке абсолютно відповідає конституційній нормі ст. 14. Однак серед переліку суб'єктів права власності на землю, зазначених у ч. 1 ст. 374 ЦКУ, Український народ відсутній, що виражає певну нормативно-правову неузгодженість з ч. 1 ст. 318 Цивільного Кодексу України. Така невідповідність та неузгодженість проявляється і в ч. 2 ст. 2 Земельного Кодексу України та норми ст. 14 Конституції України щодо переліку суб'єктів (за відсутності в ньому Українського народу), які набувають та реалізують право власності відповідно до спеціального об'єкта – землі (земельної ділянки) [3].

Стаття 316 Цивільного кодексу України визначає право власності як право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Зміст права власності означає, що власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном [2].

Як же весь Український народ може здійснювати право власності? Держава є формою організації суспільства, а отже, і Народу. Держава встановлює правила для регулювання відносин у суспільстві, контролює суспільні процеси, виступає на захист інтересів народу. Отже, держава діє від імені народу та на основі Національної Ідеї. Стаття 5 Конституції України закріплює, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Слід зазначити, що виходячи зі ст. 5 Конституції України, Український народ здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а тому позбавити його повноважень, що випливають зі змісту права власності на землю та інші природні ресурси, не має права жоден з його представницьких органів [1].

Таким чином, держава має здійснювати нагляд та контроль за використанням земель в інтересах

Українського народу, особливо в частині забезпечення сталості, абсолютності, невідчужуваності, невід'ємності та приналежності землі народові.

Ч. 1 ст. 324 ЦКУ закріплює землю, її надра та інші природні ресурси об'єктом права власності Українського народу. Ч.2 ст. 324 ЦКУ передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють права власника від імені Українського народу. Згідно з ч.3 даної статті кожен громадянин має право користуватися (а не володіти) природними об'єктами права власності Українського народу [2]. Стаття 13 Конституції України також визначає землю як об'єкт права власності Українського народу і закріплює за державою здійснення прав власника від імені Українського народу. Таким чином, Український народ є суб'єктом права, права власності та учасником цивільних відносин, якому надається не тільки право та правомочності щодо власності, але на якого покладається відповідний обсяг зобов'язань, відповідальність, оскільки власність зобов'язує та не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству [1].

Правомочність володіння впливає з того, що земля має перебувати у власності народу. Правомочність користування полягає у вилученні корисних властивостей об'єкта власності. Отже, корисні властивості землі, в тому числі і природні об'єкти, що виростили на землі, мають перебувати у користуванні народу.

Згідно зі статтею 13 Основного Закону України від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України. Окрім цього, кожен має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону [1]. З огляду на ці положення також можна зробити висновок, що держава здійснює оперативне управління Українською землею. Однак конституційно встановлено, що всі суб'єкти права власності є рівними, а отже, здійснювати та реалізовувати свої правомочності Український народ має вільно.

Повернімося до ч. 1 ст. 324 ЦКУ, у якій закріплено землю, її надра та інші природні ресурси об'єктом права власності Українського народу. Однак визнання народу України суб'єктом права виключної власності на певні природні ресурси не породжує самостійної форми власності на ці об'єкти. За своєю економічною природою власність на ці об'єкти фактично є державною. Народ і держава як суб'єкт права власності не можуть протиставлятися. Будь-яка держава фактично виступає організаційно-правовою формою здійс-

нення прав кожного суверенного народу, про що йшлося вище. Таким чином, можна зробити висновок, що в поняття державної власності ми включимо об'єкти права власності українського народу. Але у зв'язку з цим твердженням ми отримуємо нову неузгодженість, про яку йтиметься далі.

Відповідно до норм Закону України «Про управління об'єктами державної власності» органи місцевого самоврядування не мають можливість управляти майном, що є об'єктом державної власності [4]. На практиці ж виходить, що від імені українського народу управління об'єктами права власності українського народу здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування. Деякі дослідники включають об'єкти такої власності до об'єктів права власності держави, забуваючи, що управління такими об'єктами покладено не лише на державні органи, тоді як Конституція України передбачає ще одного суб'єкта управління об'єктом права власності від імені українського народу – органи місцевого самоврядування. Обґрунтованою видається пропозиція щодо того, що необхідно створити єдиний перелік об'єктів, що знаходяться у власності українського народу. Водночас варто визначити значення кожного об'єкта для народу України. Таким чином, необхідно законодавчо розмежувати такі об'єкти. Управління більшістю з них повинно здійснюватися органами державної влади та місцевого самоврядування від імені народу України. Найбільш важливі об'єкти, які є необхідними для забезпечення життєдіяльності, є важливими надбаннями усього народу, а тому об'єкти, що охороняються ЮНЕСКО, повинні залишатися в управлінні виключно українського народу. Питання щодо управління такими об'єктами повинні виноситися на всеукраїнський референдум. Таким чином, можна уникнути зловживання посадовими особами своїм становищем і передати вирішення найважливіших питань щодо таких об'єктів в управління українського народу.

Як слушно зауважує С. Беляєв, в юридичному значенні земля як об'єкт права власності українського народу – це розташований над надрами, територіально обмежений кордонами України, цілісний, нерухомий поверхневий ґрунтовий і зайнятий водоймами шар земної кори, який є основою ландшафту і просторовим базисом для гармонійного розподілу місць розселення, діяльності людей, об'єктів природно-заповідного фонду з урахуванням економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства, належить народу за правом власності і є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [5].

Український народ є самостійним суб'єктом права власності на землю та інші природні ресурси, який володіє, користується і розпоряджається ними в межах території України, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Окрім цього, статтею 17 Конституції України передбачено захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, що є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

Аналізуючи гарантії захисту права власності на землю, В.В. Носік у своїй монографії використовує метод широкого тлумачення конституційної норми в частині поняття «справа всього Українського народу» і зазначає, що в Основний Закон держави не включається і такий спосіб захисту територіальної цілісності й охорони землі, як самозахист народом України своїх прав на землю і державну територію. Як приклад наводиться ситуація, що виникла на острові Тузла в Автономній Республіці Крим під час спорудження Росією у Керченській протоці так званої захисної дамби до лінії державного кордону України, коли за відсутністю на острові прикордонної застави деякі українські громадяни добровільно стали на захист територіальної цілісності України. На думку автора монографії, у контексті конституційної концепції права власності на землю Українського народу такі дії громадян України є правомірними і спрямованими на захист права власності народу на землю [7].

Так, з 2014 року і дотепер землі Автономної Республіки Крим фактично не знаходяться у володінні Українського народу у зв'язку з анексією даної території, тому наразі питання захисту територіальної цілісності й охорони землі Автономної Республіки Крим є гострим актуальним питанням народу України. Захист суверенітету і територіальної цілісності України повинен реалізовуватися усім Українським народом.

Висновки. Отже, український народ реально існує, тому вважати юридичною фікцією його як суб'єкта права власності немає жодної підстави. Прояви здійснення фізичними, юридичними особами, територіальними громадами, Українським народом права власності на землю дуже різноманітні. Право власності Українського народу – не лише публічно-правова, а й приватноправова категорія, яка має право на існування. Реалізація Українським народом права власності на землю способами, встановленими законом, можлива тільки шляхом узгодженості конституційного, цивільного, земельного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
3. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
4. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 р. № 185-V.
5. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 46. Ст. 456.
6. Беляєв С. Український народ як суб'єкт права власності на землю / С. Беляєв. URL: <https://stas-belyev.livejournal.com/1781.html>.
7. Гетьман А. Український народ як суб'єкт права власності на землю. *Вісник Академії правових наук України*. 2006 р. № 3 (46). Харків : Право, 2006. С. 274–277.
8. Носік В.В. Право власності на землю українського народу: Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
9. Остафійчук В.Ф. Історія України. Сучасне бачення : навч. посіб. / В.Ф. Остафійчук; М-во освіти і науки України, Київ. Економ. ін-т менеджменту. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ : Знання-Прес, 2006. 422 с.
10. Ромовська З. Українське цивільне право : Загальна частина. Академічний курс. Підручник, Київ : Атіка, 2005. 560 с.
11. Цитатник державно мислячого. URL: <http://politiko.ua/blogpost49477>.

**Бельо Людмила Юрїївна, Вовк Анастасія Василівна
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ**

У статті розглянуто проблему неоднозначності в розумінні українського народу як суб'єкта права власності. Проаналізовано праці науковців та їх дослідження, взято до уваги чинне законодавство України, розглянуто тлумачення таких понять, як український народ, нація та національна ідея. Питання щодо управління найбільш важливими об'єктами, які є необхідними для забезпечення життєдіяльності, повинні залишатися в управлінні винятково Українського народу, хоча законодавчо управління такими об'єктами покладено лише на державні органи та органи місцевого самоврядування. Прояви здійснення окремими особами, територіальними громадами, всім Українським народом права власності на землю є неоднозначними. Український народ реально існує, тому вважати юридичною фікцією його як суб'єкта права власності немає жодної підстави.

Ключові слова: український народ, нація, право власності, земля.

**Белё Людмила Юрьевна, Вовк Анастасия Васильевна
УКРАИНСКИЙ НАРОД КАК СУБЪЕКТ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЛЮ**

В статье рассмотрена проблема неоднозначности в понимании украинского народа как субъекта права собственности. Проанализированы труды ученых и их исследования, принято к вниманию действующее законодательство Украины, рассмотрено толкование таких понятий, как украинский народ, нация и национальная идея. Вопрос, касающийся управления более важными объектами, которые являются необходимыми для обеспечения жизнедеятельности, должны оставаться в управлении исключительно Украинского народа, хотя законодательно управление такими объектами положено исключительно на государственные органы и органы местного самоуправления. Проявления осуществления отдельными гражданами, территориальными общинами, всем Украинским народом права собственности на землю очень неоднозначны. Украинский народ реально существует, поэтому считать юридической фикцией его как субъекта права собственности нет оснований.

Ключевые слова: украинский народ, нация, право собственности, земля.

**Belo Liudmyla, Vovk Anastasiia
UKRAINIAN PEOPLE AS SUBJECTS OF PROPERTY RIGHTS OF LAND**

The article deals with the problem of ambiguity in the understanding of the Ukrainian people as the subject of property rights. The works of scientists and their understanding of this topic are analyzed. It took into account the current legislation of Ukraine, without which the understanding of this problem would be impossible. At the same time, the concepts of the Ukrainian people, the nation and the national idea were not ignored and interpreted. The ambiguity of understanding is as follows. Based on the content of property rights - the owner owns, uses and disposes of his property. However, among the subjects of land ownership, specified in the norms of the Civil Code of Ukraine, there is no Ukrainian people, which leads to a certain inconsistency in the legislation of Ukraine in the list of subjects in accordance with a special object - a land. As to such a property rights subject as the Ukrainian people, the property should be owned by the People, the useful property may be seized from the property, and the majority of them should be exercised by the bodies of state power and local government on behalf of the people of Ukraine. At the same time, the issue of managing the most important objects that are necessary for life support must remain in the management of the Ukrainian people alone. And such objects should be made for an Ukrainian referendum. Thus, it is possible to convey the solution of the most important issues concerning such objects to the hands of the Ukrainian people. However, some scholars, in the study of this topic, determine that the management of such objects is only to state bodies, while the Constitution of

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 342.922

Волік Вячеслав Вікторович,

доктор юридичних наук,

професор кафедри права та правового адміністрування

економіко-правового факультету

Маріупольського державного університету,

практикуючий адвокат,

директор ТОВ «Група компаній «Правовий Фундамент» (Київ, Україна),

керівник Першого Міжнародного Європейського інформаційно-консультаційного

наукового центру (Барселона, Іспанія)

ПИТАННЯ ДОДЕРЖАННЯ ВИМОГ ЛІЦЕНЗІЙНИХ УМОВ ПІД ЧАС НАДАННЯ АВТОМОБІЛЬНИМИ ПЕРЕВІЗНИКАМИ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами, з іншої сторони» [1] затверджено план заходів з виконання вказаної Угоди.

Так, з набранням чинності наведеної постанови Кабінету Міністрів України заплановано проведення низки заходів задля покращення якості роботи транспортної системи України, зокрема, передбачено формування ефективного механізму контролю організації надання суспільно важливих послуг з перевезення пасажирів.

З метою виконання поставленого глобального завдання визначено, крім іншого, проведення наступних конкретних заходів:

1) розроблення порядку щорічної публікації компетентним органом сукупного звіту про зобов'язання щодо надання громадських послуг, за які він несе відповідальність, про обраних перевізників з надання послуг і про компенсаційні платежі та виключні права, надані зазначеним перевізникам з надання громадських послуг шляхом відшкодування;

2) формування та публікація першого річного звіту у сфері автомобільного транспорту;

3) опрацювання проектів нормативно-правових актів з експертами ЄС;

4) подання проектів нормативно-правових актів на розгляд Кабінету Міністрів України;

5) подання проектів нормативно-правових актів на розгляд профільним комітетам Верховної Ради України та подальше прийняття цих актів.

На наш погляд, для досягнення поставлених в Угоді цілей та побудови високого рівня комфорту перевезення пасажирів необхідно пройти більш глибокий та вагомий шлях вдосконалення законодавчого урегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні, задоволення потреб суспільства і економіки у перевезенні пасажирів та вантажів, безпеки перевезень, ефективного споживання ресурсів та зменшення техногенного впливу автомобільних транспортних засобів через так званий інструмент адаптації норм законодавства України до норм актів ЄС згідно з Угодою про асоціацію Україна – ЄС.

Стан дослідження. Слід згадати роботи М.Л. Шелухіна [2], В. Парахіної [3], Н. Троїцької, А. Чубукова [4], В. Савенко, В. Гайдукевич [5], О. Антоненко [6], І. Гончар [7], Д. Мелентьєва [8], Д. Власенко [9], які розглядали діяльність автомобільних перевізників та послуги, що ними надаються. Їх праці знаходяться як в економічній, так і в правовій площині з огляду на те, що діяльність транспорту тісно пов'язана з цими науками. Разом з тим слід зазначити, що поза увагою дослідників залишилися окремі питання надання

транспортних послуг з точки зору застосування європейського законодавства.

Сьогодні виникла реальна необхідність в юридичному унормуванні діяльності автомобільних перевізників з урахуванням європейських тенденцій, що повинно привести до підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів автомобільним транспортом, запровадженню ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень, запровадженню європейських умов допуску до ринку перевезень.

Метою дослідження є розроблення рекомендацій з удосконалення чинного законодавства в сфері контролю (нагляду) за діяльністю автомобільних перевізників в Україні з огляду на поступовий вихід нашої держави на європейській рівень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підвищення ефективності державного регулювання у сфері перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом, запровадження ефективного контролю функціонування ринку автомобільних перевезень, запровадження європейських умов допуску до ринку перевезень і натепер залишаються важливими завданнями нашої держави, а тому удосконалення законодавства не оминати.

Загальновідомо, що співробітництво України та ЄС у сфері транспорту повинно охоплювати такі напрями:

- розвиток сталої національної транспортної політики, яка буде охоплювати всі види транспорту, зокрема, з метою забезпечення ефективних і безпечних транспортних систем, і сприяти інтеграції ініціатив у сфері транспорту в інші напрями політики;

- розвиток галузевих стратегій на основі національної транспортної політики (зокрема, нормативні вимоги щодо модернізації технічного обладнання і транспортних парків для дотримання найвищих міжнародних стандартів) щодо автомобільного, залізничного, річкового, морського та авіаційного транспорту, а також інтермодальність, враховуючи терміни й основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність і фінансові плани;

- розвиток мультимодальної транспортної мережі, пов'язаної з Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T), та удосконалення інфраструктурної політики з метою кращого визначення й оцінки інфраструктурних проектів щодо різних видів транспорту. Розвиток стратегій фінансування, спрямованих на утримання, усунення перешкод у пропускній здатності та роз-

виток неповної інфраструктури, а також активізацію і сприяння участі приватного сектору в транспортних проектах відповідно до Додатка XXXIII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, їхніми державами-членами, з іншої сторони;

- приєднання до відповідних міжнародних транспортних організацій та угод, зокрема, процедури забезпечення суворого застосування та ефективного виконання міжнародних транспортних угод і конвенцій;

- науково-технічне співробітництво та обмін інформацією для розвитку й удосконалення технологій в галузі транспорту, наприклад, інтелектуальних транспортних систем;

- сприяння використанню інтелектуальних транспортних систем та інформаційних технологій під час управління і використанні всіх видів транспорту, а також підтримка інтермодальності та співробітництва у використанні космічних систем і впровадженні комерційних рішень, що полегшують транспортні перевезення.

За таких обставин особливої актуальності набуває внесення змін та доповнень до чинного Закону України «Про автомобільний транспорт» [10], який в світлі наведених вище домовленостей України з Європейським Союзом потребує кардинального перетворення. Вбачається розумним внесення деяких коректив в даний закон.

Вважаємо, що зміни в чинному законодавстві повинні торкнутися контролю (нагляду) за додержанням вимог ліцензійних умов під час надання автомобільними перевізниками транспортних послуг та мають виражатися у наступному.

По-перше, у законі потрібно передбачити, що нагляд (контроль) за додержанням автомобільними перевізниками вимог ліцензійних умов здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про основні засади нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [11] з урахуванням особливостей транспортного законодавства. При цьому планові перевірки додержання вимог ліцензійних умов у сфері автомобільного транспорту не проводити.

По-друге, інформація про порушення, вчинені автомобільним перевізником, його персоналом під час провадження діяльності, за скоєння яких накладено адміністративні або адміністративно-господарські штрафи, рішення щодо яких набуло законної сили, має вноситися до Державного реєстру автомобільних перевізників. Орган ліцензування отримує таку інформацію від цен-

трального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову політику, центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну правову політику, центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України, і територіальних органів таких центральних органів виконавчої влади. Порядок доступу та обміну інформацією про основні параметри діяльності автомобільного перевізника затверджує Кабінет Міністрів України.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, буде виступати національним контактним центром, відповідальним за обмін інформацією про вироки, штрафи, накладені на автомобільного перевізника, його персонал, та про порушення, встановлені в ході заходів державного нагляду (контролю), здійснених контролюючими органами держав – членів ЄС.

По-третє, за інформацією з Державного реєстру автомобільних перевізників про порушення, скоєні протягом календарного року, орган ліцензування розподіляє автомобільних перевізників за низьким, середнім та високим ступенем ризику їх діяльності, а Кабінет Міністрів України своєю чергою встановлює критерії розподілу автомобільних перевізників за ступенем ризику їх діяльності, які включають перелік категорій, типів, ступеня тяжкості та граничної частоти виникнення порушень.

Про досягнення високого ступеня ризику діяльності орган ліцензування інформує автомобільного перевізника та призначає проведення позапланової перевірки додержання вимог ліцензійних умов. При цьому за результатами такої перевірки орган ліцензування встановлює граничний строк для усунення автомобільним перевізником виявлених порушень:

- шість місяців – якщо, за рішенням органу ліцензування автомобільний перевізник для виправлення виявлених порушень повинен довести, що він має постійне місце заснування та/або довести, що він виконує вимоги щодо належного фінансового стану, придатності транспортних засобів до експлуатації;

- шість місяців – якщо потрібно прийняти на роботу іншого менеджера (управителя) з перевезень через те що менеджер (управитель) з пере-

везень не відповідає вимогам бездоганної ділової репутації чи професійної компетенції, з можливістю продовження цього строку ще на три місяці у разі смерті менеджера (управителя) з перевезень;

- три місяці – якщо потрібно провести позапланове спеціальне навчання для відновлення відповідності вимогам бездоганної ділової репутації менеджера (управителя) з перевезень;

- один місяць – якщо за непорушності бездоганної ділової репутації менеджера (управителя) з перевезень виявлені організаційні порушення діяльності автомобільного перевізника.

Згідно з розпорядженням про усунення порушень вимог ліцензійних умов автомобільний перевізник приводить свою діяльність у відповідність із вимогами ліцензійних умов та сплачує усі адміністративні й адміністративно-господарські штрафи, накладені на нього і його персонал. Протягом десяти робочих днів після закінчення граничного строку усунення порушень автомобільний перевізник повідомляє орган ліцензування про виконання такого розпорядження.

На підставі інформації автомобільного перевізника про виконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов орган ліцензування знижує рівень ризику його діяльності. За таких умов адміністративні та адміністративно-господарські штрафи, сплачені автомобільним перевізником на виконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, під час розподілу автомобільних перевізників за ступенем ризику їх діяльності не враховуються.

У разі якщо автомобільний перевізник не виконав вимоги стосовно усунення порушень, встановлено факт подання недостовірної інформації стосовно проведених відновлювальних заходів або не повідомлено у встановлений строк про усунення порушень, орган ліцензування проводить позапланову перевірку виконання розпорядження.

По-четверте, автомобільний перевізник, ліцензію якого анульовано за результатами перевірки виконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, набуває право на отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів та/або вантажів автомобільним транспортом не раніше ніж через шість місяців після анулювання ліцензії.

По-п'яте, інформація про втрату або відновлення бездоганної ділової репутації, встановлення строку для усунення порушень автомобільним перевізником та анулювання ліцензії

вноситься до Державного реєстру автомобільних перевізників.

Нарешті, автомобільні перевізники, керівники та/або менеджери (управителі) з перевезень у встановленому законодавством порядку мають право оскаржити рішення органу ліцензування в адміністративному та судовому порядку.

Отже, вважаємо, що такі підходи до удосконалення чинного законодавства призведуть до законодавчого урегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні, задоволення потреб суспільства і економіки у перевезенні пасажирів та вантажів, безпеки перевезень, ефективного споживання ресурсів та зменшення техногенного впливу автомобільних транспортних засобів шляхом адаптації норм законодавства України до норм актів ЄС згідно з Угодою про асоціацію Україна – ЄС.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Резюмуючи наведене вище, можна дійти висновку, що Україна поступово стає європейською державою та продовжує наближуватися до європейських стандартів. Отже, необхідно на локальному рівні вносити корегування в чинні законодавчі акти, зокрема, в Закон України «Про автомобільний транспорт».

З урахуванням викладеного вбачається, що рекомендовані вище кроки виведуть Україну на якісно новий рівень надання транспортних послуг автомобільними перевізниками за європейськими стандартами, знищать сектор нелегальних пасажирських перевезень, приведуть до належного рівня якості та безпеки перевезень, соціального захисту персоналу тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106. *Офіційний вісник України*. 2018. № 24. Ст. 852.
2. Транспортне право України : підруч. для студ. юр. спец. вищ. навч. закл. / за ред. М.Л. Шелухіна. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 896 с.
3. Парахина В.Н. Методологические основы и методы муниципального управления развитием пассажирского транспорта города : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора экономических наук : спец. / В.Н. Парахина. СПб., 1999. 38 с.
4. Единая транспортная система : учебник для студ. учреждений сред. проф. образования / Н.А. Троицкая, А.Б. Чубуков. Москва : Академия, 2003. 240 с.
5. Савенко В.Я. Транспорт і шляхи сполучення : підручник / В.Я. Савенко, В.А. Гайдукевич. Київ : Арістей, 2005. 256 с.
6. Антоненко О.А. Деякі проблемні питання в перевезенні міським пасажирським транспортом та шляхи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 1. 122 с.
7. Гончар И. Правила для перевозчиков. Кабинет Министров Украины принял новую редакцию Правил предоставления услуг пассажирского автомобильного транспорта. *Юридична практика-Фахівець*. 2007. № 44. 24 с.
8. Мелентьев Д. Ю. Городской пассажирский транспорт: от совершенного государственного монополизма к полноправно бизнес-структур. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 2. С. 12–16.
9. Власенко Д.О. Теоретико-методичні підходи до визначення особливостей маркетингу транспортних послуг. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_4/Vlasenko_410.htm.
10. Про автомобільний транспорт : закон України від 05.04.2001 №2344-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105.
11. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

Волік Вячеслав Вікторович

ПИТАННЯ ДОДЕРЖАННЯ ВИМОГ ЛІЦЕНЗІЙНИХ УМОВ ПІД ЧАС НАДАННЯ АВТОМОБІЛЬНИМИ ПЕРЕВІЗНИКАМИ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

У статті розглянуті питання, що торкаються налагоджування ефективного нагляду (контролю) за належним наданням транспортних послуг автомобільними перевізниками в Україні, та зазначено на необхідності приведення чинного законодавства у відповідність з європейським. Проаналізовано поточний стан правового регулювання цієї сфери відносин у суспільстві. Запропоновано пропозиції щодо юридичного закріплення норм, які б регулювали порядок нагляду (контролю) за послугами з перевезення пасажирів задля досягнення європейського рівня якості роботи.

Ключові слова: транспорт, міський транспорт, транспортна послуга, перевезення пасажирів, контроль, нагляд, ліцензійні умови.

Волік Вячеслав Вікторович

ВОПРОСЫ СОБЛЮДЕНИЯ ТРЕБОВАНИЙ ЛИЦЕНЗИОННЫХ УСЛОВИЙ ПРИ ПРЕДОСТАВЛЕНИИ АВТОМОБИЛЬНЫМИ ПЕРЕВОЗЧИКАМИ ТРАНСПОРТНЫХ УСЛУГ

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся налаживания эффективного надзора (контроля) за надлежащим предоставлением транспортных услуг автомобильными перевозчиками в Украине и указано на необходимость

приведения действующего законодательства в соответствие с европейским. Проанализировано текущее состояние правового регулирования этой сферы отношений в обществе. Предложено юридическое закрепление норм, регулирующих порядок надзора (контроля) за услугами по перевозке пассажиров для достижения европейского уровня качества работы.

Ключевые слова: транспорт, городской транспорт, транспортная услуга, перевозки пассажиров, контроль, надзор, лицензионные условия.

Volik Viacheslav

ISSUES OF COMPLIANCE WITH THE REQUIREMENTS OF THE LICENSING CONDITIONS IN THE PROVISION OF TRANSPORT SERVICES BY ROAD CARRIERS

In the article the considered questions, that adjusting of effective supervision(to control) touch after the proper grant of transport services by motor-car ferrymen in Ukraine and it is marked on the necessity of bringing a current legislation over for accordance with European. Current status of the legal adjusting of this sphere of relations is analysed in society. Suggestions are offered that legal fixing of norms that would regulate the order of supervision (control) after services in carrying passengers for the sake of achievement of the European level of quality.

Of particular importance is the introduction of amendments and additions to the current Law of Ukraine "On Road Transport", which, in the light of the above-mentioned agreements between Ukraine and the European Union, requires a radical transformation. It is wise to make some adjustments to this law.

The expressed opinion of changes in the current legislation should concern the control (supervision) of compliance with the license conditions during the provision of transport services by carriers and expressed in the following.

Ukraine is gradually becoming a European state and continues to come closer to European standards, and to this end it is necessary to make adjustments to existing legislation, in particular the Law of Ukraine "On Road Transport", at the local level.

Such steps to improve the existing legislation will lead to legislative regulation of the market of motor transport services in Ukraine, meeting the needs of society and the economy in the transportation of passengers and cargo, safety of transportation, efficient consumption of resources and reduction of technogenic impact of motor vehicles through adaptation of norms of legislation of Ukraine to the norms of acts EU under the Association Agreement Ukraine-EU.

Key words: transport, city transport, transport service, passenger transportation, control, supervision, licensing conditions.

медичного втручання, зокрема, такими вченими, як С.Б. Булеца, М.А. Каменська, В.І. Клименко, М.С. Малейн, Т.А. Покуленко, В.О. Сакало, І.Я. Сенюта, О.І. Смотров, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, М.М. Хоменко, А.С. Шевченко, та деякими іншими.

Проте аналіз нормативного регулювання питань отримання інформованої згоди пацієнта свідчить про наявність деяких неузгодженостей, у тому числі з положенням щодо дієздатності та представництва. Зазначене зумовлює необхідність окремого наукового дослідження питань інформованої згоди на участь у клінічному випробуванні лікарського засобу.

Мета статті. Метою цього дослідження є визначення осіб, які можуть приймати рішення щодо залучення іншої людини у клінічне випробування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У національному законодавстві відсутня термінологічна єдність щодо назви зазначеної згоди, а також переліку осіб, згода яких є достатньою для залучення пацієнта у клінічне випробування, як і для здійснення медичного втручання.

Так, у Законі України «Про лікарські засоби» (ст. 8) використаний термін «згода». Проте у Порядку використовується термін «інформована згода», яка може бути надана як в усній, так і у письмовій формі (п.п. 2.3, 2.6 Розділу IV).

Інформована згода відповідно до п. 2.1 Розділу II Порядку – це рішення взяти участь у клінічному випробуванні, яке має бути складено в письмовій формі, датоване та підписане, приймається добровільно після належного поінформування про характер клінічного випробування, його значення, вплив та ризик, відповідним чином документально оформляється особою, яка спроможна дати згоду, або її законним представником (близьким родичом). Якщо відповідна особа неспроможна писати чи читати (п. 1.3 Розділу IV Порядку), вона може дати усну згоду в присутності щонайменше одного свідка, який засвідчує згоду суб'єкта дослідження у письмовій інформованій згоді.

Схоже визначення інформованої згоди надане у п. 21 ст. 2 Регламенту Європейського Парламенту та Ради 536/2014 від 16 квітня 2014 року про клінічні дослідження лікарських препаратів (далі – Регламент).

Участь свідка в отриманні інформованої згоди також врегульована у п. 4.8.9 Настанови «Лікарські засоби. Належна клінічна практика.

СТ-НМОЗУ 42-7.0:2008» (далі – Настанова). У п. 30 Преамбули Регламенту йдеться також про документування інформованої згоди пацієнта, який не здатний писати, за допомогою альтернативних способів, наприклад, через аудіо- чи відеозапис.

З наведеного визначення випливає, що інформована згода – це рішення взяти участь у клінічному випробуванні, яке було прийнято: 1) добровільно; 2) після належного поінформування про характер клінічного випробування, його значення, вплив та ризик; 3) особою, яка спроможна дати згоду, або її законним представником (близьким родичом); 4) у належній формі.

Отже, у назві такої згоди було підкреслено, що вона є результатом свідомого вибору належним чином поінформованої особи. Перелік інформації, яка має бути надана пацієнту або (та) іншим нормативно визначеним особам, передбачений у Додатку 2 до Порядку, а також у п. 4.8.10 Настанови. У разі порушення вимоги щодо належного інформування, рішення пацієнта про участь у клінічному випробуванні не можна вважати інформованою згодою.

Для прикладу, у рішенні по справі «Х. проти Данії» ЄСПЛ було визнано, що лікування експериментального характеру без згоди пацієнта може у певних випадках розглядатися як порушення ст. 3 «Заборона катування» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проте це не стосується випадків проведення за згодою пацієнта операції, в якій лікар використовує новий інструмент [3]. За обставинами цієї справи заявниця, яка звернулася до лікарні з метою проведення стерилізації, була поінформована, що результат операції буде майже незворотним, і підписала декларацію про згоду. Під час операції хірург використав нову модель затискача, що була запроваджена за три місяці до втручання. Через кілька тижнів заявниця дізналась, що вагітна. Згідно з офіційними даними зі 72 випадків стерилізації із застосуванням такого виду затискача – 10 були невдалими. Комісія визначила, що запровадження нового інструменту, який незначною мірою технічно відрізнявся від того, що використовувався раніше, не змінило самої процедури операції, мало на меті запобігти побічним ефектам, які вже були відомі медичним працівникам. Комісія не визнала операцію медичним експериментом.

Інакше інформована згода визначена у п. 1.28 Настанови, відповідно до якого вона є процедурою, за допомогою якої суб'єкт добро-

вільно підтверджує свою згоду на участь у клінічному випробуванні після ознайомлення з усіма особливостями дослідження, які можуть вплинути на його рішення. Вона документально оформляється за допомогою підписання і датування форми згоди. Однак, якщо інформована згода – це процедура, то цьому не відповідає друге речення, адже форма згоди не може бути документальним оформленням процедури її підтвердження. Крім того, у підп. 4.8.1 Порядку йдеться про отримання та документальне оформлення інформованої згоди. Якщо інформована згода – це процедура, то її не можна отримати, а зміст форми такої згоди свідчить про фіксування не процедури, а рішення про участь у випробуванні.

Для прикладу, у абз. 9 ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» використаний термін «усвідомлена згода особи», який позначає згоду саме пацієнта. Для позначення волевиявлення інших осіб стосовно надання психіатричної допомоги використаний термін «згода».

Термін «згода» вживається у ст. 284 ЦК України під час розкриття змісту права на медичну допомогу. У ч. 3 ст. 42 «Загальні умови медичного втручання» та у ст. 43 «Згода на медичне втручання» Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Основи) використане словосполучення «згода інформованого пацієнта». Відповідно до ст. 43 Основ така згода необхідна на застосування методів діагностики, профілактики та лікування. Щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також недездатного пацієнта, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників. Про близьких родичів пацієнта у цій статті не йдеться.

Під інформованою згодою на медичне втручання у науковій літературі пропонується розуміти добровільне, компетентне прийняття пацієнтом запропонованого варіанта лікування, що ґрунтується на одержанні ним повної, об'єктивної і всебічної інформації з приводу майбутнього лікування, його можливих ускладнень й альтернативних методів лікування [4, с. 161]. Серед критеріїв правомірності «інформованої згоди» називають: інформованість, добровільність, компетентність [4, с. 164, 165]; дійсність, своєчасність, добровільність та надання на проведення науково виправданого методу лікування, а за його відсутності – на застосування експериментального методу медичного втручання [5, с. 76; 6, с. 611]. Слід зауважити, що інформована згода у нормативно визначених випадках може надаватися й іншими особами.

Наприклад, ЄСПЛ було визнано, що рішення про здійснення лікування всупереч запереченням пацієнта (або його законного представника) свідчить про наявність втручання у право на повагу до його приватного життя та право на фізичну недоторканність ("Glass v. the United Kingdom"). Така згода має бути добровільною, ясно висловленою та інформованою [3].

У назві та тексті ст. 43 Основ йдеться про «медичне втручання», поняття якого не було визначено у ст. 3 цього Закону та інших нормативно-правових актах. До медичного втручання у науковій літературі пропонується відносити, зокрема, аналіз крові, спинномозкову пункцію, сеанс гіпнозу і рентгенологічне дослідження, прийом пацієнтом будь-яких ліків та пломбування зуба, підшкірні ін'єкції та операції з трансплантації органів [7, с. 91].

У ст. 2 проекту Закону «Про правові основи біоетики і гарантії її забезпечення» медичне втручання визначається більш широко – як будь-яке обстеження, лікування або інша дія, що переслідує профілактичну, діагностичну, лікувальну або реабілітаційну мету і виконується лікарем або іншим виробником медичних послуг. Слід зауважити, що клінічні випробування не охоплюються таким визначенням, адже мають іншу мету.

В.О. Сакало під медичним втручанням пропонує розуміти весь арсенал засобів практичної медицини та медицини наукової (дослідної), який робить на людину медичний вплив (профілактика, діагностика, лікування, реабілітація, донорство, наукове дослідження) [6, с. 612].

Згода пацієнта чи його законного представника на медичне втручання не потрібна лише у разі спільної наявності таких умов: 1) ознаки прямої загрози життю пацієнта; 2) неможливість отримання з об'єктивних причин згоди на втручання від пацієнта чи його законних представників (ч. 2 ст. 43 Основ).

Наказом МОЗ України від 14 лютого 2012 року № 110 у редакції наказу від 8 серпня 2014 року № 549 затверджена форма Інформованої добровільної згоди пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення (Форма № 003-6/о) та Інструкція щодо її заповнення. Форма № 003-6/о підписується пацієнтом або його законним представником, хоча у її тексті йдеться про згоду пацієнта або його батьків (проте не про опікуна чи піклувальника). Зміст Інструкції щодо її заповнення не враховує випадки надання згоди не пацієнтом. Так, у п.п 2-4 Інструкції передбачено, що Форма № 003-6/о заповнюється і підписується пацієнтом.

У ст. 44 Основ щодо застосування нових методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів, які знаходяться на розгляді в установленому порядку, але ще не допущені до застосування, має бути отримана письмова згода: 1) пацієнта; 2) батьків або інших законних представників пацієнта, який не досяг 14 років; 3) пацієнта віком від 14 до 18 років та його батьків або інших законних представників; 4) пацієнта, цивільна дієздатність якого обмежена, та його піклувальників; 5) законного представника пацієнта, визнаного недієздатним.

Основи (ст. 45) допускають залучення особи у медико-біологічний експеримент на людях лише за умови повної інформованості і вільної згоди повнолітньої дієздатної особи. Забороняється проведення науково-дослідного експерименту на хворих, ув'язнених або військовополонених і терапевтичного експерименту на людях, захворювання яких не має безпосереднього зв'язку з метою дослідження. Отже, йдеться про участь у зазначеному експерименті лише повнолітньої повністю дієздатної особи і лише за її згодою.

Однак, поняття «медико-біологічний експеримент» у ст. 3 Основ та інших нормативно-правових актах не сформульоване.

Як зауважує І.Я. Сенюта, на національному нормативному рівні для позначення медичних дослідів використовуються різні словосполучення: медичний дослід, медико-біологічний експеримент, клінічне випробування, дослід над людиною. У доктрині використовуються й інші, зокрема, медичний експеримент, біомедичний експеримент, медико-біологічні дослідження. Найбільш містким вчена вважає поняття «медичний дослід», що поглинає, зокрема, «клінічні випробування лікарських засобів», своєю чергою «медичний дослід» поглинається родовим поняттям «науковий дослід» [8, с. 43–44].

У ст. 2 проекту Закону «Про правові основи біоетики і гарантії її забезпечення» біомедичне дослідження визначається як наукове дослідження, метою якого є вивчення конкретних фізіологічних, психологічних та інших станів організму людини під впливом факторів, а також апробація нових діагностичних, лікувально-профілактичних, реабілітаційних методів, лікарських та інших засобів, проведене у формі клінічного іспиту за участю людини в якості випробуваного. До них віднесені і клінічні випробування.

Відповідно до ч. 3 ст. 281 ЦК України медичні, наукові та інші дослідження можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її

вільною згодою. Окремо зазначено, що клінічні випробування лікарських засобів проводяться відповідно до закону.

У ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби» передбачено, що клінічні випробування лікарських засобів проводяться за участю повнолітньої дієздатної особи – пацієнта (добровольця) у разі наявності її письмової згоди на це. Малолітня особа може залучатися до таких випробувань за наявності письмової згоди її батьків та за умови надання їй відповідної інформації у доступній для неї формі, а неповнолітня особа – за її письмовою згодою та письмовою згодою її батьків. Отже, згода може бути надана лише батьками (а не будь-якими законними представниками, зокрема, опікунами), оскільки забороняється залучення до таких випробувань дитини, яка позбавлена батьківського піклування, усиновленої дитини або дитини-сироти.

Не відповідає чинному законодавству припис ст. 8 Закону України «Про лікарський засіб», відповідно до якого клінічні випробування лікарських засобів за участю особи, яка судом визнана недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена у зв'язку з психічним захворюванням, можуть проводитися у разі наявності письмової згоди її опікунів.

Відповідно до ч. 1 ст. 37, ст. 59 ЦК України над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування (а не опіка). Крім того, у разі обмеження дієздатності є необґрунтованим позбавлення особи права вирішувати питання участі у клінічних випробуваннях.

При цьому у ст. 8 Закону України «Про лікарський засіб» передбачається, що пацієнт (доброволець) або його законний представник повинен отримати інформацію щодо клінічних випробувань. Використання сполучника «або» свідчить про те, що у разі наявності законного представника, зокрема, піклувальника, особі, дієздатність якої обмежена, таку інформацію не мають надавати, що не можна визнати прийнятним.

Згідно з п. 2.1 Розділу II Порядку інформована згода на участь пацієнта у клінічному випробуванні дається: 1) пацієнтом; 2) законним представником пацієнта; 3) близьким родичем пацієнта.

Слід зауважити, що наведене у п. 2.1 Розділу II Порядку визначення інформованої згоди сформульовано недостатньо коректно, адже якщо інформована згода є рішенням, то у тих випадках, коли допускається її надання не самим пацієнтом, а іншими особами, йдеться не про оформлення

її останніми особами, а про прийняття ними рішення щодо участі іншої особи у клінічному випробуванні. Наприклад, у п. 21 ст. 2 Регламенту інформована згода у випадку неповноліття чи недієздатності суб'єктів є дозволом або згодою їх законного представника на включення їх у клінічне дослідження.

Відповідно до п. 1.37 Настанови законним представником є фізична або юридична особа чи інша організація, що має законне право дати від імені потенційного суб'єкта випробування згоду на участь у клінічному дослідженні.

У Порядку цей термін вживається у вужчому значенні, адже поряд з ним у деяких випадках вживається термін «близькі родичі», які мають право у певних випадках давати інформовану згоду, тому підпадають під наведене у п. 1.37 Настанови визначення «законного представника».

Також слід звернути увагу на те, що перелік близьких родичів, визначений у п. 2.1 Розділу II Порядку, є ширшим за обраний для їх позначення термін і не відповідає наданому у Порядку визначенню близького родича.

Так, *близькими родичами* визначаються фізичні особи, природний зв'язок між якими ґрунтується на походженні один від одного або від спільних предків і має правове значення у випадках, передбачених законодавством; близькими родичами є чоловік (дружина), батьки, діти, рідні брати і сестри.

Перелік близьких родичів є вичерпним, тому виникає питання щодо доцільності та точності наведеного перед ним визначення близьких родичів. Так, чоловік і жінка не мають природнього зв'язку, заснованого на походженні – вони є членами сім'ї, а не близькими родичами.

До кола осіб, які можуть давати у нормативно визначених випадках інформовану згоду на участь пацієнта у клінічному випробуванні, не віднесені особи, які спільно проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Наведений у Порядку перелік близьких родичів є вужчим за той, що міститься у інших нормативно-правових актах, які не стосуються медичної сфери. Для прикладу, у п. 1 ч. 1 ст. 36 ЦПУ України та ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» цей термін охоплює також діда, бабу та внуки. У п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України додатково передбачені прадід, прабабка та правнуки.

Аналогічний до зазначеного у п. 2.1. Розділу II Порядку перелік близьких родичів передбачений у ч. 11 ст. 16 Закону України «Про застосування

трансплантації анатомічних матеріалів людині», хоча у ч. 1 ст. 1 цього Закону їх перелік є ширшим (охоплює бабу, діда, прабабу, прадіда, внуки, правнуки).

Наприклад, Закон України «Про донорство крові та її компонентів» не допускає щодо донорства згоди інших, окрім самого донора, осіб.

У ч. 4 ст. 7 Закону України «Про психіатричну допомогу» передбачено, що методи діагностики та лікування і лікарські засоби, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, застосовуються за усвідомленою згодою особи, яка досягла 14 років; щодо особи віком до 14 років – за згодою її батьків чи іншого законного представника; щодо недієздатної особи, яка не здатна надати усвідомлену письмову згоду, – за згодою її законного представника.

У п. 2.1 Розділу II Порядку до законних представників віднесені батьки, усиновлювачі, батьки-вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують обов'язки опікунів та піклувальників. Проте у п. 3.3 Розділу IV Порядку передбачена заборона проведення клінічних випробувань за участю дитини, позбавленої батьківського піклування, усиновленої дитини або дитини-сироти. Тому зазначення серед законних представників усиновлювачів і батьків-вихователів позбавлене правового значення. Такий висновок відповідає й ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби».

Близькі родичі пацієнта вправі давати інформовану згоду лише за певних підстав. Так, відповідно до п.п. 1.2., 1.3.2, 2.10 Розділу IV Порядку у випадках, коли до клінічного випробування залучаються пацієнти, які через свій клінічний стан неспроможні особисто дати інформовану згоду, необхідно отримати інформовану згоду близьких родичів у разі відсутності законного представника. У разі неможливості одержання інформованої згоди у пацієнта і відсутності його законного представника (близького родича) залучення таких пацієнтів до клінічного випробування не допускається, їм має надаватися медична допомога у встановленому порядку.

Цьому нормативному припису суперечить зміст п. 4.8.15 Настанови, який передбачає, що коли неможливо дістати попередню згоду суб'єкта для включення його у дослідження, то суб'єкт або законний представник суб'єкта повинні бути поінформовані про дослідження у найкоротший термін, і у них необхідно отримати згоду на продовження випробування та іншу згоду у разі потреб.

Отже, йдеться про отримання згоди постфактум, що є незаконним.

У п. 2.8 Розділу IV Порядку використана така конструкція, як «погодження участі особи у клінічному випробуванні». Зокрема, зауважується: при залученні до клінічного випробування осіб, на участь яких обов'язково потрібне погодження їх батьків / законного представника / близького родича (наприклад, малолітні, неповнолітні, недієздатні особи), ці особи інформуються у межах їх розуміння, а неповнолітні власноруч підписують інформовану згоду.

Водночас у п. 4.1. того ж Розділу IV Порядку для залучення до клінічного випробування недієздатної особи закріплюється обов'язковість отримання інформованої згоди законного представника чи близького родича. Однак норма про допустимість залучення недієздатного до участі у клінічному випробуванні за згодою близького родича (не опікуна) викликає питання.

Насамперед слід зауважити на тому, що відповідно до ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби» клінічні випробування лікарських засобів за участю недієздатної особи можуть проводитися лише у разі спільної наявності таких умов: 1) лікарський засіб призначений для лікування психічних захворювань; 2) наукове обґрунтування переваги можливого успіху зазначених випробувань над ризиком спричинення тяжких наслідків для здоров'я або життя такої особи; 3) наявність письмової згоди її опікуна. Тобто на рівні закону єдиною допустимою згодою щодо участі недієздатного у клінічному випробуванні є згода його опікуна. Тому положення підзаконного акту у частині допустимості залучення недієздатного до участі у клінічному випробуванні за згодою близького родича не підлягає застосуванню.

Наприклад, суд під час вирішення спору у разі невідповідності правового акту правовому акту вищої юридичної сили має відповідно до ч. 7 ст. 10 ЦПК України застосувати норми правового акту вищої юридичної сили.

Для прикладу, у ч. 1 ст. 43 Основ передбачено: медичне втручання щодо пацієнта віком до 14 років або недієздатного пацієнта здійснюється за згодою їхніх законних представників. Тобто про близьких родичів не йдеться. Крім того, саме на опікуна у ч. 1 ст. 67 ЦК України покладений обов'язок дбати про підопічного, про забезпечення його доглядом та лікуванням.

Слід звернути увагу на те, що у п. 4.1. Розділу IV Порядку волевиявлення недієздатної особи стосовно участі у клінічному випробуванні

також має значення, адже дослідником, відповідальним за отримання інформованої згоди, має бути враховано бажання недієздатного пацієнта узяти участь, або відмовитися від участі в клінічному випробуванні, або вийти з нього в будь-який момент. Крім того, недієздатним пацієнтом має бути одержано інформацію про клінічне випробування, пов'язані з ним ризик і користь у формі, доступній для його розуміння.

У Додатку 2 Порядку передбачено, що форма інформованої згоди повинна бути підписана законним представником (близьким родичем) у разі участі недієздатних досліджуваних, які неспроможні самостійно дати інформовану згоду. Однак така згода має надаватися виключно опікуном.

Не витримує критики й припис Додатку 2 Порядку, відповідно до якого у разі залучення недієздатних досліджуваних, які неспроможні самостійно дати інформовану згоду, відповідно до специфіки дослідження інформована згода має бути отримана у його законного представника (близького родича). По-перше, згідно з ч. 1 ст. 39 ЦК України недієздатною визнається особа, яка внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій і (або) керувати ними, тож зазначені обставини виключають спроможність такої особи самостійно та помірковано приймати рішення, яким є його інформована згода. По-друге, специфіка дослідження не може впливати на те, хто має дати інформовану згоду на залучення недієздатного у клінічне випробування, адже такою особою за законом є виключно її опікун.

Суперечить положенням чинного законодавства щодо дієздатності людини припис п. 4.8.12 Настанови, а саме, що стосовно пацієнта з вираженим слабоумством інформована згода має бути надана законним представником. Однак у разі відсутності статусу недієздатного у такого пацієнта не може бути законного представника (опікуна). Відповідно до ч. 2 ст. 30 ЦК України обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється цим Кодексом і може бути обмежений виключно у випадках і в порядку, встановлених законом. Отже, він не може бути звужений підзаконним актом, зокрема, наказом МОЗ України від 16 лютого 2009 року № 95, яким затверджена Настанова. У п. 20 ст. 2 Регламенту передбачено, що законним представником є особа чи орган, який відповідно до законодавства держави наділений повноваженнями давати інформовану згоду від імені неповнолітнього або недієздатного.

У Порядку сформульовані такі правила щодо отримання згоди на участь у клінічному випробуванні дитини: 1) має бути надана у доступній для розуміння дитини формі письмова та усна інформація про клінічне дослідження; 2) інформовану згоду на залучення дитини мають у письмовій формі надати обидва батьки; 3) якщо малолітня дитина спроможна висловити згоду, то має бути отримана її усна згода на залучення до клінічного випробування; 4) інформована згода отримується у неповнолітнього пацієнта; 5) протягом доби з дати отримання інформованої згоди на участь дитини у клінічному випробуванні інформація про її залучення направляється до органів опіки та піклування за місцем постійного проживання дитини.

Слід зауважити на тому, що орган опіки та піклування не приймає участі у наданні інформованої згоди, його позиція у питанні участі дитини у клінічному випробуванні не з'ясовується та не має правового значення. Тому наслідки направлення зазначеної інформації, у тому числі негативна позиція цього органу щодо залучення дитини до клінічного випробування, не мають правового значення для проведення клінічного випробування.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у даному напрямку. Залучення до клінічних випро-

бувань пацієнтів за інформованою згодою інших уповноважених осіб допускається, якщо пацієнт не досяг повноліття, його дієздатність обмежена або він визнаний недієздатним, а також якщо він з огляду на свій клінічний стан неспроможний особисто дати інформовану згоду.

Аналіз норм, що визначають осіб, які дають згоду на залучення пацієнта у клінічне випробування, свідчить про необхідність:

- приведення їх у відповідність до норм щодо суб'єктного складу відносин законного представництва. Зокрема, має бути зазначено, що інформована згода отримується у особи, дієздатність якої обмежена, а також у її піклувальника;

- виключення з кола осіб, які можуть давати згоду на залучення пацієнта до клінічного випробування, близьких родичів, яким таке право не надане на рівні закону, зокрема, у випадку недієздатності пацієнта. Доцільно виключити з кола законних представників усиновлювачів і батьків-вихователів;

- заміни терміну «близькі родичі» терміном «члени сім'ї і близькі родичі», який доцільно визначити через наведення вичерпного переліку таких осіб, в якому мають бути також зазначені усиновлювачі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каменська М.А. Актуальні аспекти етики в реаніматології: доктрина інформованої згоди та поняття смерті мозку. *Реаніматологія та інтенсивна терапія*. 1999. № 1. С. 28–37.
2. Костенко М.С., Хоменко М.М. Інформована згода неповнолітніх осіб при медичному втручанні: проблемні аспекти. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 67–72.
3. Захист біомедичних прав людини у Європейському суді з прав людини. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/zakhyst-biomedychnykh-prav-lyudyny-u-evropeys%60komu-sudi-z-prav-lyudyny/?month=5&year=2018 (дата звернення: 08.03.2019).
4. Медичне право України : підручник / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта ; за заг. ред. С.Г. Стеценка. Київ : Всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
5. Билиця А.Я. Актуальні проблеми виправданого ризику в медицині. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківськ. ун-ту права імені Короля Данила Галицького*. 2010. № 2. С. 70–80.
6. Сакало В.О. Інформована згода на медичне втручання: біоетичний аспект. *Форум права*. 2012. № 2. С. 609–613 URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12cvovba.pdf> (дата звернення: 08.03.2019).
7. Драган В.В., Меднис Д.Ю. Оформление информированного согласия на примере ортопедической операции. *Крымский журнал экспериментальной и клинической медицины*. 2011. Т. 1. № 2. С. 89–97.
8. Сенюта І.Я. Цивільні правовідносини у сфері проведення медичних дослідів. *Медичне право*. 2018. № 1(21). С. 42–53.

Антонюк Олена Ігорівна

СУБ'ЄКТИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО ДАВАТИ ІНФОРМОВАНУ ЗГОДУ НА УЧАСТЬ У КЛІНІЧНИХ ВИПРОБУВАННЯХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

У статті досліджені положення щодо осіб, які уповноважуються надавати інформовану згоду на участь іншої особи у клінічному випробуванні лікарських засобів у разі недосягнення нею повноліття, обмеження її дієздатності або визнання недієздатною, а також коли пацієнт з огляду на свій клінічний стан неспроможний особисто дати інформовану згоду. Сформульовані пропозиції стосовно приведення переліку цих осіб у відповідність до положень щодо дієздатності та законного представництва.

Ключові слова: інформована згода, клінічні випробування, медико-біологічний експеримент, медичне втручання, пацієнт.

Антонюк Елена Игоревна

СУБЪЕКТЫ, ИМЕЮЩИЕ ПРАВО ДАВАТЬ ИНФОРМИРОВАННОЕ СОГЛАСИЕ НА УЧАСТИЕ В КЛИНИЧЕСКИХ ИСПЫТАНИЯХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ

В статье исследованы положения о лицах, уполномоченных давать информированное согласие на участие иного лица в клиническом испытании лекарственного средства в случае его несовершеннолетия, ограничения его дееспособности или признания недееспособным, а также в случае, когда пациент в силу своего клинического состояния не может лично дать информированное согласие. Сформулированы предложения по приведению перечня данных лиц в соответствии с положениями о дееспособности и законном представительстве.

Ключевые слова: информированное согласие, клинические испытания, медико-биологический эксперимент, медицинское вмешательство, пациент.

Antoniuk Olena

SUBJECTS HAVING THE RIGHT TO GIVE INFORMED CONSENT FOR THE PARTICIPATION IN CLINICAL TRIALS OF MEDICINES

The author of the article, based on the analysis of the norms of national legislation and international regulatory acts, as well as the positions of the European Court of Human Rights, has studied the provisions concerning persons who are authorized to provide informed consent to participate in clinical trials of other person's medicinal products. This refers to the involvement of patients into clinical trials, who are minors, whose dispositive legal capacity is limited, or who are admitted legally incapable, and those who due to their clinical condition can not personally give informed consent. The author has formulated propositions to bring the list of these persons in accordance with the provisions of the current legislation on dispositive legal capacity of an individual and legal representation. In particular, the author has substantiated the necessity of normative consolidation for obtaining informed consent from both a person whose dispositive legal capacity is limited, and from his tutor to be involved into clinical trials of medicinal products. It has been proved that it is appropriate to exclude close relatives from the range of persons, who have the right to give consent for the involvement of legally incapable patients to participate in clinical trials of medicinal products, since such consent is solely provided by a trustee of legally incapable person.

The author has suggested to exclude adoptive parents and parents-educators from the range of legal representatives of a patient, who may give consent to his involvement for clinical trials, since children deprived of parental care, adopted children or orphans are not allowed to be involved in such trials. The author has proved the expediency of replacing the term «close relatives», which does not cover a husband or a wife of a patient with the term «family members and close relatives» within the Procedure of conducting clinical trials of medicinal products and examinations of the materials of clinical trials. It has been suggested to include adoptive parents into this list. The range of such persons does not include people who live together with one family without registration of a marriage.

Involvement of patients to clinical trials of medicinal products on the basis of informed consent of an unauthorized person is the violation of inherent rights of patients to health and personal integrity.

Key words: informed consent, clinical trials, biomedical experiment, medical intervention, a patient.

няні компанії на міжнародний рівень, підвищити їх конкурентоспроможність, що є актуальним питанням в умовах новацій електронної комерції.

Конкурентоздатність сучасними підприємствами досягається в результаті широкого запровадження інновацій на базі Інтернет, зокрема у формах організації бізнесу, співпраці з партнерами, клієнтами, постачальниками.

В останні роки проникнення Інтернету у життя та бізнес по всьому світу відбувається стрімкими темпами. Електронна комерція, інформаційні технології, електронна торгівля, електронний бізнес, інтернет-маркетинг та інші поняття стали синонімами процесів комунікації, стратегічного управління та ділової практики підприємств.

У п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України від 03.09.2015 «Про електронну комерцію» зазначається, що електронна комерція – відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [1].

Варто зазначити, що в зв'язку з прийняттям Закону України від 03.09.2015 «Про електронну комерцію» багато питань, пов'язаних з даною діяльністю, були вирішені. І саме даним нормативно-правовим актом вирішувалася низка моментів, пов'язаних з електронною торгівлею. Крім того, це не єдиний нормативно-правовий акт, який регламентує відносини у сфері електронної комерції [2].

Тобто під електронною комерцією розуміють відповідні форми ділових угод, за яких взаємодія сторін здійснюється електронним способом замість фізичного обміну чи безпосереднього фізичного контакту, в результаті якого право власності чи право користування товаром або послугою передається від однієї особи іншій. Спосіб оплати при цьому не має значення: розрахунки за покупку можуть здійснюватися навіть готівкою.

Тому прийняття закону про електронну комерцію – це подія, яку учасники ринку електронної комерції чекали роками. Вищезазначений нормативний акт, зокрема, регулює порядок здійснення операцій в електронному вигляді. Експерти переконані, що цей акт виведе бізнес із сірої зони економіки і стимулюватиме інвесторів вкладати кошти в цей сектор, оскільки як показує практика, в останні роки іноземні інвестори взагалі не зацікавлені в розвитку власного бізнесу в Україні.

У березні 1998 р. Секретаріатом Світової організації торгівлі (СОТ) опубліковано доповідь «Електронна торгівля й роль СОТ», що була першою спробою СОТ-розробки підходів до регулювання сфери міжнародної електронної комерції. У 1998 р. США висунули пропозицію в СОТ укласти угоду між країнами-членами на введення постійного мораторію щодо мита на доставку товарів та послуг в електронному вигляді. Одностайної підтримки США з цієї пропозиції не отримали, але учасники зустрічі «великої сімки» на Другій конференції міністрів СОТ у травні 1998 р. у Женеві прийняли Декларацію про глобальну електронну комерцію (Declaration on Global Electronic Commerce), в якій підтверджено попередню практику безмитного статусу імпорту програмного та апаратного забезпечення, необхідних для розвитку електронної торгівлі з подовженням терміну на один рік за умови автоматичного перегляду і розширення номенклатури в майбутньому. Декларація також доручила Генеральній раді СОТ розробити робочу програму для розгляду усіх торговельних питань з глобальної електронної торгівлі [3].

Що стосується перспектив розвитку електронної комерції в Україні, її стан можна назвати лише початковим, проте слід зазначити, що він стає все більш популярним. Це пов'язано з кількома причинами:

- відсутність достатньої кількості вільних фінансових ресурсів;
- занадто низький рівень розвитку економічних відносин в більшості галузей економіки, які безпосередньо призводять до неможливості впровадження передових високопродуктивних інформаційних технологій;
- низька платоспроможність населення, що не сприяє збільшенню користувачів мережі. В Україні, за різними оцінками, можливості глобальної інформаційної мережі Інтернет активно використовуються від 1,2 до 2 мільйонів користувачів;
- низький рівень розвитку телекомунікаційної інфраструктури, що не дозволяє забезпечити споживача сучасними видами послуг;
- низький рівень використання інформаційних технологій на підприємствах, організаціях та державних органах не сприяє усвідомленню місця та ролі Інтернету в сучасній економіці;
- нерозвиненість надійних і законних засобів аутентифікації, цифрових підписів, сертифікатів і шифрування. Є проблеми конфіденційності та цілісності даних, поваги до прав інтелектуальної власності;

– низький рівень безпеки під час оплати кредитною картою. Обман під час здійснення оплати за допомогою пластикової картки через мережу Інтернет простіше, ніж з оплатою в звичайному магазині. Наприклад, у США та інших країнах близько 1% платежів пластиковими картками виявляються шахрайським. При цьому, зауважимо, що фактично половина цих шахрайських платежів потрапляє в Інтернет;

– довіра до продавця, як і раніше, знаходиться на достатньо низькому рівні, в результаті діяльності різних фінансових пірамід та інших видів шахрайства, оскільки протягом тривалого періоду громадяни України досить часто страждали від них.

Слід звернути увагу на те, що Інтернет-комерція або торгівля в Інтернеті є комерційною діяльністю в Інтернеті, під час якої відбувається процес купівлі / продажу товарів або послуг (весь цикл комерційної / фінансової операції або її частини), що здійснюється за допомогою Інтернет-технологій. Важливу роль відіграють процеси, що складають цикл електронної комерції, а саме: доступ до інформації, замовлення, оплата, виконання замовлення, обслуговування після продажу та підтримка.

Обсяг електронної торгівлі в нашій державі постійно зростає, і це стосується не лише збільшення продажу товарів через Інтернет, а й поступової дематеріалізації обороту. У цьому разі йдеться про появу великої кількості послуг, які надаються та споживаються безпосередньо в Інтернеті: реєстрація доменів, продаж хостингу, послуги провайдера тощо.

Кількість Інтернет-магазинів з кожним днем зростає, що збільшує конкуренцію і спонукає електронну комерцію шукати нові методи залучення клієнтів. Тому важливою проблемою на сьогоднішньому ринку онлайн-магазинів є, з одного боку, використання новітніх інформаційних технологій для просування товарів та послуг через пошукові системи мережі Інтернет, а з іншого боку, створення таких WWW-ресурсів, які б найкраще задовольняли попит саме покупців (орієнтація на зручність для покупців).

Інформаційні технології (Information technology, IT) – широкий клас дисциплін та галузей діяльності, що належать до технології управління, накопичення, обробки і передачі інформації. Тобто це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збір, обробку, зберігання, передачу і відображення інформації.

Використання інформаційних технологій в електронній комерції повинно бути виправданим завдяки збалансуванню фінансових та людських ресурсів, часу очікування завантаження WWW-сторінки для користувачів Інтернет-магазину. Також потрібно враховувати складність структури побудови онлайн-магазину та відстежувати поведінку користувачів на WWW-ресурсі.

Завдяки організації законодавчого поля в Україні можуть з'явитися такі легальні міжнародні платіжні системи як: PayPal, Європейські оператори логістики і систем захисту інформації. Це наблизить українських виробників та посередників до Європейських споживачів.

Сервіс PayPal вже в 1999 році дав користувачам можливість переводити гроші онлайн, а до 2018 року кількість активних акаунтів зростає до 244 млн. Завоював популярність завдяки безпеці переказів та невеликим і зрозумілим комісіям. Якщо покупець стверджує, що не отримав товар або той не відповідає опису, PayPal допомагає повернути 100% платежу без комісії за повернення.

Найпопулярніша в світі платіжна система PayPal в Україні до сих пір працює з доступу Send Only, який дозволяє відправляти гроші, але не дозволяє легально отримувати суми в іноземній валюті. Як і перераховувати її на українські банківські карти без індивідуальної ліцензії НБУ. Це не дозволяє українським користувачам, наприклад, брати участь в торгах на eBay, Etsy, оскільки зароблені на них гроші виводяться тільки через PayPal [4].

Незважаючи на різні проблеми, з якими країна зіткнулася в останні роки, найбільш динамічним ринком, який продовжує рости та розвиватися, є онлайн-торгівля.

Закон України «Про електронну комерцію» визначає електронну торгівлю як господарську діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Але розвиток електронної торгівлі в Україні спричинив появу так званого Інтернет-шахрайства. Серед основних прав онлайн-споживачів – право на інформацію. Споживач перед тим як купити щось дешевше, має переглянути інформацію, чи є контакти, як повернути товар, або зателефонувати і дізнатися, чи буде виданий фіскальний чек. Якщо споживач свідомо це робитиме, буде менше скарг, буде менше нелегального бізнесу. Але

інформація про назву суб'єкта підприємницької діяльності зазначена лише в 35% сайтів з вибраних 60 інтернет-магазинів, а видати фіскальний чек готові лише чверть інтернет-магазинів.

Важливим кроком для вирішення цієї проблеми стало впровадження 13 червня 2014 року до правової системи ЄС законів, які внесли зміни в законодавство щодо укладання договорів онлайн-споживачів на відстані. Директива 2011/83/EU, яка є основою для впровадження нових прав і обов'язків для підприємців онлайн-споживачів, має своїм завданням максимальну стандартизацію закону про електронну торгівлю на всій території Європейського Союзу. Даний документ значно розширив коло прав онлайн-споживачів та підвищив рівень їхнього захисту. Зміни мають полегшити укладання угод на відстані між підприємцями і споживачами на аналогічних принципах по всій території ЄС. Директива впровадила низку обов'язків для підприємців, що ведуть інтернет-магазини. Частина обов'язків підприємця, що пропонує продаж товарів через Інтернет, стосується інформації, яка повинна бути подана споживачам в ясний і зрозумілий спосіб, таких, як: основні характеристики товарів або послуг; точні дані, що ідентифікують підприємця; контактна інформація: повна поштова адреса, номер телефону або факсу, адреса електронної пошти, витрати на відстані, наприклад, вартість телефонного дзвінка; загальна вартість товарів і додаткових витрат, таких як податки, транспорт [5].

Розглянувши електронну комерцію та електронну торгівлю, можна сказати, що вони є складовими частинами електронного бізнесу. Електронний бізнес – це ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку.

Вираз «електронний бізнес» містить головну ідею: зробити торгівлю більш ефективною та оперативною за допомогою переходу до електронної торгівлі. Як і будь-який інший, він потребує комплексного підходу, що включає планування та управління, яке підтримується технологією, процесами та структурою. Основна складність підтримки в електронному бізнесі полягає у необхідності дотримання безпечності та надійності програмного та апаратного забезпечення, мережі, каналів зв'язку і звісно Інтернету в цілому.

Український ринок електронного бізнесу розвивається на фоні загального розвитку бізнесу в нашій країні. Впровадження електронних методів в сучасний бізнес визначається виробничою

необхідністю, де вирішальним є економічна вигода від застосування нових технологій. Більшості великих і середніх українських підприємств вже зрозуміли зручності, що досягаються під час використання Інтернет у бізнесі.

У цей час багато великих українських компаній впроваджують або вже впровадили у себе корпоративні інформаційні системи.

Головним досягненням для бізнесу є те, що угоди в електронній формі є еквівалентними угодам у письмовій формі, а тому між ними можемо поставити знак рівності. Тобто правові наслідки угод, укладених в електронній формі, є тотожними договорам, укладеним в письмовій формі.

Незважаючи на те, що Україна у відношенні до ведення бізнесу в Інтернет відстає від західних держав, український Інтернет сьогодні розвивається досить активно, навіть швидше, ніж у країнах з більш високим рівнем доходу населення. Український ринок, реагуючи на швидкий ріст кількості користувачів, повторює світові тенденції розвитку глобальної мережі, просувається шляхом збільшення, інтеграції і здешевлення сервісів.

Загалом для активного включення України в міжнародний електронний бізнес необхідно:

- активне стимулювання швидкого розвитку мережевої інфраструктури, яке передбачає безпосередньо розробку інтернет-магазинів, мережевих операторів та створення великих вітчизняних інтернет-порталів тощо;

- активне впровадження базового обладнання, комп'ютерів та телекомунікацій, у тому числі у сільській місцевості, що забезпечить розширення комп'ютерної грамотності населення та адекватний рівень розвитку інфраструктури;

- підготовка фахівців у сфері професійних Інтернет-технологій на всіх рівнях освітньої системи, у тому числі державних службовців;

- розвиток внутрішнього споживчого ринку, збільшення купівельної спроможності шляхом досягнення стабільного економічного зростання тощо.

Електронний бізнес треба розглядати як систему взаємопов'язаних елементів, одним з яких є електронний маркетинг. Інтернет-маркетинг розвивається швидкими темпами, поступово вдосконалюючи якісну сутність і форми проявів онлайн-діяльності, а також змінюючи управлінську спрямованість, пріоритети та підприємницьку поведінку суб'єктів ринку. Проте нині Інтернет-маркетинг сприймається переважно як об'єднання двох основних складників: сукупності маркетингових інструментів онлайн-просу-

вання та сукупності технічних методів просування в мережі Інтернет. Отже, можна сказати, що Інтернет-маркетинг – це практика використання усіх аспектів традиційного маркетингу в мережі Інтернет.

Інтернет-маркетинг сьогодні є одним з найперспективніших напрямів розвитку маркетингу в Україні. Ця сфера активно розвивається, незважаючи на економічні кризи та різні зовнішні і внутрішні перешкоди. Варто також зазначити, що Інтернет-маркетинг, як і будь-який вид маркетингу, має свої переваги і недоліки.

До переваг можна віднести: інформацію, до якої Інтернет забезпечує швидкий та безкоштовний доступ; зручність для споживачів; платоспроможна і соціально активна аудиторія; зниження рівня впливу на споживача; побудова партнерських відносин компанії зі споживачем; просування товарів і послуг, бренду компанії; інтерактивність.

Що стосується недоліків Інтернет-маркетингу, то тут виступають такі критерії: збільшення конкуренції; значні вкладення під час першого входження в Інтернет-бізнес; продукція, яку спожив-

ачі не бажають придбати за допомогою Інтернету (продукти класу люкс, дорогі меблі, взуття, ювелірні вироби); проблеми виконання замовлень; авторські права і стандартизація, які в останні роки є найбільш актуальною проблемою.

Висновки. Таким чином, аналізуючи ринок електронної торгівлі в Україні, можна відмітити основні тенденції та перспективи її розвитку, серед яких, на нашу думку, є вдосконалення логістичної інфраструктури; розвиток електронного маркетингу; активне використання мобільних технологій; зростання онлайн-продажів як у світі, так і в Україні; активне використання мобільних та інших електронних пристроїв (гаджетів) для онлайн-покупок; ще більш глибоке проникнення мережі Інтернет в нашу державу. Всі ці тенденції сприяють активному розвитку електронної комерції в нашій державі.

На нашу думку, перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розроблення нових рекомендації стосовно управління електронною торгівлею, стратегій управління електронною торгівлею підприємств, вдосконалення правового статусу електронних інтернет-магазинів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про електронну комерцію: Закон України від 26.04.2017. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 45, ст. 410.
2. Меджибовська Н. Перспективи розвитку електронного бізнесу в Україні. *Економіка України*. 2003. № 6. С. 36–41.
3. Uniform Electronic Transactions Act. Annual conference meeting in its one-hundred-and-eighth year in Denver, Colorado July 23–30, 1999. URL: <http://www.uniformlaws.org/>.
4. Лавникевич Д. Почему PayPal не хочет работать в Украине. URL: <http://www.dsnews.ua/economics/paypal-v-ukraine-vrode-by-est-no-na-samom-dele-net-16102018220000>.
5. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <http://eur-lex.europa.eu>.

Костова Наталія Іванівна, Фалес Олександра Георгіївна ПЕРСПЕКТИВИ ТА НОВАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Електронна комерція представляє собою середовище, в якому юридична або фізична особа, що знаходиться в будь-якій точці економічної системи, може легко контактувати із мінімальними витратами з будь-якою іншою юридичною або фізичною особою з метою сумісної роботи: торгівлі, обміну ідеями і «ноу-хау» або просто з метою отримання задоволення. І хоча електронна комерція загалом мало чим відрізняється від традиційного бізнесу, вона вимагає від своїх учасників знання спеціальних Інтернет-термінів, оскільки вони слугують підставою для прийняття того чи іншого рішення, пов'язаного із бізнесом. Це пояснюється специфікою підприємницької діяльності в Інтернеті, а саме із прийняттям, переробкою і наданням інформації. Тому для того щоб участь в електронному бізнесі була плідною, необхідно мати не тільки серйозну правову підготовку, а й знання про бізнес в Інтернеті, включаючи знання технічних термінів тощо.

Ключові слова: електронна комерція, електронні технології, інтернет-комунікації, електронні комунікації.

Костова Наталья Ивановна, Фалес Александра Георгиевна ПЕРСПЕКТИВЫ И НОВАЦИИ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В УКРАИНЕ

Электронная коммерция представляет собой среду, в которой юридическое или физическое лицо, находящееся в любой точке экономической системы, может легко контактировать с минимальными затратами с любым другим юридическим или физическим лицом с целью совместной работы: торговли, обмена идеями и «ноу-хау» или просто с целью получения удовольствия. И хотя электронная коммерция вообще мало чем отличается от традиционного бизнеса, она требует от своих участников знания специальных Интернет-терминов, поскольку они служат основанием для принятия того или иного решения, связанного с бизнесом. Это объясняется специфи-

кой предпринимательской деятельности в Интернете, а именно с принятием, переработкой и предоставлением информации. Поэтому для того чтобы участие в электронном бизнесе была плодотворной, необходимо иметь не только серьезную правовую подготовку, но и знания о бизнесе в Интернете, включая знания технических терминов и тому подобное.

Ключевые слова: электронная коммерция, электронные технологии, интернет-коммуникации, электронные коммуникации.

Kostova Nataliia, Fales Oleksandra

PROSPECTS AND NOVATION OF THE ELECTRONIC COMMERCE IN UKRAINE

E-commerce is an environment in which a legal entity or an individual located anywhere in the economic system can easily communicate with any other legal entity or individual with the goal of working together: trading, exchanging ideas and know-how or simply enjoyment. And although e-commerce, as a rule, is not very different from traditional business, it requires knowledge of special Internet terms from its participants, since they provide the basis for making a specific decision related to business. This is due to the specifics of business activities on the Internet, namely, the adoption, processing and provision of information. Therefore, for participation in e-business to be fruitful, it is necessary to have not only serious legal training, but also knowledge of business on the Internet, including knowledge of technical terms, knowledge of e-mail programs, understanding the World Wide Web, knowledge of working with newsgroups; knowledge of «its» audience of consumers of products, works (services); conduct research activities of competitors; develop an advertising policy and the like. The intellectual sphere is currently one of the most important resources of any state, determining its scientific, technical and cultural potential; therefore, a whole system was created that regulates legal relations related to the creation, protection and use of intellectual property (including e-commerce). This system is constantly evolving, new intellectual property objects are emerging, national legislation is being improved and developed, and international cooperation is expanding. The problem of international e-commerce plays a significant role in the system of main priorities of the leading countries of the world. It is e-commerce in the era of the information society that occupies a key place in the structure of the new economy. At the expert and political levels, activities aimed at the development of electronic commerce, which is a powerful lever of economic growth, is an important platform for the transition of national economies to a qualitatively new stage of development, focused mainly on high-tech information technologies. Despite the considerable period of time and the number of international legislative acts aimed at regulating legal relations on the Internet, there are a number of scientific and practical issues that have not received adequate legal support. In particular, economic relations deserve the most attention on the Internet (electronic money, trade transactions and financial flows).

Key words: electronic commerce, electronic technologies, Internet communications, electronic communications.

віднести зобов'язання забезпечувального характеру (поруку, завдаток, делькредере, неустойку, а також заставу і притримання в тій частині, в якій вони мають форму зобов'язань), зобов'язання, в яких реалізується цивільна відповідальність за порушення зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом, акцесорність забезпечувального зобов'язання по відношенню до того зобов'язання, яке забезпечується, відображається за змістом просто формулою: відсутній борг – відсутнє забезпечувальне правовідношення, у випадку, що нами досліджується, – майнового поручителя. Для розмежування ж із іншими правовими категоріями необхідно виділити: акцесорність виникнення, акцесорність обсягу вимоги, наступності виконання за основним зобов'язанням, акцесорність припинення, акцесорність в частині примусового виконання.

Для виникнення акцесорного права необхідна наявність боргу: без нього у кредитора не виникає акцесорних забезпечувальних прав, що впливають з договору застави (іпотеки). У даному випадку боржником може бути третя особа – майновий поручитель.

Майновий поручитель не є стороною основного договору, забезпеченого заставою (іпотекою). Він лише зобов'язується перед кредитором відповідати за виконання боржником договірних зобов'язань у межах вартості переданого ним у заставу (іпотеку) майна, що підкреслює акцесорність такого зобов'язання.

Правовідносинам щодо забезпечення виконання зобов'язання притаманна акцесорність (додатковість) щодо основного зобов'язання, виконання якого забезпечується. Вказана акцесорність полягає в тому, що таке акцесорне зобов'язання існує, оскільки існує основне зобов'язання. Акцесорний характер способів забезпечення виконання зобов'язань полягає також і в тому, що недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, проте недійсність правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання.

Здебільшого, коли суб'єктний склад боржника й іпотекодавця / заставодавця не збігаються, і забезпечення надається майновим поручителем, то такі відносини називають відносинами покриття. Зазвичай покриттям майнового поручительства є зобов'язальні або корпоративні відносини, що зв'язують боржника за зобов'язанням і особою, яка видала забезпечення. Так, зокрема, майновим поручителем може бути особа, яка має зобов'язання перед боржником. Іншим прикладом можуть бути майнові поручительства пов'язаних фізичних та юридичних осіб.

Суть майнової поруки полягає в тому, що в разі невиконання боржником основного зобов'язання, забезпеченого майновим поручительством, майновий поручитель зобов'язується виконати зобов'язання замість основного боржника в межах вартості предмета, переданого в заставу (іпотеку). При цьому відповідно до ст. 26 Закону України «Про заставу» майновий поручитель в разі невиконання боржником забезпеченого заставою основного зобов'язання має право виконати таке зобов'язання з метою запобігання звернення стягнення на предмет застави.

Враховуючи наведене, чітко простежується акцесорність обсягу вимоги, оскільки у кредитора вимоги до поручителя виникають тільки в межах вартості предмета, переданого в заставу (іпотеку) за умови невиконання боржником основного зобов'язання.

Щодо акцесорності виникнення, то з дефініції застави та іпотеки можна зробити висновок про те, що застava / іпотека за участі майнового поручителя розглядається законодавцем як акцесорний спосіб забезпечення зобов'язань. Так, зокрема, згідно з частиною першою ст. 1 Закону України «Про заставу» застava – це спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом, а відповідно до абзацу третього ст. 1 Закону України «Про іпотеку» іпотека – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому Законом України «Про іпотеку».

Відповідно до частини першої ст. 574 Цивільного кодексу України застava виникає на підставі договору, закону або рішення суду. Право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, – з моменту його нотаріального посвідчення, крім випадків, установлених законом. Відповідно до ст. 572 Цивільного кодексу України в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого

заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави).

Заставаодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель) (ст. 583 Цивільного кодексу України).

При цьому в частині третій ст. 3 Закону України «Про іпотеку» чітко зазначено, що іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Щодо питань акцесорності обсягу вимоги, то законодавцем чітко визначено у частині другій ст. 589 Цивільного кодексу України, що за рахунок предмета застави заставаодержатель має право задовольнити в повному обсязі свою вимогу, що визначена на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку із пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором.

При цьому це є правовим наслідком невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, що підкреслює акцесорність майнової поруки.

Акцесорність наступності за головною вимогою виявляється, зокрема, у тому, що у разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставаодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави.

Принцип акцесорності припинення застави найяскравіше проявляє себе в положеннях п. 1 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України, згідно з яким право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою, та ч. 5 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», де встановлено, що іпотека є дійсною до припинення основного зобов'язання.

Акцесорність у частині можливості примусового здійснення застави найпомітніше виражено в ст. 590 Цивільного кодексу України, згідно з якою звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом. Заставаодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом.

Положення ст. 590 Цивільного кодексу України передбачають звернення стягнення на предмет

застави, яке здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

Заставаодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом.

При цьому у результаті неточності правової конструкції на практиці поняття майнового поручителя та поручителя ототожнюються і відповідно під час аналізу статусу майнового поручителя до нього застосовуються норми про інститут поруки [4, с. 593].

Для з'ясування сутності правової природи майнової поруки доцільно визначитися із питаннями віднесення її до речового чи зобов'язального права. Основною ознакою всіх речових прав є їх абсолютний характер, який полягає в тому, що суб'єкти цього права самостійно впливають на відповідне майно, а всі інші учасники майнових відносин не повинні перешкоджати їм в цьому. Зобов'язальні правовідносини мають відносний характер, оскільки уповноважена особа може впливати на чуже майно в своїх інтересах лише за посередництва іншої особи. У речових (абсолютних) правовідносинах зобов'язаними правовідносинами є всі учасники майнових відносин, на яких покладено обов'язок не порушувати зазначені права. В зобов'язальних правовідносинах зобов'язана особа – боржник займає активну позицію, виконуючи необхідні належні дії [7, с. 26].

Через суб'єктивне сприйняття права більшість учених (Г. Дернбург, К.П. Победоносцев, Л.А. Кассо, Г.Ф. Шершеневич тощо) вважали, що застава має бути віднесена до класу речових прав. У цьому контексті заставне право розглядається як право на мінову вартість предмета застави, «...право на чужу річ, яке належить кредиторю (вірителью) в забезпечення його прав вимоги за зобов'язанням, яке полягає в можливості виключного задоволення з цінності речі» (Г.Ф. Шершеневич) [6].

Розглядаючи юридичну природу застави, В.І. Синайський відзначав, що суперечка про неї викликана тією обставиною, що право застави не надає заставаодержателю «речової влади» щодо заставленого майна (оскільки воно спрямоване не на річ, а на її «мінову цінність»), а, крім того, на перший погляд, вона не може існувати поза зв'язком з відповідними зобов'язальними правовідносинами, для яких виконує забезпечувальну функцію [10].

Погоджуємось з компромісною точкою зору щодо природи заставного права, яка ґрунтується на тезі про змішану природу застави, яка володіє рисами речових і зобов'язальних прав. У цьому зв'язку А.С. Звоницький стверджував, що «набуте заставодержателем право не є ні речовим (оскільки можлива застава зобов'язань), ні зобов'язальним, ні правом на право, оскільки застава все-таки створює пряме і безпосереднє відношення із заставленим об'єктом» [8, с. 217–218]. Загалом ці погляди поділяв К. Анненков, на думку якого, «застава породжує зобов'язальне право, маючи при цьому окремі риси речового, а саме позовну забезпеченість застави проти третіх осіб та обмеження заставодавця в праві розпорядження заставленим майном» [9].

Можна частково погодитись із запропонованими Л.В. Щенніковою властивостями права застави, що характеризують його як речове право. Враховуючи ту обставину, що об'єктом права застави можуть бути майнові права, піддаються сумніву такі властивості застави: матеріальність предмета застави; те, що заставне право є правом на чужу річ; особливий зміст заставного права, який полягає в певних можливостях для заставодержателя щодо заставленого майна згідно зі своєю «мірою панування» над матеріальною річчю; наявність «права слідування», яке полягає в тому, що в разі переходу права власності на заставлене майно від заставодавця до іншої особи, право застави зберігає свою силу; загальний характер захисту цього права [5, с. 224].

Цікаво, що Цивільний кодекс Франції 1804 Code Civil не містить чіткої та послідовної системи обмежених речових прав за змістом і виходить із принципу абсолютної свободи власності. Акцесорні речові права служать для забезпечення вимоги і надають панування над вартістю речі. На думку французьких цивілістів, вони також є речовими

правами, але включені в групу речових прав забезпечення (suretes reeles). Групу droits reeles accessoires складають іпотека й заставне право. Важливо відзначити, що у французькій доктрині обґрунтовується речовий характер привілеїв як прав забезпечення (Privilegien), вони також належать до droits reeles accessoires .

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку. Таким чином, законодавство України дійсно тісно пов'язує заставне право із зобов'язальним акцесорним правовідношенням, що забезпечує виконання основного зобов'язання. Правовідносини за участі майнового поручителя є за своєю правовою природою додатковими до основного зобов'язання. Отже, заставне право передбачає обов'язкову для свого існування наявність головного зобов'язального правовідношення.

Як наслідок майнова порука не може виникнути чи припинитись без основного зобов'язання. Тому особа, яка передає річ у заставу (заставодавець), завжди буде боржником, а особа, яка приймає в заставу річ (заставодержател), буде завжди кредитором. З тієї ж причини здійснення заставного права завжди має передумовою невиконання боржником свого зобов'язання.

Таким чином, є достатньо підстав стверджувати про акцесорну природу майнової поруки, що дозволяє виокремити її з-поміж інших категорій, враховуючи відповідний суб'єктний склад та характер відносин забезпечення. При цьому слід зазначити, що розвиток категорії майнової поруки дозволяє зміцнити заставне право як інститут забезпечення виконання зобов'язань. Чітке доктринальне розуміння досліджуваних правових явищ та процесів дозволить розвинути іпотечні відносини, провести необхідний аналіз, вивчення й удосконалення механізму правового регулювання вказаних договірних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Закон України «Про іпотеку». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 38. Ст. 313.
3. Бетелл Т. Собственность и процветание. Москва : ИРИСЭН, 2008. 480 с.
4. Спасибо-Фатеева І.В. Рівнобудренний трикутник правовідносин застави : становище майнового поручителя. *Цивілістика : на шляху формування доктрин* : вибр. наук. пр. Харків : Золоті Ворота, 2012. С. 592–598
5. Щеннікова Л.В. Вещное право: учебное пособие. Пермь : Изд-во Пермск. ун-та. 2001. 240 с
6. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1917 г.). Москва, 1995. 556 с.
7. Суханов Е.А. Общие положения о праве собственности и других вещных правах. *Хозяйство и право*. 1995. № 6. С. 26–28.
8. Звоницький А.С. О залоге по русскому праву. Киев, 1912. С. 401.
9. Анненков К. Система русского гражданского права. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1901. С. 345.
10. Синайский В.И. Русское гражданское право. К., 1912.

ПОРІВНЯЛЬНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 343.123

Римарчук Римма Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Римарчук Галина Сергіївна,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Постановка проблеми. Розвиток торговельних марок набув достатньо великих масштабів та змісту в останні десятиліття. Торгові марки – це знаки, що служать для позначення походження або виробника товарів, для яких вони застосовуються. Майже у всіх юрисдикціях, коли такі знаки можуть бути відображені графічно та відрізнати товари та послуги одного підприємства від інших, вони можуть бути зареєстровані і таким чином захищені відповідно до законодавства про охорону прав на торгові марки [1]. Хоча торговельні марки в основному складаються зі слів і логотипів, останні події в європейському та, зрештою, і світовому законодавстві та тенденції споживчого характеру призвели до появи нових форм торговельних марок, найбільш суперечливими з яких були кольори та аромати.

Аналіз дослідження проблеми. Теоретична база цього дослідження побудована на працях вчених: Н.Д. Арутюнова, А.Н. Баранова, К. І. Бріна, А.Л. Василевського, К.Д. Веркмана, Н.Д. Голева, А.А. Залевської, Л.Р. Зиндера, А.А. Ісакова, З.П. Комолова, І.М. Копиленка, Р.І. Мокшанцева, В.В. Наумова, М.Є. Новичихин, Н.А. Стадульської, А.В. Суперанської, Л.В. Щерби та ін.

Мета статті – показати, що товарний знак є частиною фірмового корпоративного стилю, найбільш запам'ятовується, є виразною і візу-

альною складовою частиною вигляду будь-якого підприємства або організації. Відповідно, велика відповідальність лягає на плечі тих, хто створює товарний знак, і тому від них вимагається високий рівень професіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Світове явище – інтелектуальна власність – вийшло за рамки національних кордонів, стало поштовхом для міжнародної торгівлі та бізнесу, тісно переплітається з мистецтвом, наукою, освітою, інформаційними технологіями, засобами масової інформації тощо. Ми знаходимо це у всіх площинах нашого життя незалежно від професії, віку чи соціального статусу. Інтелектуальна власність вміщає в себе ресурс людського потенціалу та потенціалу, який приводить у рух глобальний механізм міждержавної конкуренції та оціночного соціального розвитку.

Міжнародна торгівля та торгівля як соціально-економічне явище пронизуються різними факторами, які заохочують, а з іншого боку – обмежують у певних ситуаціях ділову активність. На ринку товарів і послуг торговельна марка відіграє ключову роль у торгівлі товарами та серед комерційних найменувань, що є його невід'ємною частиною, за якою визначається показники репутації та клієнтська база. Ураховуючи основне правило вільної конкуренції, можна очікувати, що торговці почнуть шукати різні способи просування своєї продукції

або надання послуг, які, зрештою, можуть почати зловживати владою та монопольним становищем, отримавши незаконну вигоду від репутації іншого гравця на ринку, підробки тощо.

Торгові марки, а також комерційні назви виконують свою природню функцію індивідуалізації: це означає розрізняти одного торговця / виробника / постачальника від іншого на ринку та представити правильне і належне уявлення про походження товарів / послуг відносно того, до якої компанії або виробника це належить. Із цієї особливої причини, а також для захисту учасників ринку, торговців та покупців створюється спеціалізована правова база. Торговельні марки та торгові назви отримали достатній правовий захист у численних положеннях національних та європейських законів про захист товарних знаків та комерційних найменувань. Однак ми все ще можемо спостерігати ситуацію, коли в процесі захисту прав інтелектуальної власності судді повинні проконсультуватися, тобто отримати відповідні рекомендації, з Європейським судом для отримання попереднього рішення, щоб зрозуміти підхід до розгляду справи та отримати рекомендації щодо кожної окремої справи з прив'язкою до відповідних обставин [1, с. 135–143].

Після огляду та ретельного вивчення прецедентної практики та юридичної практики стає очевидним, що обидві сторони повинні працювати на основі єдиного консолідованого підходу, який включає ідею щодо захисту товарних знаків та комерційних найменувань. Беручи до уваги той факт, що товарні знаки та комерційні назви можуть використовуватися однаково, вивчення основних характерних рис обох є необхідним.

Перше питання, на яке ми маємо відповісти, є: які пояснювальні особливості та критерії слід враховувати під час розгляду товарних знаків та комерційних назв? Далі, які моделі / підходи ми можемо використати для проведення загального аналізу та отримання відповіді, а також як результат експертизи може бути ефективно впроваджений у реальне життя з метою запобігання безперервних порушень? Усі вищезгадані питання стають наріжним каменем між правозахисниками, адвокатами та суддями [2, с. 169–180].

Для того, щоб забезпечити глибше розуміння основної ідеї, слід зазначити, що завдання, яке повинні виконувати більшість учених, полягає в аналізі спірних і найчастіше запитаних питань європейських інституцій та національних судів [3, с. 169–180 ; 4, с. 331–145], в тому, щоб знайти єдиний спосіб щодо того, які функції, характери-

стики та сторони зацікавленого питання повинні стати ключовими елементами експертизи, а отже, розробити єдині керівні принципи, які дадуть відповіді на найбільш поширені питання щодо товарних знаків та комерційних назв, що включає в себе, наприклад:

1) «вірогідність сплутування» – які особливості слід враховувати і з якого боку вони повинні бути оцінені, щоб отримати превентивний ефект для правопорушника не використовувати або зареєструвати подібний товарний знак або комерційне найменування;

2) «невикористання торгової марки протягом певного проміжку часу». Що мається на увазі під «невикористанням» і відповідно до чого такі обставини слід оцінювати;

3) «отримувати вигоду від репутації торгової марки або комерційного найменування» – як слід оцінювати, що включає поняття «отримати вигоду», хто несе відповідальність за одержання вигоди;

4) «словесні відмінності торгової марки та комерційних назв» – фонетична, візуальна та семантична схожість, який алгоритм експертизи на цій основі;

5) «попереднє використання зареєстрованого товарного знаку добросовісним користувачем» – як оцінювати поняття «добросовісно», які функції слід оцінювати під час прийняття рішення про «добросовісне використання» тощо.

Вивчивши певні прецедентні рішення Суду ЄС з інтелектуальної власності разом із практикою національних судів ЄС та України, ми визначаємо спірні факти, найбільш загальні об'єкти дослідження.

Вірогідність сплутування торгових марок залежить від багатьох елементів, зокрема від визнання товарного знаку на ринку, асоціації, яка може бути зроблена з використанням або зареєстрованим знаком, ступеню схожості між товарними знаками, а також між товарами та ідентифікованими послугами, з іншого боку, згідно з подальшим встановленим прецедентним правом оцінка ймовірності сплутування стосовно візуальної, звукової чи концептуальної схожості знаків повинна базуватися на загальному враженні, отриманому від сприйняття знаків, ураховуючи, зокрема, їх дистрибутивні та домінуючі складові частини [5].

Науковий погляд на цю проблему нелегко продемонструвати емпірично, визначення подібності в законі про торговельні марки – це дещо неоднозначне і несистематичне визначення і тлумачення, яке, як правило, трохи більше

в абстрактному формальному порівнянні. Учені закликають суддів розглянути подібність «звуку, вигляду та ідеї», щоб переглянути кожну оцінку в цілому та підкреслити схожість відмінностей.

Слід зазначити, що жоден окремий фактор не є диспозитивним і залежить від фактів та обставин у конкретній справі, експерт може застосувати та оцінити різні показники для кожного з факторів, а саме: подібність знаків; подібність продукції та послуг; силу знаків; маркетингове середовище; особливий сегмент споживачів; наявність фактичного сплутування; географію використання; ймовірність подолання розбіжностей; опитування споживачів; споживчі свідчення; нанесення шкоди репутації; наявність недобросовісності порушника; будь-який інший чинник, який суд може вважати достатнім [7].

Такі ж ознаки можуть застосовуватися, наприклад, до відомих торговельних марок. Товарний знак вважається добре відомим на основі таких компонентів, як: ступінь знання та визнання цієї марки у відповідному секторі громадськості; тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання знака; тривалість, протяжність та географічний простір будь-якого просування знака, включаючи рекламу, а також презентацію на ярмарках або виставці товарів / послуг, до яких застосовується знак; тривалість та географічний регіон будь-яких реєстрацій та / або будь-яких заяв на реєстрацію знака тією мірою, якою вони відображають використання або визнання цієї марки; запис про успішне здійснення прав на знак, зокрема про те, наскільки знак був визнаний відомими компетентними органами; комерційне найменування, пов'язане зі знаком, тощо [8].

Під час проведення досліджень із цієї теми видається важливим провести саме дослідження з обох сторін: теоретичної та практичної. Застосування наукових досліджень дасть загальне широке уявлення про предмет, наприклад, під час проведення дослідження про те, що є словами в пошуковій системі Google, необхідно пояснити, як це працює для торговельних марок і комерційних найменувань і які питання щодо оголошень на пошукових інструментах можуть стати суперечливими.

Емпірична частина забезпечить ідентифікацію ряду факторів та пояснення причин, того, як вони працюють, дозволить зробити аналіз їх юридичної природи разом із встановленими між ними

відносинами та оцінити їх. За допомогою аналітичних методів необхідно провести ґрунтовне дослідження алгоритму усного вивчення товарного знаку, наприклад, встановити зв'язки всередині системи словесних особливостей та оцінити вплив цих рис на життєздатність товарного знаку або комерційного найменування.

Для підсумку у виборі методів ми хочемо визнати єдину методологічну структуру дослідження щодо перевірки/експертизи товарних знаків та комерційних найменувань.

Перш за все, переважатимуть якісні дослідження, оскільки слід уникати чисельних даних. Щоб досягти мети, потрібно перевірити вже підтвержені факти на основі досвіду: що було зібрано в практиці судочинства та окремих досліджень, якою є перспектива такого підходу для визначення, наприклад, розуміння словесного визначення торговельної марки, вираженої латинськими літерами в країнах із кириличною абеткою, як це може вплинути на популярність торгової марки та її можливість бути захищеною на цій території.

По-друге, основна увага повинна бути спрямована на практику судочинства та окремі дослідження, оскільки, виходячи з мети дослідження, це повинно стати керівними принципами для юристів, експертів та суддів у порядку рекомендацій. У такому випадку вона повинна складатися як консолідація практики, як судової, так і приватної правової, з метою порівняння та висновку щодо конкретних питань.

Висновки. Нарешті, предметна сфера товарних знаків і комерційних найменувань. Інтерпретація визначень досить широко розвивається в Україні, незважаючи на те, що вона частково узгоджується із законодавством ЄС, хоча на практиці це часто стає жорстким питанням, особливо для деяких суддів та експертів. З іншого боку, прецедентне право не розглядається як джерело права в Україні, крім того, у вітчизняному законодавчому просторі також не існує єдиного інституту правозастосовної практики як окремого суду з питань інтелектуальної власності, щоб дати пояснення та рекомендації в зацікавленій області. Ураховуючи всі ці питання, дуже важливо продовжувати проведення фундаментальних досліджень на користь чинного національного законодавства та спрямувати захист товарних знаків та комерційних найменувань, як національних, так і іноземних, у правильне русло.

ЛІТЕРАТУРА:

1. C.J. Fall, C. Giraud-Carrier Review. Searching trademark databases for verbal similarities. *World Patent Information*. № 27. Published by Elsevier Ltd., Switzerland, 2005. P. 135–143.
2. Bugdahl V. Markenrecherchen – eine subjective Momentaufnahme. *MarkenR* 2003. 05/2003. P. 169–180.
3. Buzykashvili N. E. N-grams in linguistics. Methods and means to work with documents. M. : Ditorial URSS, 2000. P. 91–130.
4. Zobel J, Dart P. Finding approximate matches in large lexicons. *Software–Practice Experience*. 1995;25. P. 331–45.
5. Judgment of the Court (Third Chamber) of 12 June 2007. Office for Harmonisation in the Internal Market (Trade Marks and Designs) (OHIM) v Shaker di L. Laudato & C. Sas. Case C-334/05. *European Court Reports*. 2007. I-04529.
6. California Law Review Volume 94 | Issue 6 Article 1, 12-31-2006 An Empirical Study of the Multifactor Tests for Trademark Infringement by Barton Beebe. P. 1624–1626.
7. Dr. Rayan Felix Coutinho, Internet source. URL : <http://www.woodlamping.com/wp-content/uploads/2013/04/RFC-Recognizing-Infringement-of-Your-Mark-and-what-to-do-about-it-by-Rayan-F.-Coutinho.pdf>.
8. Case T-420/03, El Corte Ingles, SA v. OHIM, Jose Matias Abril Sanchez and Pedro Ricote Saugar from 17.06.2008. URL : <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5438c5a9-cb3b-4e7a-8792-2a83efff38ee/language-en>.

Римарчук Римма Миколаївна, Римарчук Галина Сергіївна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ ТОВАРНИХ ЗНАКІВ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Розглянуто питання методології проведення правового аналізу товарних знаків та комерційних позначень, що сприяє забезпеченню ефективного захисту прав споживачів та необхідності залучення комплексних спеціальних знань в області технології створення засобів індивідуалізації.

Володіння загальнокультурними та професійними компетенціями, що входять у структуру спеціальних знань експерта в даній області, забезпечує повноту, всебічність та об'єктивність експертного дослідження.

Ключові слова: інтелектуальна власність, товарні знаки, комерційні позначення, експертиза торгової марки.

Римарчук Римма Николаевна, Римарчук Галина Сергеевна

ЕВРОПЕЙСКИЙ ПОДХОД К ОБОЗНАЧЕНИЮ МЕТОДОЛОГИИ ПРОВЕДЕНИЯ ПРАВОВОГО АНАЛИЗА ТОВАРНЫХ ЗНАКОВ И КОММЕРЧЕСКИХ ОБОЗНАЧЕНИЙ

Рассмотрены вопросы методологии проведения правового анализа товарных знаков и коммерческих обозначений, которая способствует обеспечению эффективной защиты прав потребителей и необходимости привлечения комплексных специальных знаний в области технологии создания средств индивидуализации. Знание общекультурных и профессиональных компетенций, входящих в структуру специальных знаний эксперта в данной области, обеспечивает полноту, всесторонность и объективность экспертного исследования.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, товарные знаки, коммерческие обозначения, экспертиза торговой марки.

Rimarchuk Rimma, Rimarchuk Galyna

EUROPEAN APPROACH TO DEFINING A METHODOLOGY FOR THE CONDUCT OF LEGAL ANALYSIS OF TRADEMARKS AND COMMERCIAL NAMES

The questions of the methodology for conducting a legal analysis of trademarks and commercial names, which contributes to ensuring effective consumer protection and the need to involve complex specialized knowledge in the field of technology for creating means of individualization, are considered. Knowledge of general cultural and professional competencies that are part of the structure of the specialist's specialized knowledge in this field ensures the completeness, comprehensiveness and objectivity of expert research.

Trademarks as well as commercial names fulfill their natural function of individualization: this means distinguishing one trader / manufacturer / supplier from another on the market and presenting the correct and proper notion of the origin of the goods / services as to which company or manufacturer it belongs to. For this particular reason, as well as for the protection of market participants, producers/suppliers and buyers, a specialized legal basis is created. Trademarks and trade names have received sufficient legal protection in numerous provisions of national and European laws on the protection of trademarks and trade names. However, we can still observe the situation when, in the process of protecting intellectual property rights, judges should get proper consultation, i.e. receive appropriate recommendations from the European Court of Justice for a preliminary ruling in order to understand the approach to the case and get recommendations for each individual case relating to appropriate circumstances.

Having reviewed and thoroughly examined case-law and legal practice, it becomes apparent that countries should work on the basis of a single consolidated approach, which includes the idea of protecting trademarks and trade names. Taking into account the fact that trademarks and commercial names can be used in the same way, the study of the main features of both is necessary.

The scientific view of this problem is not easy to demonstrate empirically, that the definition of similarity in the trademark law is a somewhat ambiguous and non-systematic definition and interpretation, which is usually slightly

more abstract in the formal comparison. Scientists call on judges to consider the similarity of “sound, form and ideas” to review each score as a whole and to emphasize the similarities of differences.

It should be noted that no single factor is dispositive and depends on the facts and circumstances of a particular case, the expert can apply and evaluate different indicators for each of the factors, namely: the similarity of signs; similarity of products and services; sign strength; marketing environment; a special segment of consumers; the presence of actual confusion; geography of use; probability of overcoming differences; consumer surveys; consumer testimony; damaging reputation; any other factor which the court may consider to be sufficient.

Similar features may apply, for example, to well-known trademarks. The trademark is well-known on the basis of the following components: the degree of knowledge and recognition of this mark in the relevant sector of the public; duration, volume and geographic area of any use of the sign; duration, extent and geographical scope of any promotion of the mark, including advertising, as well as presentation at fairs or exhibitions of goods / services to which the mark is applied; duration and geographic region of any registrations and / or any application for registration of the mark, to the extent that they reflect the use or recognition of this mark; a record of the successful exercise of rights to the mark, in particular, the extent to which the mark has been recognized by the known competent authorities; trade name associated with a sign, etc.

When conducting research on this topic, it is important to conduct the research itself on both sides: theoretical and practical. The use of scientific research will give a broad general view of the subject, for example, when conducting a research on what is a word in Google’s search, it is necessary to explain how it works for trademarks and commercial names, and what issues with search engine advertising may become controversial.

Key words: intellectual property, trademarks, commercial names, trademark examination.

вдосконалення законодавства України у сфері охорони промислової власності відповідно до рівня європейських стандартів, є незначною. Тож можна зробити висновок, що завдання розробити теоретичні аспекти та практичні дієві механізми із врегулювання в Україні цивільно-правових відносин щодо охорони прав на об'єкти промислової власності є актуальним.

Мета статті. Головною метою статті є проведення науково-теоретичного аналізу існуючого стану цивільно-правової охорони промислової власності в Україні для виявлення і конкретизації основних шляхів врегулювання правовідносин у даній сфері, а також розроблення практичних рекомендацій для їх розв'язання через вдосконалення національного законодавства з урахуванням існуючого в даній сфері європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. В Україні охорона об'єктів права промислової власності повинна відповідати сучасним вимогам, бути демократичною, легкодоступною, прозорою. Спрямовані на охорону промислової власності закони повинні ефективно забезпечувати моральні та економічні права творців об'єктів права на результати інтелектуальної діяльності, стимулювати творчу активність людей, відповідно до державних інтересів, застосовувати науково-технічні результати, а також заохочувати чесну торгівлю. Державна політика має здійснюватись із урахуванням пріоритетів у розвитку науки, підтримки найбільш важливих галузей виробництва, в яких використання новітніх досягнень техніки і технологій може забезпечити одержання найбільшого ефекту та віддачі [5, с. 213–214].

Так, ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сприяла стабілізації позицій сільськогосподарських продуктів і харчової продукції на ринках ЄС. Однак нині для України є проблемним питанням врегулювання сфери охорони прав на географічні зазначення із відповідними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Так, прагнення України інтегруватись у Європейське Співтовариство потребує найвищого рівня необхідного законодавчого узгодження, яке полягатиме у виконанні досить жорстких вимог, зокрема і у сфері охорони прав на географічні зазначення, визначених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Але відсутність єдиної стратегії розвитку інституту географічних зазначень в Україні та відсутність навіть узагальненої інформації про наявні географічні зазначення в Україні та назви, що потенційно можуть стати ними, при-

звела до того, що, описуючи коло власних інтересів у цій сфері, Україна сформулювала абсолютно безсистемний перелік.

Для врегулювання в Україні сфери охорони прав на географічні зазначення продукції та захисту їх найменувань на теренах ЄС автор статті пропонує застосувати такий механізм: національну законодавчу базу у сфері охорони прав на географічні зазначення необхідно гармонізувати із законодавством та практикою країн-членів ЄС у даній сфері. Угода про асоціацію між Україною та ЄС залишає шляхи до вдосконалення даної сфери через доопрацювання переліку охороноспроможних географічних зазначень у межах створеного національного Підкомітету з географічних зазначень; виявити й проаналізувати місцеві назви традиційних регіональних продуктів та обрати найбільш прийнятні з них; розробити специфікацію на продукцію, описати технологію та етапи виробництва, систематизувати основні характеристики, розкрити зв'язок між місцевими природними чинниками даної території та споживчими властивостями даної продукції з урахуванням європейського досвіду; подати заявку на реєстрацію географічного зазначення походження продукції до Установи та забезпечити державну реєстрацію даного зазначення; після національної процедури оформлення прав на об'єкт оформити необхідні супровідні документи та подати заявку на реєстрацію продукту до Європейської комісії. Після отримання прав на географічне зазначення на єдиному просторі ЄС активно просувати дану продукцію до споживачів за допомогою проведення рекламних кампаній у країнах-членах ЄС, обґрунтовуючи особливість виробництва та унікальність споживчих властивостей даного об'єкта права.

Отже, в цілому посилення охорони права на географічні зазначення матиме позитивні наслідки як для української, так і для європейської економіки. Це сприятиме росту довіри та визнання продуктів, назва яких містить географічні зазначення, дасть гарантії використання справжніх товарів та призведе до зниження кількості підробок. Утім, очевидно, що виробники, які без належної правової підстави виготовляють продукцію з використанням захищених географічних зазначень, нестимуть значні фінансові втрати, які намагатимуться компенсувати за рахунок підвищення цін на продукти зі зміненою назвою.

Далі пропонується розглянути проблемні питання щодо відповідності охорони прав на винахід (корисна модель) та промисловий зра-

зок за національним законодавством до законодавства країн ЄС. Статтею 459 ЦК України [6] встановлюються умови придатності винаходу для набуття права інтелектуальної власності. Так, винахід вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він, відповідно до закону, є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання. Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [7] більш детально визначаються умови, за яких винахід (корисна модель) придатний до набуття права інтелектуальної власності. Так, згідно з п. 1 ст. 6 «Умови надання правової охорони» даного Закону України правова охорона надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоспроможності.

Відповідно до ст. 52 Європейської патентної конвенції не розглядаються як винаходи такі об'єкти: відкриття, наукові теорії та математичні методи; результати художнього конструювання; схеми, правила і методи виконання розумових операцій та ведення бізнесу; методи представлення інформації. Вказана стаття містить вичерпний перелік об'єктів, що не визнаються винаходами.

У вітчизняному законодавстві відповідна норма міститься в п. 2.5 Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України. Автор статті вважає, що вказана норма має бути закріплена на законодавчому рівні, оскільки саме спеціальним законом повинні регулюватися питання та умови надання правової охорони об'єктам права інтелектуальної власності. Автор пропонує, по-перше, з Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель вилучити норму щодо того, які об'єкти не визнаються винаходами (корисними моделями). По-друге, внести відповідні зміни та доповнення в п. 3 ст. 6 «Умови надання правової охорони» Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

Згідно з п. 3 ст. 6 даного Закону України правова охорона не поширюється на такі об'єкти технології: сорти рослин і породи тварин; біологічні у своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що не належать до небіологічних та мікробіологічних процесів; топографії інтегральних мікросхем; результати художнього конструювання.

Відповідно до ст. 53 Європейської патентної конвенції правова охорона не поширюється на такі об'єкти: комерційне використання яких може

суперечити суспільному порядку або моралі; сорти рослин та породи тварин; суттєво важливі для відтворення рослин та тварин біологічні процеси, крім мікробіологічних процесів, а також продукти такого процесу; методи лікування організму людей чи тварин хірургічним або терапевтичним способом, методи діагностики, що застосовуються в лікуванні людей або тварин. Виключення з переліку патентоспроможних об'єктів не стосується продуктів і речовин для використання в таких методах. Такий перелік відрізняється від п. 3 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі».

Для гармонізації та уніфікації національних законодавств країн-членів ЄС у сфері біотехнології була прийнята Директива 98/44/ЄС про правову охорону біотехнологічних винаходів [8]. Необхідність прийняття Директиви 98/44/ЄС зумовлена тим, що розвиток біотехнологічної продукції поставив перед суспільством питання щодо того, яким винаходам у сфері біотехнології з позиції їх відповідності морально етичним принципам повинна надаватись правова охорона. На підставі статті 5 Директиви 98/44/ЄС організм людини на різних стадіях формування та розвитку, а також просте відкриття його елементів, зокрема послідовність або часткова послідовність генів, не може бути визнаним патентоспроможним винаходом. Елемент людського організму, одержаний із застосуванням технічного процесу, включаючи послідовність або часткову послідовність гену, якщо навіть структура цього елемента ідентична структурі природного елемента, визнається патентоспроможним винаходом.

Згідно зі ст. 6 Директиви 98/44/ЄС не можуть отримати правову охорону винаходи, комерційне використання яких суперечить публічному порядку і моралі. Відповідно до п. 2 ст. 6 не можуть бути запатентовані як винаходи: процеси клонування людей; процеси модифікування зародкової лінії генетичної ідентичності людей; застосування людських ембріонів у промислових та комерційних цілях; процеси модифікування генетичної ідентичності тварин, що, ймовірно, спричинять їм страждання без будь-якої суттєвої медичної допомоги для людини чи тварини, а також тварини, одержані в результаті таких процесів. Аналогічні положення щодо охорони біотехнологічних винаходів закріплені і в п. п. 4, 5 ст. 221 Угоди про адаптацію між Україною та ЄС.

Для узгодження п. 3 ст. 6 «Умови надання правової охорони» Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» зі ст. 53 Європейської

патентної конвенції та ст. 221 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, застосовуючи європейський досвід у сфері охорони прав на біотехнологічні винаходи, автор статті пропонує внести відповідні зміни в п. 3 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі».

Таким чином, із метою подолання будь-яких перешкод на шляху впровадження та практичного використання винаходів (корисних моделей) у єдиному просторі ЄС Україні необхідно привести національне законодавство у сфері охорони прав на винаходи та корисні моделі у відповідність до законодавства ЄС та, зокрема, Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Одна з найважливіших відмінностей європейського законодавства у сфері охорони прав на промисловий зразок від відповідного національного законодавства полягає в підході до правової охорони зовнішніх ознак частин виробів. Так, відповідно до європейського законодавства поняття промислового зразка застосовано не тільки до зовнішнього вигляду всього виробу в цілому, але і до зовнішнього вигляду частини виробу. При цьому поняття «частина» в законодавстві ЄС використано по відношенню як до відокремлюваних частин виробу, так і до невід'ємних його частин. Ця особливість європейського законодавства істотно розширює можливості охорони зовнішнього вигляду виробів у порівнянні із законодавством України. Також особливість правової охорони промислових зразків у ЄС полягає в тому, що вона умовно поділяється на два правові режими. Один регулює відносини щодо охорони зареєстрованих промислових зразків ЄС, другий – незареєстрованих. Можливість отримання правової охорони промислових зразків без реєстрації була запроваджена спеціально для тих об'єктів, які користуються попитом дуже короткий період. Як правило, це вироби, які швидко морально застарівають, і комерційне

життя їх достатньо коротке. Саме із цієї причини проходження достатньо тривалих за часом формальностей, які, до того ж, потребують фінансових витрат, пов'язаних із процедурою реєстрації таких промислових зразків, є недоцільним. У той самий час така охорона надає їх власнику більші переваги. Незареєстрованим промисловим зразкам, які стали загальнодоступними на території ЄС, надається правова охорона без додержання формальностей, а також сплати мита одночасно в межах Спільноти.

Введення в законодавство України у сфері охорони прав на промислові зразки двох правових режимів охорони, умов щодо правової охорони зовнішніх ознак видимої частини складеного виробу, додаткових умов патентоспроможності промислового зразка, узгодження положень щодо строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на промисловий зразок – це важливий крок до гармонізації національного законодавства із законодавством країн – членів ЄС.

Висновки. Отже, прагнення України інтегруватись у Європейське Співтовариство потребує найвищого рівня необхідного законодавчого узгодження, яке полягатиме у виконанні досить жорстких вимог, зокрема і у сфері охорони прав на об'єкти промислової власності, визначених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС та Директивах Ради ЄС. Вирішення проблемних питань із охорони зазначеної сфери вбачається у встановленні відповідності положень чинного законодавства України законодавству країн – членів ЄС; удосконаленні нормативно-правової бази та створенні дієвих механізмів охорони права на об'єкт промислової власності, включаючи фінансове забезпечення дослідницьких і наукових розробок; відповідній стратегії державної інноваційної економіко-правової політики для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС) від 15 квітня 1994 р. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_018.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Міжнародний документ від 27 червня 2014 р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» / Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/paran10#n10>.
4. Про схвалення розроблених Міністерством економічного розвитку і торгівлі планів імплементації деяких актів законодавства ЄС / Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 164-р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/164-2015-р>.
5. Бошицький Ю. Л. Проблеми права інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 213–214.
6. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змін. і доп.). *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

7. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в редакції Закону № 1771-III від 01.06.2000 р. *База даних «Законодавство України». ВР України.* URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.
8. Директива 98/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 6 липня 1998 р. про правову охорону біотехнологічних винаходів. *Офіційний вісник ЄС, L 213.* 30 липня 1998 р. С. 13–21. URL : <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:213:0013:0021:EN:PDF>.

Ярошевська Тамара Василівна

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується проблемні питання охорони прав на об'єкти промислової власності в умовах інтеграції України до ЄС. Встановлено, що в умовах переходу України до ринкових відносин, становлення нових форм власності істотно зросла роль промислової власності. Сьогодні в Україні проблемним питанням є вдосконалення механізмів охорони та комерціалізації об'єктів права промислової власності, вироблення чіткої державної політики у сфері розвитку ринку і створення системи охорони промислової власності. Доведено, що обраний Україною шлях інтеграції в ЄС потребує максимального наближення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності до законодавств країн – членів ЄС. Обґрунтовано, що для вирішення проблемних питань необхідно: встановити відповідність положень чинного національного законодавства у сфері промислової власності законодавству країн – членів ЄС; вдосконалити нормативно-правову базу та створити дієві механізми охорони прав на об'єкти промислової власності; розробити відповідну стратегію державної інноваційної економіко-правової політики для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавства України у сфері охорони прав на об'єкти промислової власності до європейських стандартів.

Ключові слова: інтелектуальна власність, промислова власність, інновація, об'єкти права промислової власності, охорона промислової власності, інтеграція України в ЄС.

Ярошевская Тамара Васильевна

РЕФОРМИРОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ПРОМЫШЛЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ: ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье исследуются проблемные вопросы охраны прав на объекты промышленной собственности в условиях интеграции Украины в ЕС. Установлено, что в условиях перехода Украины к рыночным отношениям, становления новых форм собственности существенно возросла роль промышленной собственности. На сегодня в Украине проблемным вопросом является усовершенствование механизмов охраны и коммерциализации объектов права промышленной собственности, разработка четкой государственной политики в сфере развития рынка и создание системы охраны промышленной собственности. Доказано, что выбранный Украиной путь интеграции в ЕС требует максимального приближения национального законодательства в сфере интеллектуальной собственности к законодательствам стран – членов ЕС. Аргументировано, что для решения проблемных вопросов необходимо: установить соответствие положений действующего законодательства Украины в сфере промышленной собственности законодательству стран – членов ЕС; усовершенствовать нормативно-правовую базу и создать действующие механизмы охраны прав на объекты промышленной собственности; разработать соответствующую стратегию государственной инновационной экономико-правовой политики для повышения конкурентоспособности отечественных товаров и услуг. Предложены пути усовершенствования законодательства Украины в сфере охраны прав на объекты промышленной собственности и приближения к европейским стандартам.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, промышленная собственность, инновация, объекты права промышленной собственности, охрана промышленной собственности, интеграция Украины в ЕС.

Yaroshevska Tamara

REFORMING THE LEGISLATION OF UKRAINE IN THE SPHERE OF PROTECTION OF INDUSTRIAL PROPERTY: THE CIVIL LAW ASPECT

Problematic issues of protection of rights to industrial property objects under the conditions of Ukraine's integration into the EU are investigated in the article. The main objective of the paper is to conduct a scientific and theoretical analysis of a current state of civil law protection of industrial property in Ukraine in order to identify and specify the main ways of settlement of legal relations in this sphere, as well as to develop practical recommendations for their resolution through an improvement of national legislation, and to search for mechanisms of a proper legal protection of industrial property considering an existing European experience in this sphere. It is determined that under conditions of Ukraine's transition to market relations, an emergence of new forms of ownership, the role of industrial property has significantly increased. Today a problematic issue in Ukraine is an improvement of mechanisms of protection and commercialization of industrial property law objects, elaboration of a clear state policy in the sphere of market development and creation of a system of

industrial property protection. It is shown that the way of integration into the EU chosen by Ukraine requires maximal approximation of the national legislation in the sphere of intellectual property to the legislation of the EU member states. It is argued that in order to resolve problematic issues it is necessary: to establish a compliance of provisions of the current Ukraine's legislation in the sphere of industrial property with the EU member states' legislation; to improve a regulatory framework and to create efficient mechanisms of the protection of rights to industrial property objects; to develop an appropriate strategy of state innovative economic and legal policy to increase the competitiveness of domestic goods and services. The ways of improving the legislation of Ukraine in the sphere of protection of rights to industrial property objects to European standards are proposed.

Key words: intellectual property, industrial property, innovation, objects of industrial property law, protection of industrial property, integration of Ukraine into the EU.

творчі здібності людини проявляються у створенні як духовних, так і матеріальних цінностей... творчість – це вже не будь-яка, а лише свідомо творча діяльність, на яку здатна лише людина, а не стихійні сили природи. У той самий час не будь-який свідомий акт творчості, здійснений людиною, розглядається як акт творчості» [1, с. 5].

Способом вважається певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось [7].

Яким чином можна реалізувати свої суб'єктивні права на творчість? Яким способом?

Реалізацією можна вважати втілення в дію тих приписів та можливостей, що містяться в чинному законодавстві: Міжнародних актах, законодавстві України, підзаконних нормативно-правових документах, судовій практиці тощо. Зазвичай особи втілюють такі можливості за допомогою суспільних відносин та своєї поведінки, тобто реалізація неможлива без дії суб'єктів права та без наявності суспільства (та / або держави), з яким цей суб'єкт має або бажає мати взаємовідносини.

Дуже часто поняття «спосіб» ототожнюється з поняттям «форма» та «метод» у цивільному праві.

Форма реалізації права – це зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, які офіційно встановлені (санкціоновані) державою або загальновизнані суспільством [8].

Методом взагалі можна вважати сукупність прийомів та засобів (способів) із досягнення поставленої цілі.

У різних галузях права існують свої способи реалізації його норм. У будь-якому випадку, «оживити» норми права може тільки людина, яка реалізовує ці норми в суспільно-вольовій діяльності.

Дотримання норми права – це форма реалізації забороняючих правових норм, яка полягає в утриманні суб'єкта від активних дій, в його пасивній поведінці, незалежно від його волі. Тобто дотримання норм права полягає в тому, що суб'єкти права узгоджують свою поведінку з нормами-заборами і не вчиняють дій, які вважаються соціально шкідливими чи небезпечними. Це, наприклад, утримання від дій, які караються в порядку, встановленому законом.

Виконання норми права – це форма реалізації зобов'язуючих правових норм, яка полягає в активній поведінці суб'єктів, що здійснюється ними, як правило, незалежно від їхнього власного бажання. Виконання норми права – це, по суті, виконання ними своїх юридичних обов'язків, які вимагають активних дій.

Використання норми права – це форма реалізації уповноважуючих правових норм, яка полягає в активній поведінці суб'єктів, яка здійснюється ними за власним бажанням. Використання правової норми, на відміну від двох інших форм реалізації, може бути тільки добровільним, тобто здійснюватися виключно за власним бажанням. Це, наприклад, використання права власності тощо.

Застосування норми права – це особлива форма реалізації права, що включає поєднання та співвідношення дотримання, виконання та використання. Здійснюється спеціально уповноваженими державними органами і посадовими особами. Має індивідуалізований, персоніфікований характер. Може ґрунтуватися на будь-якому способі правового впливу залежно від конкретної ситуації [9].

Але якщо сам процес реалізації вважати активним процесом діяльності людини, то дотримання норм у процесі створення результату (твору) творчої діяльності можна вважати одним із інструментів, адже «творець» зобов'язаний поважати авторські права інших осіб і не має права порушувати такі права, адже за це може наступити певний вид відповідальності.

Виконання переплітається з дотриманням, адже виконання виходить із необхідності дотримуватися певних норм і передбачає виконання обов'язку (наприклад, обов'язок видавця подавати у встановленому порядку державну статистичну звітність, інформацію про випущені у світ видання відповідно до а. 14 ст.20 Закону України «Про видавничу справу»).

Але наведені способи реалізації суб'єктивного права на творчість носять досить узагальнений характер і притаманні іншим видам правовідносинам, що можуть виникнути в будь-якій галузі права. Нас цікавить специфіка способів реалізації саме права на творчість.

Ураховуючи визначення поняття «спосіб» та положення Цивільного Кодексу України та законодавства України, зокрема Закону України «Про авторське право і суміжні права», можна спробувати визначити способи, притаманні саме процесу реалізації суб'єктивного права на творчість.

«Реалізація, – відзначає В.М. Протасов, – представляється як процес перекладу явища в іншу якість, вживання його якостей, властивостей із метою досягнення якогось результату. Відносно права цей процес означає переклад його норм в іншу реальність, в іншу якість – якість правомірної поведінки: використання властивостей права для досягнення необхідного соціального результату» [2, с. 151].

твору або як ілюстрацію у виданнях, радіо- і телепередачах, фонограмах та відеограмах, призначених для навчання, за умови дотримання звичаїв, зазначення джерела запозичення та імені автора, якщо воно вказане в такому джерелі, та в обсязі, виправданому поставленою метою; для відтворення в судовому та адміністративному провадженні в обсязі, виправданому цією метою; тощо» [5, с. 110–111].

2. Спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість залежно від ступеня активності особи (автора, суб'єкта):

1) **активний** – такий спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа здійснює активні дії (написання твору, складає нову комп'ютерну програму тощо). Цей спосіб передбачає виконання та використання права, під час яких особа виконує свої юридичні обов'язки в процесі реалізації суб'єктивного права на творчість (наприклад, необхідність отримання дозволу на певні дії або, наприклад, обов'язок, встановлений авторським договором замовлення, при якому автор зобов'язується створити в майбутньому твір відповідно до умов цього договору і передати його замовникові; чи виконує активні дії зі створення об'єкта інтелектуальної власності);

2) **пасивний** – спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа утримується від здійснення активних чи будь-яких інших дій, за які встановлюється юридична відповідальність. У даному випадку виходить із форми (обов'язку) дотримання. Суб'єкт повинен узгоджувати свою поведінку з нормами-заборами: не робити того, що заборонено. Значення цієї форми реалізації норм права полягає в тому, щоб не допустити здійснення дій, які спричинили б шкоду суспільству, державі, окремій особі. Дотримання завжди має пасивний характер. Реалізація цих норм досягається не в силу здійснення активних дій суб'єктами, а завдяки утриманню від заборонених дій. Таким прикладом може служити «споживчий» аспект реалізації суб'єктивного права на творчість. Адже існує думка, що реалізація суб'єктивного права на творчість передбачає не тільки створення, а й «споживання» готового результату творчої діяльності інших осіб для подальшого наробітку здібностей і можливості створення нового об'єкту. Таку думку висловлює Т. Аткишкіна у своїй статті «Свобода творчості як форма реалізації суб'єктивного права у сфері культури»: «Суб'єктивне право на культуру в широкому розумінні реалізується, з одного боку, як право художника на творчу свободу та ініціативу, втілення

художньо-творчих проєктів, а з другого – як право особистості, яка, так би мовити, є «споживачем», точніше – суб'єктом сприйняття творів мистецтва і культури [6, с. 126].

3. Спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість залежно від кількості суб'єктів:

1) **самостійний (одноосібний)** – спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа самостійно здійснює реалізацію суб'єктивного права на творчість, використовуючи свої творчі здібності відповідно до законодавства України;

2) **колективний** – спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа приєднується чи дозволяє приєднатися до своєї творчої діяльності іншим особам. Регулюється, зокрема, Законом України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», де зазначено, що творчою спілкою є добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту.

4. Спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість залежно від законності здійснення та наявності необхідних дозволів у разі, якщо їх наявність вимагається законодавством:

1) **ті, що потребують легітимізації** (дозволу, ліцензії тощо) – спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа, що бажає реалізувати свої суб'єктивні права на творчість, зобов'язана провести процедуру отримання дозволів, встановлених законодавством України для відповідних напрямів творчої діяльності. До такого виду можна включити ті способи реалізації суб'єктивних прав на творчість, за яких державою встановлена необхідність отримання ліцензії. Ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності – це письмове повноваження, видане особою, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензіара), іншій особі (ліцензіату), яке надає їй право на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері;

2) **ті, що не потребують легітимізації** – спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа, що бажає реалізувати свої суб'єктивні права на творчість, не має обов'язку проводити процедуру отримання дозволів або погодження від держави чи іншої особи, що має авторські права. При цьому особа може вільно розпоряджатися результатами своєї творчої діяльності відповідно до законодавства України.

Творча діяльність із правової точки зору завжди поєднує в собі матеріальний і духовний світ автора, адже якщо твір не доведений до відома і відомий тільки самому автору або залишається невітленим, постає питання щодо захисту з боку законодавства. Тому можна завжди говорити, що, здійснюючи творчу діяльність, автор має в якості результату втілення своїх духовно-матеріальних потреб. Але, в будь-якому випадку, автор має право втілювати свої «таланти» задля суспільства або особисто для себе (при цьому він не перестає бути автором). Таким чином, можна виділити ще такі види способів реалізації суб'єктивного права на творчість, як:

1) за замовленням (для задоволення суспільних потреб) – такий спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа, що має творчі здібності, втілює їх за попереднім замовленням від інших фізичних та/або юридичних осіб. Такі твори стають соціально корисними;

2) особистий (для задоволення особистих духовно-матеріальних потреб) – такий спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість, за якого особа, що має творчі здібності, втілює їх тільки за наявності своїх (особистих) духовно-матеріальних потреб і не має на меті принести будь-яку соціальну користь. За такого способу реалізації суб'єктивного права на творчість твори, якщо і стають відомими, то зовсім випадково, коли розповсюдження набуває непередбаченої популярності.

Висновки. З огляду на викладену інформацію та аналіз точок зору вчених-правознавців, зроблено висновок, що спосіб реалізації суб'єктивного права на творчість – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість особі реалізувати суб'єктивне право на творчість відповідно до норм законодавства, що встановлюють межі можливої поведінки суб'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иоффе О.С. Основы авторского права. Авторское, изобретательское право, право на открытие : учебное пособие. Москва, 1969. 130 с.
2. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. Вопросы и ответы. Москва : Новый Юрист, 1999. 240 с.
3. Грибанов В.П. Осуществление и защита авторских прав. Москва : «Статут», 2000. 411 с.
4. Сергеев А.П. Гражданское право : учебник. Москва : Проспект, 2000. 610 с.
5. Харитонов С.О., Дришлюк А.І. Цивільне право України. Суми, 2006. 352 с.
6. Аткишкіна Т. Свобода творчості як форма реалізації суб'єктивного права у сфері культури. *Право та культура: теорія і практика : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ. 15-16 травня 1997 р.* Київ, 1997. 287 с.
7. Матеріал с вікісловника. URL : <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1>.
8. Форма права. URL : <http://scicenter.online/teoriya-gosudarstva-prava-scicenter/forma-prava.html>.
9. Форми реалізації права: поняття, види, співвідношення зі способами правового впливу. URL : <https://studfiles.net/preview/3009022/page:19/>.

Сабура Світлана Олександрівна

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ТВОРЧІСТЬ

У статті розглядається значення та розкриття поняття «спосіб» у контексті реалізації суб'єктивного права на творчість та наводяться ознаки відмінності від поняття «форма» та «метод». Також проводиться систематизація існуючих способів реалізації суб'єктивного права на творчість, що дасть змогу в подальшому як іншим правознавцям під час їхньої практичної діяльності швидко орієнтуватися у просторі юридичної інформації у процесі надання правових послуг, так і авторіві під час реалізації свого суб'єктивного права на творчість швидко захистити встановлену законодавством міру дозволеної поведінки особи.

Ключові слова: суб'єктивне право, форма, метод, творчість.

Сабура Светлана Александровна

СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ТВОРЧЕСТВО

В статье рассматривается значение и раскрывается понятие «способ» в контексте реализации субъективного права на творчество, и указываются отличительные признаки от понятий «форма» и «метод». Также проводится систематизация существующих способов реализации субъективного права на творчество, что позволит в дальнейшем как другим правоведам при их практической деятельности быстро ориентироваться в пространстве юридической информации при предоставлении правовых услуг, так и автору при реализации своего субъективного права на творчество быстро защитить установленную законодательством меру дозволенного поведения лица.

Ключевые слова: субъективное право, форма, метод, творчество.

Sabura Svitlana

WAYS OF IMPLEMENTATION OF THE SUBJECTIVE RIGHT ON THE CREATION

The article examines such important concepts as the method and form, which makes it possible to avoid mistakes when determining how to implement a subjective approach to creativity.

The article discusses the meaning and disclosure of the concept of the “way” in the context of the implementation of the subjective right to creativity and identifies the distinctive features from the concepts of “form” and “method”. The article focuses on the opinion of legal scholars who provide information about the possible ways that a person uses in the process of exercising the subjective right to creation.

It also contains definitions of such important concepts as “compliance”, “fulfillment”, “use” of the rule of law, which allow a more detailed understanding of the variety of ways of realisation of the subjective right to creativity. To identify the most characteristic ways inherent in the process of implementing the subjective right to creativity, considered all of some of the varieties of methods in general, existing in the system of realization of subjective rights. The definition of such concepts as implementation, which provide an informative basis for the disclosure of a topic under the article, is given.

The importance of some forms of realization of the subjective right to creativity is revealed. Such a form can be considered a contractual form, because the contractual form provides for the implementation and protection of both the personal and property rights of the author.

It is established that in realizing the subjective right to creativity the person chooses the way characteristic and actual for a specific work that is the result of the realization of such a right.

Also, the existing options of exercising the subjective right to creativity are systematized, which will allow other lawyers in their practice to quickly navigate the legal information space in the provision of legal services, and the author, in exercising his subjective right to creativity, quickly protect the lawful measure of legal behavior faces.

Key words: subjective right, form, method, creativity.

призи; загальна сума призових фондів перевищила вказану суму.

У нашій країні кіберспорт також поступово розвивається. Зокрема, в Києві функціонує один із найкращих комп'ютерних центрів в Європі. Він носить назву «Київ Кіберспорт Арена», і в ньому постійно проводяться кіберспортивні змагання різної складності і значущості. В Україні також є своя кіберспортивна ліга «Star Ladder» з «Dota 2» і «C-S: GO» [13].

Більше того, українська кіберкоманда Natus Vincere (скор. – NAVI) наразі входить у трійку кращих команд світу, а кіберспортсмен S1mple Олександр Костильов вважається чи не кращим у світі [14].

Важливо, що у 2017 році Міжнародний олімпійський комітет визнав масову популярність кіберспорту в усьому світі і відкрив можливість того, що одного дня кіберспорт може стати олімпійським видом спорту. Кіберспорт із кожним днем продовжує рости і отримувати повагу як справжній вид спорту серед більшості організацій у всьому світі.

Як слушно зауважив вітчизняний науковець-цивіліст М.О. Ткалич, «характерною рисою сучасного спорту є його суцільна комерціалізація, відповідно, переважна більшість суспільних відносин у сфері спорту є приватними. Приватні відносини у сфері спорту – це переважно майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, які виникають у зв'язку зі здійсненням спортивної діяльності, і врегульовані нормами приватного права» [12].

Наразі Esports вступає в нову фазу, стає повноцінним зрілим ринком. Наступні два роки будуть вирішальними в тому, наскільки швидко він переростає в багатомільярдний бізнес, що саме і визначає його приватну природу. Ключовими визначальними факторами є успіх місцевих ліг та підхід до франчайзингу, впровадження нових нормативно-правових актів для регулювання даної сфери, поява нових ігрових форматів та кіберзмагань, поширення продажів прав на склад команди, вплив на зближення промисловості з традиційними медіа, телекомунікаційними та спортивними компаніями.

У деяких провідних країнах світу, таких як Китай, Японія, США та Франція, кіберспорт вже набув офіційного статусу виду спорту і перетворився на унікальну потужну індустрію. Наприклад, Франція нещодавно прийняла низку законів, спрямованих на регулювання сфери цифрових

технологій, відомих під назвою «Цифрова республіка». Кіберспорт також став об'єктом правового регулювання зазначених нормативно-правових актів [15]. Натомість, наприклад, у Німеччині на державному рівні немає єдності навіть щодо визнання кіберспорту окремим видом спорту.

Більш того, слід додати, що, наприклад, головне місце в системі спорту США посідають спортивні ліги, які й визначають основні принципи регулювання взаємовідносин між відповідними суб'єктами спортивної діяльності, використовуючи приватно-правові механізми (переважно контракти) [12].

Отже, очевидним є той факт, що як США, так і країни ЄС розглядають кіберспорт як різновид бізнесу і, відповідно, – як сферу приватноправового регулювання.

Професійні види спорту, як правило, мають національний керівний орган, який захищає інтереси команд і гравців. Проте на сьогодні, на жаль, лиш у деяких країнах тільки почали утворюватися національні організації, які захищають учасників кіберспортивних відносин. Але, наприклад, Асоціація електронного спорту Кореї (скорочено АЕЕК, на англ. – The Korea e-Sports Association («KeSPA»)) з'явилася у 2012 році як керівний орган для 25 кібергравців, що досягли значних результатів у кіберспорті. KeSPA вже встановила певні норми, включаючи систему рейтингів, мінімальну заробітну плату для кібергравців, а також сприяння переходу кібергравців у вищі ліги.

І таким чином, ще раз підтверджується, що в даній сфері правового регулювання, безперечно, наразі домінує приватно-правове регулювання.

Нагадаємо, що у травні 2016 року розпочала роботу Всесвітня асоціація кіберспорту (WESA). Метою WESA є об'єднання eSports професіоналів з усього світу для «подальшої професіоналізації eSports шляхом введення механізму представництва гравців, стандартизації правил проведення кіберзмагань».

Цікавим також є те, що WESA створила свій арбітражний суд для вирішення спорів у сфері кіберспорту. Але наразі не до кінця представила механізм роботи арбітражу, та існує дефіцит фахівців, які б були обізнані і в арбітражі, і в тонкощах кіберспортивних відносин.

Багато непорозумінь виникає і в договірних відносинах у сфері кіберспорту. Наприклад, нещодавно деякі корейські організації були звинувачені в тому, що вони відмовлялися платити зарплати кіберспортсменам, що призвело до повільного відтоку корейських гравців на інші ринки. В інтерв'ю гравець League of Legends Baе

«Dade» Eo-jin повідомив, що «корейські гравці прокидаються в 1 ночі і грають до 5 ранку», і висловив думку, що 16-годинний графік тренування був важливим фактором у формуванні емоційного вигорання. Саме тому важливо правильно сформулювати та закріпити певні нормативи, гарантії, права та обов'язки в контракті.

Також у контрактах слід приділити особливу увагу медичному страхуванню, оскільки більшість ігор у сфері кіберспорту вимагають швидкого здійснення багатьох дій за хвилину, тому деякі гравці можуть отримати травми, що спричиняють перенапруження, викликаючи біль у руці або зап'ясті, а також емоційний стрес [16].

Слід зауважити, що велика кількість спорів у сфері кіберспорту виникає через недотримання спортсменами вимог, які встановлюють організатори того чи іншого кібертурниру. Наприклад, у 2010 році одинадцять гравців StarCraft: Brood War були визнані винними у фіксації матчів із метою отримання прибутку, потім вони були оштрафовані та отримали заборону брати участь у майбутніх кібертурнірах.

У 2014 році чотири високопосадовці із північноамериканського об'єднання iBuyPower, а саме Sam «DaZeD» Marine, Braxton «swag» Pierce, Joshua «steel» Nissan and Keven «AZK» Lariviere були відсторонені від участі в офіційних турнірах після того, як вони були визнані винними в незаконній фіксації кібертурнірів [16].

Усі ці порушення виникали через недостатню обізнаність у правилах, умовах та інструкціях про-

ведення кіберспортивних змагань через те, що немає єдиних стандартів проведення такого роду турнірів і немає централізованого управління даною сферою, тому кожна організація встановлює свої правила гри.

Тим не менш, особливості сфери кіберспорту через його віртуальний елемент, засоби виробництва на основі інтелектуальної власності та різноманітні способи гри повинні бути враховані, коли настає час зробити висновок про статус кіберспорту як нової сфери цивільно-правового регулювання [2].

Висновки. Наразі можна констатувати, що кіберспорт є новою потужною індустрією, яка потребує належного правового регулювання як на національному, так і на міжнародному рівні.

За відсутності єдиних підходів до правового регулювання кіберспорту його розвиток відбувається дещо хаотично, з логічним запозиченням деяких моделей регулювання із «традиційних» видів спорту. Утім, урахуовуючи міжнародні тенденції, те, що вже найближчим часом ми будемо спостерігати вироблення та запровадження життєздатної концепції регламентації більшості істотних аспектів кіберспортивної діяльності на наднаціональному рівні, сумнівів не викликає.

А тому робиться висновок, що кіберспорт доцільно розглядати як сферу саме приватноправового регулювання, яка має свій предмет, передусім майнові відносини, що складаються у зв'язку зі здійсненням кіберспортивної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Consolazio D. The History Of Esports. 2018. URL : <https://www.hotspawn.com/the-history-of-esports/>.
2. Abanazir C. E-sport and the EU: the view from the English Bridge Union. *Int Sports Law J.* 2019. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-018-0139-6#citeas>.
3. Evens T. Katrien Lefever: New Media and Sport-International Legal Aspects. *Int Sports Law J.* 2013. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-013-0023-3>.
4. Pijetlovic K. EU sports law: a uniform algorithm for regulatory rules. *Int Sports Law J.* 2017. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-017-0114-7>.
5. Schwab B. Correction to: Embedding the human rights of players in world sport. *Int Sports Law J.* 2018. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-018-0133-z>.
6. Serby T. The state of EU sports law: lessons from UEFA's "Financial Fair Play" regulations. *Int Sports Law J.* 2016. URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s40318-016-0091-2>.
7. Бордюгова Г.Ю. Міжнародне спортивне право як основа для формування національної галузі права «Спортивне право України»: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009.
8. Заїченко Л.І. Спортивний клуб в системі господарсько-правових відносин: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Харків: НУ ім. Я. Мудрого, 2015.
9. Залізко О.М. Вирішення спорів, що виникають з міжнародних приватних спортивних відносин Спортивним арбітражним судом: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ: КНУ, 2018.
10. Тіхонова М.А. Непідприємницькі фізкультурно-спортивні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис ... канд. юрид. Харків: ХНУВС, 2009.
11. Ткалич М.О. Спортивні клуби, як учасники спортивних правовідносин: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Одеса: ОНЮА, 2010.
12. Спортивне право: актуальні проблеми: монографія / С.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Н.Ю. Голубсва та ін.; голов. ред. С.О. Харитонов; НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2018. 240 с.

13. Киберспорт и Украина: самые известные достижения украинцев. *Obozrevatel*. 2017. URL : <https://www.obozrevatel.com/tech/news/82071-kibersport-i-ukraina-samyie-izvestnyie-dostizheniya-ukraintsev.htm>.
14. Natus Vincere. *Natus Vincere*. 2019. URL : <https://navi.gg/>.
15. French government announces plans to legalize and regulate esports industry. *Venturebeat*. 2016. URL : <https://venturebeat.com/2016/05/03/french-government-announces-plans-to-legalize-and-regulate-esports-industry/>.
16. Esports. *Wikipedia*. 2018. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Esports#Ethics_and_legal_problems.

Харитонов Євген Олегович, Толмачевська Юлія Олегівна
КІБЕРСПОРТ ЯК СФЕРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У даній статті розглядається нова, не врегульована вітчизняним законодавством сфера цивільного правового регулювання – кіберспорт. Метою даної статті є аналіз цивільно-правових відносин, які виникають у сфері кіберспорту, та пошук відповіді на питання, чи відноситься дана сфера до приватно-правової та чи необхідно здійснювати законодавче регулювання кіберспортивних відносин.

На підставі одержаних результатів зроблено висновок про те, що наразі відсутні єдині підходи до правового регулювання кіберспорту, і, як наслідок, його розвиток відбувається дещо хаотично, але між тим можна спостерігати логічне запозичення деяких моделей регулювання із «традиційних» видів спорту з урахуванням специфіки кіберспортивних відносин.

Ключові слова: кіберспорт, сфера правового регулювання, приватні відносини, спортивне право, правове регулювання.

Харитонов Евгений Олегович, Толмачевская Юлия Олеговна
КИБЕРСПОРТ КАК СФЕРА ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В данной статье рассматривается новая, не урегулированная отечественным законодательством сфера гражданского правового регулирования – киберспорт. Целью данной статьи является анализ гражданско-правовых отношений, возникающих в сфере киберспорта, и поиск ответа на вопрос, относится ли данная сфера к частно-правовой, необходимо ли осуществлять законодательное регулирование киберспортивных отношений.

На основании полученных результатов сделан вывод о том, что на сегодня отсутствуют единые подходы к вопросу правового регулирования киберспорта, и, следовательно, его развитие происходит несколько хаотично. Между тем можно наблюдать логическое заимствование некоторых моделей регулирования из «традиционных» видов спорта с учетом специфики киберспортивных отношений.

Ключевые слова: киберспорт, сфера правового регулирования, частные отношения, спортивное право, правовое регулирование.

Kharitonov Evgen, Tolmachevskaya Yuliia
ESPORT AS A SPHERE OF CIVIL LAW REGULATION

This article considers a new, not regulated by national legislation sphere of civil legal regulation – eSports. The purpose of this article is to analyze the civil law relations which arise in the field of eSports and the search for an answer to the question whether this sphere is private law and whether it is necessary to carry out legislative regulation of cyber relations.

It should be noted that the general foundations of eSports are similar to traditional sports: skilled players, supported by fans and sponsors, compete with each other in eTournament. Of course, the system of cyberculture has been formed, but now it is possible to isolate its constituent elements, among which are: skilled players; amateur and professional teams that take part in competitions on leading “types of cyber sport”; organizers of the event (mainly – the league); fans; videogame developers (because they create and distribute videogames that are used in cybersports); translators; and, finally, sponsors and other actors (in particular, advertisers), etc.

Nevertheless, the peculiarities of cybersport through its virtual element, the means of production on the basis of intellectual property and various ways of playing should be taken into account when it comes time to draw a conclusion on the status of cybersports as a new sphere of civil law regulation.

Based on the obtained results, it was concluded that today there are no common approaches to the issue of legal regulation of eSports and, therefore, its development is somewhat chaotic, but, meanwhile, one can observe the logical borrowing of some models of regulation from “traditional” sports, taking into account the specifics eSports relations.

Key words: eSports, legal regulation, private relations, sports law, legal regulation.

клад, актами цивільного стану за своїм змістом є визнання особи безвісно відсутньою, оголошення її померлою і т.п.

Деякі з актів цивільного стану підлягають державній реєстрації. Це стосується народження фізичної особи і її походження, громадянства, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені, смерті. На відміну від загального переліку актів цивільного стану, перелік актів, що підлягають державній реєстрації, є вичерпним (ч. 3 ст. 49 ЦК України).

Державна реєстрація актів цивільного стану здійснюється територіальними органами РАЦС, утвореними органами виконавчої влади. Акти цивільного стану у відношенні громадян України, що проживають за кордоном, реєструються консульськими установами України.

Для здійснення запису акта цивільного стану громадяни мають надати документи, які є підставою для державної реєстрації цього акта (наприклад, довідка установленної форми про народження чи смерть; рішення суду про встановлення батьківства і т.п.), а також документ, що засвідчує особистість заявника.

Зміни чи виправлення в запис акта цивільного стану вносяться органом РАЦС за заявою зацікавлених осіб (наприклад, у випадку помилки під час запису), на підставі рішення суду чи на підставі рішень адміністративних органів, на підставі інших записів актів цивільного стану (наприклад, у запис акта про народження вносяться зміни на підставі запису про встановлення батьківства чи про усиновлення).

Відмова органа РАЦС внести в запис актів цивільного стану зміни чи виправлення може бути оскаржена в суді. На підставі судового рішення вносяться також виправлення чи зміни в записі акта цивільного стану за наявності спору між зацікавленими сторонами.

У випадку втрати свідоцтва про державну реєстрацію акта цивільного стану громадянину на його прохання може бути видано органом РАЦС повторне свідоцтво на підставі запису актів цивільного стану, який зберігається в органах РАЦС. Сам втрачений запис акта цивільного стану може бути відновлений тільки на підставі рішення суду про установлення факту реєстрації відповідного акта цивільного стану.

Анулювання записів актів цивільного стану проводиться органом РАЦС за місцем збереження цих записів актів цивільного стану на підставі рішення суду. Із моменту анулювання запис акта цивільного стану втрачає своє правове значення.

Державна реєстрація актів цивільного стану проводиться відділами ДРАЦС, виконавчими органами сільських, селищних і міських (крім міст обласного значення) рад. Акти цивільного стану стосовно громадян України, що проживають за кордоном, реєструються консульськими установами України.

Державна реєстрація актів цивільного стану здійснюється шляхом створення двох ідентичних екземплярів записів на бланку відповідної форми, куди включаються необхідні відомості про громадянина і про сам акт цивільного стану. Сьогодні з розвитком ІТ-технологій дані запису акта цивільного стану підлягають обов'язковому внесенню до Державного реєстру актів цивільного стану громадян – державної електронної інформаційної системи. На підставі вчиненого запису громадянам видається свідоцтво – документ, що засвідчує факт державної реєстрації акта цивільного стану.

З урахуванням наявності ІТ-технологій, із метою оптимізації процесу надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.06.2015 року № 669-р «Про реалізацію пілотного проекту у сфері державної реєстрації актів цивільного стану» наказом Міністерства юстиції України від 09.07.2015 року № 1187/5 було запроваджено пілотний проект щодо подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет, де був створений офіційний сервіс – Веб-портал «Звернення у сфері державної реєстрації актів цивільного стану».

Із використанням даного веб-порталу громадяни можуть подати до відділів РАЦС такі заяви: про державну реєстрацію шлюбу, про державну реєстрацію розірвання шлюбу на підставі рішення суду, про розірвання шлюбу подружжя, яке не має дітей, про розірвання шлюбу відповідно до ст. 107 СК України [2], про зміну імені, про повторну видачу свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану, про надання витягів із Державного реєстру актів цивільного стану громадян та про внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання.

Також із використанням функціональних можливостей зазначеного Веб-порталу Міністерства юстиції України в особистому кабінеті кожний користувач може: зареєструватись шляхом заповнення електронної реєстраційної форми, заповнити звернення для заяви на отримання доку-

ментів про державну реєстрацію актів цивільного стану та реєстрацію актів цивільного стану, надіслати документи, які були попередньо відскановані на сканері, – копії документів, необхідних для роботи спеціаліста відділу державної реєстрації актів цивільного стану, обрати зручний час та дату проведення державної реєстрації актів цивільного стану, здійснити попередній запис на відвідування відділу ДРАЦС, отримати онлайн-консультацію спеціаліста відділу державної реєстрації актів цивільного стану з будь-якого питання, що належить до його компетенції.

Зазначені заяви в обов'язковому порядку повинні містити електронний цифровий підпис фізичної особи або бути підписаними під час особистого звернення до відділу державної реєстрації актів цивільного стану протягом трьох днів із дня подачі заяви.

Скориставшись вищевказаними послугами, користувачі мають можливість вирішити питання, пов'язані з діяльністю відділів ДРАЦС, заощадивши свій вільний час.

Заяві, зверненню користувача, надісланим через Веб-портал, автоматично присвоюється унікальний реєстраційний номер. Повідомлення про результати розгляду заяви або звернення надсилається користувачу відповідальним працівником відділу державної реєстрації актів цивільного стану в день їх отримання або не пізніше наступного робочого дня в разі надходження заяви або звернення поза робочим часом відділу та відображається в особистому кабінеті.

У день здійснення з використанням Веб-порталу попереднього запису фізичної особи на прийом із питань державної реєстрації народження, смерті, повторної видачі свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану, а також видачі витягів із Реєстру працівник відділу державної реєстрації актів цивільного стану перевіряє отримані відскановані копії документів, наявність актового запису цивільного стану, на підставі якого необхідно видати відповідне свідоцтво або витяг із Реєстру, відомості актового запису про шлюб батьків, необхідні для державної реєстрації народження.

Для повторної видачі свідоцтва про державну реєстрацію актів цивільного стану, а також для видачі витягу з Реєстру працівник відділу державної реєстрації актів цивільного стану в цей самий день звертається з електронним запитом до відділу державної реєстрації актів цивільного стану України за місцем складання відповідного актового запису цивільного стану для отримання під-

твердження про відповідність відомостей у Реєстрі даним паперового носія актового запису.

Завдяки таким новаціям паперові питання українцям можна буде вирішувати просто вдома, через Інтернет. Упровадження сервісу має допомогти зекономити час на добування різних довідок та відомостей.

Органи ДРАЦС на підтвердження проведеної державної реєстрації актів цивільного стану видають відповідні свідоцтва та витяги з Державного реєстру актів цивільного стану громадян.

Видача документів про державну реєстрацію актів цивільного стану забезпечує офіційне визнання та підтвердження державою фактів народження фізичної особи та її походження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені, смерті та сприяє належній реалізації законних прав та інтересів фізичної особи.

Про факт державної реєстрації акта цивільного стану органами державної реєстрації актів цивільного стану видається відповідне свідоцтво.

Бланки свідоцтв виготовляються за затвердженими Кабінетом Міністрів України зразками та їх описами, кожен такий бланк має серію і номер [3].

У разі втрати, пошкодження чи знищення свідоцтва про державну реєстрацію акта цивільного стану або з інших причин відсутності його оригіналу громадянину за його заявою на підставі актового запису цивільного стану може бути видане органом державної реєстрації актів цивільного стану повторне свідоцтво [4].

Фізичні чи юридичні особи на підтвердження державної реєстрації акта цивільного стану можуть також отримати документи, видача яких здійснюється у формі витягів із Реєстру за затвердженими Мін'юстом зразками [5].

Оплата та порядок видачі повторних свідоцтв або витягів із Реєстру здійснюється згідно з «Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5, «Порядком ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 № 1064, «Інструкцією з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян».

Видача свідоцтв про народження, укладання шлюбу, розірвання шлюбу, зміну імені, смерть здійснюється на підставі складеного актового запису цивільного стану в повній відповідності до нього на бланках, виготовлених друкарським способом за єдиним для всієї держави зразком, затвердженим згідно з вимогами чинного зако-

нодавства України. Повторні свідоцтва видаються (надсилаються) на таких самих бланках, та робиться відмітка «Повторно».

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, підсумовуючи викладене вище, подання до відділів державної реєстрації актів цивільного стану звернень щодо заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу

Інтернет, тобто використовуючи ІТ-технології, не звільняє від необхідності особистого звернення користувача до відділу та подання ним документів, передбачених законодавством для реєстрації відповідних актів цивільного стану. Використання ІТ-технологій полегшує громадянам України можливість забезпечити своє бажання укласти шлюб та створити сім'ю або зареєструвати інший цивільний стан.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22.
3. Про затвердження зразків актових записів цивільного стану, описів та зразків бланків свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану. Кабінет Міністрів України; Постанова, Форма типового документа, Зразок [...] від 10.11.2010 № 1025.
4. Порядок ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 року № 1067.
5. Про внесення змін до Інструкції з ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян Наказ міністерства юстиції України від 27 квітня 2016 року № 1235/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 27.04.2016 № 638/28768.

Сафончик Оксана Іванівна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИДАЧІ ДОКУМЕНТІВ ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

У запропонованій статті надається загальна характеристика правових аспектів порядку реєстрації актів цивільного стану у сфері інформаційних технологій. Основною метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розроблення пріоритетних напрямів науки щодо видачі документів про державну реєстрацію актів цивільного стану у сфері інформаційних технологій, теоретичних та практичних проблем, що виникають у зазначеній сфері в Україні. При цьому наголошується, що подання до відділів державної реєстрації актів цивільного стану звернень щодо заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет, тобто використовуючи ІТ-технології, не звільняє від необхідності особистого звернення користувача до відділу та подання ним документів, передбачених законодавством для реєстрації відповідних актів цивільного стану. З урахуванням наявності ІТ технологій, із метою оптимізації процесу надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.06.2015 року № 669-р було запроваджено пілотний проект щодо подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет, де був створений офіційний сервіс – Веб-портал «Звернення у сфері державної реєстрації актів цивільного стану». Використання ІТ-технологій полегшує громадянам України можливість забезпечити своє бажання укласти шлюб та створити сім'ю або зареєструвати інший цивільний стан. Крім того, слід констатувати, що зазначена проблема ще не досліджена належним чином, а багато питань ще не врегульовані, у зв'язку із чим соціальні та правові питання щодо порядку реєстрації актів цивільного стану у сфері інформаційних технологій потребують подальших наукових досліджень.

Ключові слова: сім'я, сімейні правовідносини, акти цивільного стану, реєстрація, інформаційні технології.

Сафончик Оксана Іванівна

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВЫДАЧИ ДОКУМЕНТОВ О ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИСТРАЦИИ АКТОВ ГРАЖДАНСКОГО СОСТОЯНИЯ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УКРАИНЕ

В предложенной статье дается общая характеристика правовых аспектов порядка регистрации актов гражданского состояния в сфере информационных технологий. Основной целью статьи является научный анализ, систематизация и оценка приоритетных направлений науки относительно выдачи документов о государственной регистрации актов гражданского состояния в сфере информационных технологий, теоретических и практических проблем, которые возникают в этой сфере. При этом акцентируется внимание на том, что подача в отделы государственной регистрации актов гражданского состояния через Интернет, то есть используя информационные технологии, не освобождает от личного обращения пользователя в отдел для подачи им документов, предусмотренных законодательством, для регистрации соответствующих актов гражданского состояния. С учетом наличия ИТ-технологий, с целью оптимизации процесса предоставления административных услуг в сфере государственной регистрации актов гражданского состояния для исполнения распоряжения Кабинета Министров Украины от 26.06.2015 года № 669-р был введен пилотный проект по подаче заявлений в сфере государственной регистрации актов гражданского состояния через сеть Интернет, где был создан официальный сервис – Веб-портал «Обращение в сфере государственной регистрации актов гражданского состояния». Использование ИТ-технологий облегчает гражданам Украины возможность осуществить свое желание заключить брак и создать

УДК 347.1

Манжосова Олена Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

Чернівецького юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Постановка проблеми. Онлайнві соціальні мережі є сучасною реалією та специфічним суспільним явищем, соціальною структурою, утвореною з комунікативною метою індивідами або організаціями, яка відображає різноманітні зв'язки між ними через різного роду соціальні взаємовідносини. Соціальні мережі як засіб взаємодії є середовищем співіснування значної кількості осіб із власними поглядами, потребами та цілями, що породжує значну кількість соціальних, етичних та правових проблем. Позитивний та негативний вплив соціальних мереж на свідомість осіб та суспільні процеси важко переоцінити, а стрімкий розвиток і кількість залучених суб'єктів вимагають удосконалення правового регулювання багатьох аспектів, пов'язаних із їх існуванням. Особлива увага, на нашу думку, має бути приділена забезпеченню неухильного дотримання немайнових прав особи в процесі її «дотриманості» до соціальних мереж і зокрема, проблемам захисту честі та гідності.

Стан дослідження теми. Теоретичні питання честі та гідності досліджували такі видатні науковці, як С.С. Алексєєв, Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.О. Красавчиков, Н.С. Кузнецова, М. С. Малєїна, Д.І. Меєр, І.Б. Новицький, Л.І. Петражицький, Й.О. Покровський, З.В. Ромовська, К.А. Флейшиць, Р.Й. Халфіна, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інші. Вагомий внесок у дослідження питань цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації зробили відомі фахівці у цій галузі, а саме: А.Л. Анісімов, О.М. Ердєлевський, Л.О. Красавчикова, М.М. Малєїна, В.П. Паліюк, Р.О. Стефанчук, С.І. Шимон та інші. Актуальним проблемам цивілістики в цифрову

добу приділяє значну увагу Є.О Харитонов, О.І. Харитонова. Проте науковим дослідженням захисту честі та гідності особи як користувача соціальних мереж приділено сьогодні мало уваги.

Метою статті є дослідження забезпечення особистих немайнових прав фізичних осіб в процесі користування онлайнвими соціальними мережами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Діюча Конституція України визнає честь і гідність людини найвищою соціальною цінністю, поряд з іншими фундаментальними правами, підтримуючи положення Загальної декларації прав людини, преамбула якої починається словами: «Визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру» [1; 2]. Водночас ст. 297 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3], закріплюючи право на повагу до гідності та честі фізичної особи і відзначаючи, що зазначені складники людської особистості є недоторканими, не розкриває їх змісту, вважаючи морально-етичними категоріями. Це призводить до плюралізму наукових поглядів щодо визначених категорій. Так, М.Н. Малєїна характеризує «честь» як суспільну оцінку особистості, міру духовних, соціальних якостей громадянина. Гідністю своєю чергою вона вважає внутрішню самооцінку власних якостей, здатностей, світогляду, свого суспільного значення [4, с. 58].

Р.О. Стефанчук розглядає честь людини із двох боків: зовнішнього (об'єктивного) та внутрішнього (суб'єктивного). З об'єктивного боку, це

моральна оцінка (визнання) діяльності, поведінки чи вчинків особи іншими людьми. Тобто честь розуміється як оціночна категорія, яка спрямована від суспільства до особистості. Джерелом такої оцінки є факти (інформація) про конкретні діяння особи та її поведінку в цілому, оскільки її внутрішній світ, який не має об'єктивної форми вираження (слова, письмова форма тощо), не може розцінюватись як джерело інформації. При цьому до уваги повинні братися лише соціально значимі факти. Отримана інформація співвідноситься у свідомості з інформацією про суспільні потреби, критерії добра й зла, справедливості, совісті, обов'язку, суспільного ідеалу тощо, на основі чого виникає оцінка про правильність чи неправильність (чесність чи нечесність) діянь або поведінки індивіда в цілому [5, с. 449].

У більш розширеному трактуванні честь розуміється як певна соціальна оцінка особистості, що формується в процесі суспільного життя, діяльності й спілкування людей та організацій із таких об'єктивних показників, як вчинки, погляди та інші явища суспільного життя. Натомість гідність – це певна самооцінка особистості своїх ділових, моральних та інших соціальних якостей [6, с. 145]. Хоча ці поняття й переплітаються певним чином, проте не зливаються, тобто лише частково дублюють одне одного [7, с. 251].

З.В. Ромовська, виділяючи серед особистих немайнових прав громадян право на честь і гідність, визначає його як право людини претендувати на правильну моральну оцінку її особистості чи діяльності, а також право вимагати від усіх інших осіб усунення будь-яких порушень та утримання від порушення цього права [8, с. 14]. Натомість Л.О. Красавчикова визначає право на честь, гідність та ділову репутацію як забезпечену законом можливість громадянина вимагати від інших осіб, щоб оцінка його особистості, справ і вчинків спиралась на реальні обставини й не спотворювалась ганебними відомостями, які не відповідають дійсності [9, с. 34]. Отже, можна розглядати право на честь та гідність як право на відповідну оцінку особи, зважаючи на її поведінку, на основі виключно реальних фактів.

Слід зазначити, що право на честь і гідність особи може бути порушене, а відповідно, потребує захисту не тільки в «реальному» житті, але й в процесі спілкування в онлайн-соціальних мережах. Ця позиція підтримується, наприклад, Європейським судом з прав людини, який тлумачить положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і, зокрема,

встановлює обов'язок забезпечення прав та свобод як в реальному, так і у віртуальному просторі [10]. Проблема необхідності захисту честі та гідності користувачів соціальних мереж є особливо актуальною, зважаючи на специфіку спілкування, яка потенційно збільшує можливість онлайн-зловживань.

Норми чинного законодавства кожному гарантують судовий захист права на спростовування недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Недостовірною визнається інформація, яка не відповідає дійсності, містить в собі неправдиві дані, викладена із перекрученням фактів. Негативна інформація поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного. Проте визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, законодавчо не врегульовані, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Переважаючою сьогодні є наукова думка, що юридичний склад правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, характеризується сукупністю таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширення інформації, яка стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право (п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи») [11]. Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначити характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням. Ці поняття не є тотожними, адже фактичне твердження – це логічна побудова та викладення певного факту чи групи фактів. Факт – це явище об'єктивної дійсності, конкретні життєві обставини, які склалися у певному місці та часі за певних умов. Враховуючи те,

що факт, сам по собі, є категорією об'єктивною, незалежною від думок та поглядів сторонніх осіб, то його відповідність дійсності може бути перевірена та встановлена судом. Адже судження – це те ж саме, що й думка, висловлення. Воно являє собою розумовий акт, що має оціночний характер та виражає ставлення того, хто говорить, до змісту висловленої думки і напряду, пов'язаний із такими психологічними станами, як віра, впевненість чи сумнів [12, с. 18]. Вирішуючи справи про захист честі та гідності, суди насамперед з'ясовують, чи містить певна інформація, що стала підставою для звернення до суду, конкретні життєві обставини, певні факти. Якщо зміст та характер досліджуваної інформації свідчить про наявність фактів, така інформація або її частина не може вважатись оціночним судженням, оскільки така інформація є не результатом суб'єктивної оцінки, а відображенням об'єктивної дійсності, що своєю чергою може бути встановлено та перевірено судом. Водночас виділення чіткого критерію розмежування не виключає наявності певних проблем, які виникають у правозастосовній практиці під час розгляду справ щодо захисту честі та гідності. Це, зокрема, виникає тоді, коли поширена інформація не містить певних фактичних тверджень, тобто має оціночний характер, але за своєю суттю є такою, що явно порушує особисті немайнові права особи. В такому разі не йдеться про висловлювання оціночних суджень у брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію [13, с. 30]. Пропозиція розглядати поширювану інформацію, що ганьбить честь, гідність чи ділову репутацію, не тільки з позицій її недостовірності завойовує все більше прихильників. Так, наприклад, порушення честі, гідності, ділової репутації пропонується розглядати як розповсюдження негативної інформації, що має фактичний особистісний характер. Неправдивість в цьому випадку не є обов'язковим елементом, а правопорушення може полягати в розповсюдженні правдивої інформації, яка, наприклад, містить особисту чи сімейну таємницю [14, с. 7].

Науковий підхід, згідно з яким будь-які образливі висловлювання, коментарі (які можуть спричинити душевні страждання, психологічно травмувати, а не тільки ті, що не відповідають дійсності і є фактичними твердженнями), є посяганням на честь та гідність особи та порушенням її немайнових прав, цілком відповідає міжнародним нормам та стандартам захисту основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Отже, інформація, яка розміщується в онлайн-нових соціальних мережах, (зокрема коментарі), може бути охарактеризована не як недостовірна, а як образлива, що також порушує особисті немайнові права фізичної особи. Існуюча ж сьогодні досить об'ємна судова практика в сфері захисту честі, гідності та ділової репутації, посягання на які було здійснене в соціальних мережах, здебільшого пов'язана із вимогами постраждалої сторони визнати інформацію недостовірною та відшкодуванням моральної шкоди. Не можна також не звернути увагу на існуючі судові рішення, згідно з якими образи, висловлені нецензурною лайкою навіть у присутності сторонніх осіб, не є інформацією, яка принижує честь, гідність та ділову репутацію [15], що також говорить про неготовність судової системи до визнання інформації, яка ображає та ганьбить особу та завдає шкоду її честі та гідності. І не дивлячись на популярність в соціальних мережах будь-яких «маскуючих» образливих висловів графічних зображень, проблема образ в процесі здійснення інтернет-спілкування стоїть сьогодні надзвичайно гостро і потребує теоретичного обґрунтування та удосконалення чинного законодавства.

Законодавство зарубіжних країн також передбачає відповідальність за образи в соціальних мережах. Така відповідальність може бути як цивільною, так і кримінальною. Так, наприклад, в Англії чи Уельсі відповідальність за подібні злочини передбачена трьома діючими законами (Malicious Communications Act, Communications Act, Protection from Harassment Act). Залежно від звинувачень та використаного закону покарання може скласти від двох до п'яти років позбавлення волі (хоча фактично таке суворе покарання поки майже не використовується) [16]. В Німеччині діє закон, за яким соцмережі повинні видаляти «вочевидь незаконні» записи або бути готовими заплатити штраф до 50 млн євро [17]. Найсуворішим сьогодні є окремий закон про покарання за інтернет-образи, який ухвалили у Новій Зеландії у 2015 році. Він передбачає кримінальну відповідальність, наприклад, видавцю сторінки, яка містить образливий коментар, загрожує штраф до 16 700 доларів, а особа, яка «вдіяла шкоду шляхом цифрового спілкування», отримує два роки ув'язнення чи штраф. Згідно з визначеним законом інтернет-спілкування не має відображати особисті відомості про іншу людину, бути образливим чи використаним з метою спричинення занепокоєння, містити брехливі твердження, підбурювати когось відправити особі повідом-

лення, яке може завдати школи адресату. Також документ забороняє публікувати пости, коментарі чи повідомлення, які містять заборонену до розголошення інформацію, підбурюють до суїциду чи дискредитують на основі кольору шкіри, раси, етнічного походження, сексуальної орієнтації, інвалідності [18].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, як бачиться, удосконалення системи правового регулювання

захисту особистих немайнових прав фізичної особи можливе завдяки розширенню тлумачення інформації, розповсюдження якої є підставою звернення за захистом. Така інформація може бути достовірною, проте образливою, посягати на честь та гідність особи. Окрім того, специфіка використання соціальних мереж дозволяє особі реалізувати право на захист самостійно, використавши механізм модерації образливих висловлювань в процесі інтернет-спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>.
4. Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советскими гражданами: монография. Москва : Знание, 1991. 128 с.
5. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Київ : КНТ, 2008. 626 с.
6. Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян : монографія. Донецьк : ДІВС МВС України, 2002. 164 с.
7. Цивільне та сімейне право України / за ред. Є.О. Харитоновна, Н.Ю. Голубевої. Київ : Правова єдність, 2009. 968 с.
8. Ромовская З.В. Личные неимущественные права граждан в СССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.712. К. : Киевский гос. ун-т им. Т. Шевченко, 1968. 20 с.
9. Красавчикова Л.О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 Екатеринбург : Уральская гос. юрид. академия, 1994. 43 с.
10. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
11. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/>.
12. Луспеник Д.Д. Розмежування оціночних суджень та стверджень про факти при розгляді справ про захист честі, гідності та ділової репутації. *Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці. Серія : Судова практика.* Харків : Харків юридич., 2005. 432 с.
13. Можаровська К.В. Фактичні твердження та оціночні судження як центральні цивільно-правові категорії захисту честі, гідності та ділової репутації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* Вип. 29. Частина 2. том 2. С. 28–32.
14. Смирнова А. А. Диффамация как злоупотребление свободой слова и информации (конституционно-правовой аспект). *Конституционное и муниципальное право.* 2007. № 9. С. 7–9.
15. Рішення Самбірського міськрайонного суду у справі № 466/4312/17 від 07.12.2017 URL: [https://protocol.ua/ru/sud_obrazi_vislovleni_netsenzurnouy_laykoayu_navit_u_prisutnosti_storonnih_osib_ne_e_informatsiyu_yaka_prinigue_chest_gidnist_ta_dilovu_reputatsiyu_\(sambirskiy_miskrayonniy_sud_u_spravi_466_4312_17_vid_07_12_2017\)/](https://protocol.ua/ru/sud_obrazi_vislovleni_netsenzurnouy_laykoayu_navit_u_prisutnosti_storonnih_osib_ne_e_informatsiyu_yaka_prinigue_chest_gidnist_ta_dilovu_reputatsiyu_(sambirskiy_miskrayonniy_sud_u_spravi_466_4312_17_vid_07_12_2017)/)
16. Social media and criminal offences URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/ldcomuni/37/3707.htm>
17. В Германии соцсети будут штрафовать на 50 млн евро за «язык вражды». URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2017/06/30/7067870/>
18. У Великій Британії образи у соцмережах можуть визнати кримінальним злочином URL: <https://netfreedom.org.ua/u-velykij-brytaniyi-obrazy-u-sotsmerezah-mozhut-vyznati-kryminalnym-zlochynom/>.

Манжосова Олена Вікторівна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті розглядаються питання забезпечення таких особистих немайнових прав фізичних осіб, як право на повагу до честі та гідності, яке порушується в процесі користування онлайн-мережами. В статті висловлюється думка, що порушує визначені права не тільки недостовірна інформація, яка не відповідає дійсності та містить в собі неправдиві дані, але й інформація, що ображає та ганьбить особу. Отже, проблеми захисту особи від образ, які виникають в процесі здійснення інтернет-спілкування, потребують подальшого теоретичного обґрунтування та удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: особисті немайнові права фізичної особи, право на повагу до честі і гідності, онлайн-соціальні мережі, анонімність, недостовірна інформація, образлива інформація.

Манжосова Елена Викторовна

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ЧЕСТЬ И ДОСТОИНСТВО В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

В статье рассматриваются вопросы обеспечения таких личных неимущественных прав физических лиц, как право на честь и достоинство, в процессе пользования онлайн-социальными сетями. В статье высказывается мнение, что нарушает определенные права не только недостоверная информация, которая не соответствует действительности и содержит в себе ложные сведения, но и информация, которая оскорбляет и порочит честь личности. Следовательно, проблемы защиты человека от оскорблений, которые возникают в процессе осуществления интернет-общения, требуют дальнейшего теоретического обоснования и совершенствования действующего законодательства.

Ключевые слова: личные неимущественные права физического лица, право на уважение чести и достоинства, онлайн-социальные сети, анонимность, недостоверная информация, оскорбительная информация.

Manzhosova Olena

SPECIFIC ASPECTS OF IMPLEMENTING THE RIGHT TO RESPECT TO HONOR AND DIVINE IN SOCIAL NETWORKS

The article deals with the issues of ensuring such personal non-property rights of individuals as the right to respect for honor and dignity in the process of using online social networks. It is noted that Ukrainian legal science and jurisprudence are not currently ready to recognize information that offends and defames a person in such a way as to damage his honor and dignity, since even the images expressed by an obscene nickname in the presence of unauthorized persons do not recognize information that degrades honor, dignity and business reputation.

The article states that the right to honor and dignity of an individual can be violated, and accordingly needs protection not only in “real” life, but also in the process of communication in online social networks, because the specificity of Internet communication, namely the conditional anonymity of a person who creates an illusion of opportunities to avoid liability, potentially increases the possibility of online abuse. The article is devoted to the information placed on online social networks (including comments) can be characterized not as unreliable, which is not true and contains false data or distorted facts, but also abusive, which also violates personal non-property rights an individual and despite the popularity in social networks of any “masking” abusive expressions of graphic images, the problem image in the process of Internet communication is today extremely acute and needs theoretical justification and improvement of the current legislation.

As you can see, the improvement of the system of legal regulation of the protection of personal non-property rights of an individual is possible by expanding the interpretation of information, the distribution of which is the basis for applying for protection. The article also suggests the possibility of using self-defense the right to respect for honor and dignity through the implementation of the mechanism of moderation of offensive speech in the process of Internet communication.

Key words: personal non-property rights of a person, right to respect for honor and dignity, online social networks, abuse in the process of Internet communication, inaccurate information, offensive information, anonymity, avoidance of responsibility, moderation of offensive language.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із варіантів забезпечення захисту прав володільців цифрового майна є впровадження інституту права віртуальної власності. Видається допустимим визначення права віртуальної власності як специфічного виду права власності, об'єктом якого є віртуальне майно.

Згідно з українською концепцією права власності, об'єктом права власності може бути як тілесна річ, так і безтілесна. Так, відповідно до ст. 316 ЦК України об'єктом права власності є річ (майно). А відповідно до ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю. Таким чином, поняття «річ» в українському законодавстві тлумачиться широко та включає в себе не лише предмети матеріального світу, але й безтілесні речі. Майнові права та обов'язки фактично і є безтілесними речами, а отже, вітчизняна концепція права власності не унеможливає застосування положень про право власності до віртуальних активів.

Крім специфіки об'єкту (яким завжди будуть безтілесні речі, тобто віртуальне майно), право віртуальної власності буде характеризуватися також специфікою підстав виникнення, змісту, захисту тощо.

Виникнення права віртуальної власності потрібно пов'язувати зі створенням / отриманням користувачем веб-платформи віртуального майна – тобто віртуального предмету, який володіє властивостями віртуальної власності: конкурентоздатності, стійкості, взаємопов'язаності [10, с. 1053]. Це може бути акаунт, аватар та інші ігрові предмети в мультикористувацькій грі, акаунт у соціальній мережі, доменне ім'я, імейл-адреси та інші цифрові об'єкти, що відповідають зазначеним ознакам. Варто зазначити, що віртуальні предмети, які є об'єктами віртуальної власності, є різновидом цифрових об'єктів. Тобто не всі цифрові об'єкти є віртуальною власністю [11, с. 148].

Специфіка права віртуальної власності полягає в тому, що абсолютність характеру повноважень власника проявляється лише у відносинах із третіми особами. Тобто при встановленні права віртуальної власності виникає два види правовідносин: перший – між власником віртуального майна та третіми особами, в яких повноваження власника мають абсолютний характер, другий – між власником віртуального майна та провайдером, в яких обсяг повноважень власника може

бути обмежений інтересами розробника / володільця платформи. Наприклад, у разі якщо оператор гри або соціальної мережі прийме рішення про те, що гра або соціальна мережа припинить своє існування, це буде підставою припинення права віртуальної власності без додаткових відшкодувань користувачам. Крім того, можливості власника віртуального майна визначатимуться особливостями тієї чи іншої платформи, оскільки її специфіка може унеможливити певні дії користувачів. Такий підхід у цілому також не суперечитиме українській концепції права власності, оскільки, незважаючи на абсолютний характер традиційного права власності, воно може бути обмежене у визначених випадках. Додаткового обґрунтування можливості існування віртуальної власності надає конструкція довірчої власності. Адже в рамках відносин довірчої власності довірчий власник також володіє правомочностями власника у відносинах із третіми особами, але його відносини з установником довірчої власності будуть відрізнятися. Наприклад, зміст повноважень довірчого власника визначається домовленістю з установником довірчої власності та може бути ним обмежений.

Важливою задачею, однак, є недопущення безпідставного звуження повноважень власників віртуального майна розробниками платформ. Це може розглядатись як зловживання провайдерами своїми правами та прийматись судом за основу при визнанні певних положень угод між провайдерами та користувачами недійсними.

Ця проблема відсилає до запропонованого П. Палкою поняття цифрової сили (digital force). Цифровою силою він називає наявність фактичної можливості вмішуватися у чиєсь цифрове володіння (володіння цифровими об'єктами) чи цифрову присутність (присутність на певній платформі завдяки реєстрації та автентифікації, тобто створення акаунту і отримання доступу до платформи). (Платформи він розуміє як кіберпростір, відповідно, присутність у цьому просторі є цифровою присутністю) [11, с. 171–172]. Надаючи доступ користувачам до своїх платформ, їхні володільці одночасно розробляють певні правила поведінки, які закріплюють в умовах сервісу (Terms of Service), що розглядаються як своєрідний контракт. (Хоча, на думку П. Палки, вони не завжди є контрактом за своєю природою, оскільки в них часто не міститься жодних зобов'язань провайдерів щодо надання послуг або надання їх у конкретному вигляді. Такі Terms of Service більш схожі на правила, які власники

ної системи більше ніж одна особа мають фактичний контроль щодо цифрового об'єкту. Наприклад, файл, завантажений у хмару, одночасно контролюється користувачем та провайдером. Користувачеві для контролю цього об'єкту необхідно мати дозвіл доступу, який надається провайдером. Але провайдер в той самий час також може користуватися цим об'єктом, змінювати його або видалити. Вони не роблять цього тому що, по-перше, взяли на себе обов'язок не торкатися цих об'єктів, по-друге, якщо вони будуть вчиняти певні дії щодо таких об'єктів, це підірве довіру інших користувачів, і провайдер у кінцевому підсумку втратить своїх клієнтів, які перейдуть до іншого провайдера. Однак тим не менш хости фактично володіють цими об'єктами. В цьому сенсі цифрове володіння, на відміну від традиційного, не є ексклюзивним – кілька осіб можуть володіти об'єктом одночасно (тобто мати контроль над цим об'єктом). Так само і у випадку з провайдерами віртуальних світів або соціальних мереж – вони також володіють об'єктами віртуальної власності одночасно із користувачами. Однак, на відміну від хмарних серверів, оператори віртуальних світів, наприклад, не беруть на себе обов'язок забезпечувати збереження віртуальних предметів, навпаки, вони залишають за собою право змінювати або видаляти їх. І в тому стані, в якому закон існує сьогодні, права віртуальних власників залишаються без інструментів захисту. Єдиною можливістю забезпечити цей захист є визначення, що дозволяється робити провайдерам [11, с. 160–161].

Із вказаного аналізу, проведеного П. Палкою, стає очевидним той факт, що правоможність користування у конструкції віртуальної власності також має свою специфіку. Д. Шелдон зазначає, що сьогодні право користування віртуальними предметами, що надається користувачам ліцензійною угодою, є суттєво обмеженим порівняно з правом користування матеріальною річчю. На додаток до обмежень, що забезпечуються кодом, ліцензійна угода обмежує користувачів дозволянням лише визначеної поведінки [15, с. 764].

Отже, якщо в рамках традиційних відносин власності власник своїми власними діями задовольняє свої інтереси, що дозволяє характеризувати їх як речові, специфіка відносин віртуальної власності визначається зобов'язанням між провайдером та користувачем. Тому що власник може самостійно користуватися своєю віртуальною власністю та задовольняти свої інтереси без допомоги інших осіб, але для того, щоб він міг здійснювати цю правоможність попередньо вона повинна

бути надана провайдером, який повинен постійно забезпечувати доступ власника до належного йому об'єкта з метою користування ним. Це знову ж таки повертає до питання про те, що у випадку встановлення віртуальної власності виникають два типи правовідносин – абсолютні, речові між власником і третіми особами, та відносні, зобов'язальні між власником і провайдером.

Аналізуючи правову природу права віртуальної власності з точки зору дуалістичної концепції зобов'язальних та речових прав, У. Ерлан зазначає, що право віртуальної власності слід вважати речовим правом. Обґрунтовує це твердження він крізь призму принципів речових прав. У. Ерлан стверджує, що до права віртуальної власності цілком застосовні принципи речових прав реального світу, такі як принцип абсолютності, публічності, унікальності, відчужуваності. Так, принцип абсолютності є застосовним до віртуального майна, оскільки користувачі схильні захищати своє віртуальне майно від третіх осіб та забороняти їм втручання у їхню власність. У віртуальних світах це можливо навіть за допомогою програмного коду, який дозволяє гравцям зробити фізично неможливим доступ третіх осіб до їх віртуального майна. Принципу публічності віртуальна власність відповідає тому, що віртуальне майно так чи інакше реєструється за користувачем. Принцип унікальності також проявляється в тому, що усі віртуальні предмети специфікуються у базі даних. Принцип відчужуваності означає, що віртуальні предмети здебільшого є такими, що відділяються від загальної маси віртуального майна та можуть самостійно відчужуватись. Однак тут можуть бути винятки – наприклад, іноді володіння певним майном у віртуальному світі прив'язується до конкретного аватара, тоді його відчуження є можливим лише шляхом відчуження усього аватара. Єдиним принципом, який сьогодні є незастосовним до віртуальної власності є принцип *numerus clausus*, оскільки сьогодні єдиною підставою виникнення права віртуальної власності є договір [16, с. 310–327].

Однак з урахуванням інтерпретації поняття права власності Європейським судом з прав людини, яка не обмежується матеріальними речами, а включає в себе широкий спектр нематеріальних об'єктів, на думку Р.А. Майданика, об'єктивно і закономірно виникає питання щодо доцільності застосування у речовому праві принципу *numerus clausus*. Останнім часом висловлюються думки щодо можливості модифікації принципу *numerus clausus* у вигляді принципу

права користування та розпорядження своїм майном та надавати власнику можливість звернутися за захистом на підставі ст. 391 ЦК України.

Слід також зазначити, що є різні види віртуального майна, специфіка яких визначатиме особливості їх захисту. Отже, загальний висновок щодо видів віртуального майна є таким: деякі види об'єктів віртуальної власності відповідатимуть за своїм правовим режимом відповідним об'єктам права власності у реальному світі (наприклад, електронні квиток або книгу можна прирівняти до реальних книги або квитка, які по суті є речами, доменне ім'я слід прирівняти до майнового права, акаунт у соціальній мережі можна розглядати як аналог майнового комплексу тощо). Проте деякі параметри класифікації речей, які застосовуються у реальному світі, є незастосовними щодо віртуальних речей (наприклад, віртуальні речі не можуть бути поділені на рухомі та нерухомі, родовий характер віртуальних речей також є відносним, оскільки вони певним чином відображаються у базі даних як відповідний код тощо).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Звичайно,

пропозиція поширити режим права власності на віртуальне майно може викликати багато заперечень. Однак з урахуванням останніх тенденцій у сфері модернізації речового права, лібералізації підходу ЄСПЛ до визначення поняття права власності, такий підхід не представляється неможливим. Особливо з урахуванням того факту, що українська концепція права власності не заперечує можливість існування у якості об'єктів права власності безтілесних речей. Додатковим аргументом на користь можливості впровадження інституту права віртуальної власності є той факт, що цивільним законодавством України вже закріплено такий особливий вид права власності, як довірча власність, яка має свою специфіку. Убачається, що так само може бути виділений ще один особливий вид права власності – право віртуальної власності. Можливо, дискусійним є питання щодо правової природи цього права, і будуть спроби його визначення як обмеженого речового або квазіречового права, але тим не менш, видається за можливе кваліфікувати його саме як особливий вид права власності з визначеною специфікою змісту, здійснення та захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. McAfee Reveals Average Internet User Has More than \$37,000 in Unprotected “Digital Assets”. URL: <https://www.idg.com.au/mediareleases/13079/mcafee-reveals-average-internet-user-has-more/>.
2. Diamandis P. Second Life: How a Virtual World Became a Reality, Huffington Post. URL: https://www.huffingtonpost.com/peter-diamandis/second-life-how-a-virtual_b_2831270.html.
3. Wolfson R. Gamers And Investors Bet Big On Cryptocurrency And Blockchain In The Gaming Industry. URL: <https://www.forbes.com/sites/rachelwolfson/2018/04/11/gamers-and-investors-bet-big-on-cryptocurrency-and-blockchain-in-the-gaming-industry/#3febd5b158b8>.
4. S. Korean dies after games session, BBC (2005). URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4137782.stm>.
5. Salmon A. Couple: Internet gaming addiction led to baby's death, CNN (Apr. 2, 2010). URL: <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/asiapcf/04/01/korea.parents.starved.baby/index.html>.
6. Cao Li. Death sentence for online gamer, China Daily (Jun 8, 2005). URL: http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2005-06/08/content_449494.htm.
7. Некіт К.Г. Суб'єкти права приватної власності в інформаційному суспільстві // Lex Portus. 2018. № 2. С. 128–141.
8. Некіт К.Г. Деякі проблеми акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільного обігу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 91–97.
9. Некіт К.Г. Поняття та правова природа акаунту в соціальній мережі. *Часопис цивілістики*. 2018. № 30. С. 60–66.
10. Fairfield, J. Virtual property. *Boston University Law Review* [online]. 2005. Vol. 85. P. 1047–1102. Available at: <https://ssrn.com/abstract=807966>.
11. Palka P. Virtual property: towards a general theory. PhD. Florence : *European University Institute*. 2017.
12. *Ajemian v. Yahoo!, Inc.* 84 N.E.3d 766 (2017). No. 17-1005, 2018 WL 489291 (U.S. Mar. 26, 2018).
13. Parents win rights to dead child's Facebook. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44804599>.
14. Некіт К.Г. Віртуальна власність як особливий вид права власності: бути чи не бути: матеріали тез Київських правових читань «Речове право: пріоритети та перспективи» (22 березня, 2019 р., м. Київ). URL: <https://bit.ly/2ulaav6>.
15. Sheldon D. Claiming ownership, but getting owned: contractual limitations on asserting property interests in virtual goods. *UCLA Law Review*. 2007. № 54. Pp. 751–787.
16. Erlank W. Property in virtual worlds: dissertation. 2012.
17. Майданик Р.А. Модернізація речового права: базовий принцип і напрями: матеріали тез Київських правових читань «Речове право: пріоритети та перспективи» (22 березня, 2019 р., м. Київ). URL: <https://bit.ly/2UpMGsV>.

РЕЦЕНЗІЇ

Колодін Денис Олексійович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕЦЕНЗІЯ НА ЗБІРКУ ЕСЕ СТУДЕНТІВ ІІ КУРСУ МАГІСТРАТУРИ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ «ПРАВО» «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»

Розвиток інформаційних технологій із кожним днем набирає дедалі більших обертів, автоматизуються юридичні процеси. Це зумовлює нові теми для наукових досліджень та підготовки ІТ-юристів.

Факультет цивільної та господарської юстиції – один із найчисленніших структурних підрозділів Національного університету «Одеська юридична академія», матеріальна база якого розташована в окремому сучасному й зручному корпусі. Студенти отримують знання та практично закріплюють їх під керівництвом провідних науково-педагогічних працівників університету та юристів-практиків. Таким чином, студенти не лише з підручників, а й із перших уст мають можливість слухати лекції найуспішніших юристів нашої країни.

Саме на факультеті цивільної та господарської юстиції було запроваджено низку дисциплін, пов'язаних зі сферою ІТ, а саме: «ІТ-право», «Інформаційна безпека», «Електронне судочинство» тощо. Це абсолютно нові, затребувані й актуальні дисципліни, у студентів, які вивчають їх, є бажання розвиватися, досліджувати проблематику та шукати шляхи подолання назрілих проблем.

Неабияка увага науковій діяльності в університеті приділяється завдяки зусиллям президента Національного університету «Одеська юридична академія», академіка С.В. Ківалова.

З 2017 року Міністерством освіти і науки України запроваджена наукова програма магістратури, що є синтезом наукових і правових дисциплін. Під час вступу до наукової магістратури

були відібрані студенти, які займалися активною науковою діяльністю, брали участь у конференціях і круглих столах тощо. Метою запровадження такої моделі навчання є бажання університету та студентів бути не просто юристами, а передовими вітчизняними науковцями.

Така форма роботи, як написання есе, користується широкою популярністю в зарубіжних країнах, оскільки не лише охоплює теоретичну частину проблеми, а й розвиває в студентів критичне мислення та дає можливість висловити свою думку стосовно конкретного питання в довільній формі.

Студенти доклали неабияких зусиль та дослідили вкрай важливі питання. Така наукова зацікавленість із їх боку свідчить про те, що наука розвивається та буде розвиватися, що вони не байдужі до реалій сьогодення. Також це вказує на те, що таким чином студенти, можливо, привернуть увагу молодшого покоління до наукової діяльності. Наразі через стрімкий розвиток інформаційних технологій багато нових питань постають перед вітчизняною правовою наукою.

Зазначу, що наукова активність із кожним роком не зменшується; навпаки, сьогодні розширюється спільнота вітчизняних провідних науковців, оскільки щодня збільшується кількість винаходів, legal tech проектів, які полегшують життя юристів. Отже, тем для обговорення з кожним днем стає більше, що й дає поштовх для написання таких робіт, проведення конференцій і круглих столів, а також для розвитку Одеської школи права.

Формат 60x84/8. Гарнітура Franklin Gothic Book.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,93.
Замов. № 0619/114. Наклад 150 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.